

**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РОМАНЮК ІВАН СТАХОВИЧ

УДК 351

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ
ТА БЕЗПЕКИ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ В УКРАЇНІ**

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора філософії**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.С. Романюк

Науковий керівник – **Ажажа Марина Андріївна**,
доктор наук з державного управління, професор

АНОТАЦІЯ

Романюк І. С. Публічно-управлінські аспекти забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2026.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в національній правовій науці дослідженням, де сформульовано комплексний підхід до здійснення характеристики публічного управління у сфері здійснення експертизи товарів та послуг в Україні. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем. Зокрема:

вперше:

- використано підхід до розширення переліку об'єктів товарознавчої експертизи за рахунок нематеріальних результатів (послуг) і цифрових речей, що формує основу для оновлення методик з урахуванням міжнародних стандартів і вимог цифрової доказовості, що визначено підґрунтям для подальшої цифровізації суспільних відносин і гармонізації державного та приватного сегментів експертної діяльності на єдиних критеріях якості;

- розроблено теоретико-методологічну модель «подвійного функціоналу експертизи товарів та послуг», яка обґрунтовує взаємозв'язок превентивних процедур сертифікації та відновних процедур судової та досудової експертизи;

удосконалено:

- опис нормативного виміру адміністративно-правового забезпечення якості проведення експертизи товарів та послуг, який поєднує

державні реєстри методик і експертів, стандартизоване рецензування та механізми антикорупційної політики;

- розуміння критеріально-індикаторної системи оцінки доступності, незалежності та оперативності експертних досліджень для споживачів;

дістали подальшого розвитку:

- концептуальний нормативний зміст взаємодії рівнів регулювання відносин у сфері проведення експертизи товарів та послуг через призму триєдиної моделі «об'єкт-суб'єкти-функції», що дозволяє узгоджено оцінювати допустимість, наукову валідність і доказову силу експертних висновків;

- опис синергічного характеру євроінтеграційної адаптації чинного національного законодавства України, де технічне нормативне регулювання процесів проведення експертизи товарів та послуг розглядається не як інструмент гармонізації норм, а як багаторівневий механізм її інституційної модернізації, що здійснено із застосуванням концептуального поділу імplementованих практик на три функціональні блоки: зобов'язувального; дисциплінарного; універсалістського;

- аргументація обґрунтування механізму створення єдиного реєстру акредитованих експертних установ та інформаційного порталу «е-експертиза» як інструменту підвищення прозорості у сфері захисту прав споживачів;

- розуміння того, що органи державної влади в межах своїх повноважень виконують як організаційно-координаційні, так і контрольні функції, формуючи системну основу для проведення експертиз, де нормативно інституційна уніфікація процедур та послідовна взаємодія суб'єктів публічної влади забезпечують підґрунтя для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, підвищення якості державної політики у сфері контролю товарів і послуг та зростання довіри суспільства до інституту експертизи.

Зроблено висновок, що сучасна модель публічного управління в сфері експертизи товарів та послуг є результатом багаторівневих реформ, що орієнтовані на гармонізацію національного регулювання з європейськими

практиками у сфері ринкового нагляду, оцінки відповідності й сертифікації, що сприяють не лише захисту суспільних інтересів (безпеки продукції, захисту прав споживачів, забезпечення справедливого судочинства), а й економічним цілям: підвищенню прозорості ринку, сприянню експорту через взаємне визнання документів відповідності та формуванню передумов для інвестиційної привабливості.

Констатовано, що процедурне регулювання експертизи товарів та послуг в Україні формує цілісний та багаторівневий механізм забезпечення доказової діяльності в кримінальному, цивільному, господарському та адміністративному провадженнях. Визначено, що процесуальна модель експертизи товарів та послуг базується на встановлених правових нормах і чітко регламентованих процедурах, створює передумови для підвищення доказової цінності експертних висновків; подальша її ефективність залежить від уніфікації методик, цифрової модернізації й посилення інституційних гарантій незалежності та якості експертної діяльності.

Доведено, що чинна система публічного управління експертизи товарів та послуг в Україні не відповідає сучасній структурі економіки, у якій домінуючою стає сфера послуг. Виявлено, що нормативно-правова база, методичне забезпечення та інституційна організація експертної діяльності орієнтовані переважно на товарний сегмент, що породжує дефіцит доказових механізмів для оцінювання якості, вартості й відповідності послуг договірним та нормативним вимогам, що обмежує об'єктивність експертних висновків, ускладнює захист прав споживачів і суб'єктів господарювання та створює прогалини у правозастосуванні.

Уперше обґрунтовано концептуальну модель публічного управління у сфері експертизи, у якій послугу визначено самостійним і нормативно рівноправним об'єктом експертного дослідження поряд із товаром, із запровадженням спеціального методичного підходу до її оцінювання на основі поєднання правових, економічних та цифрово-доказових параметрів (договірних умов, показників виконання, електронних журналів, сервісних

даних), що формує нові доктринальні та прикладні засади здійснення експертизи в адміністративному провадженні.

Ключові слова: адміністративні процедури, безпека, державний контроль, експертиза товарів і послуг, європейська інтеграція, захист прав споживачів, міжнародні стандарти, нормативно-правове регулювання, публічне управління, стандартизація, якість.

ANNOTATION

Romaniuk I. S. Public Administration Aspects of Examinations of Ensuring the Quality and Safety of Goods and Services in Ukraine. – Qualification Scientific Work on the Right of Manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in Specialty 281 “Public Management and Administration”. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2026.

The dissertation is the first comprehensive study in the national field of public administration that develops a holistic approach to the characterization of public administration in the sphere of expertise of goods and services in Ukraine. As a result of the research, a number of new scientific provisions and conclusions have been formulated and substantiated personally by the author.

For the first time:

- an approach to expanding the range of objects of commodity expertise through the inclusion of intangible outcomes (services) and digital assets has been proposed, creating a basis for updating expert methodologies in accordance with international standards and digital evidence requirements. This approach provides a foundation for further digitalization of social relations and harmonization of public and private segments of expert activity based on unified quality criteria;
- a theoretical and methodological model of the “dual functionality of expertise of goods and services” has been developed, substantiating the relationship

between preventive certification procedures and restorative mechanisms of judicial and extrajudicial expertise;

improved:

- the description of the regulatory dimension of administrative and legal support for the quality of expertise of goods and services, combining state registers of methodologies and experts, standardized peer-review procedures, and anti-corruption mechanisms;

- the understanding of a criteria-and-indicator system for assessing the accessibility, independence, and efficiency of expert examinations for consumers;

further developed:

- the conceptual regulatory content of interaction between different levels of regulation in the field of expertise of goods and services through the prism of the triadic model “objects–subjects–functions,” enabling a consistent assessment of admissibility, scientific validity, and evidentiary value of expert conclusions;

- the description of the synergistic nature of the European integration adaptation of Ukrainian legislation, where technical regulation of expertise procedures is considered not merely as an instrument of legal harmonization but as a multilevel mechanism of institutional modernization, based on the conceptual division of implemented practices into three functional blocks: mandatory, disciplinary, and universalistic;

- the substantiation of the mechanism for establishing a unified register of accredited expert institutions and the information portal “e-Expertise” as a tool for enhancing transparency in the field of consumer protection;

- the understanding that public authorities, within their competence, perform both organizational-coordination and supervisory functions, creating a systemic basis for conducting expert examinations, where regulatory and institutional unification of procedures and consistent interaction among public administration entities ensure informed managerial decision-making, improve public policy in the sphere of control over goods and services, and strengthen public trust in the institution of expertise.

It is concluded that the contemporary model of public administration in the field of expertise of goods and services is the result of multilevel reforms aimed at harmonizing national regulation with European practices in market surveillance, conformity assessment, and certification. These reforms contribute not only to the protection of public interests, including product safety, consumer rights protection, and fair justice, but also to economic objectives such as market transparency, export promotion through mutual recognition of conformity documents, and enhancement of investment attractiveness.

It has been established that procedural regulation of expertise of goods and services in Ukraine forms a coherent and multilevel mechanism for ensuring evidentiary activities in criminal, civil, commercial, and administrative proceedings. The procedural model of expertise is based on established legal norms and clearly regulated procedures, creating conditions for increasing the evidentiary value of expert conclusions. Its further effectiveness depends on the unification of methodologies, digital modernization, and strengthening institutional guarantees of independence and quality of expert activities.

It has been proven that the current public administration system of expertise of goods and services in Ukraine does not fully correspond to the modern structure of the economy, in which the service sector plays a dominant role. The study reveals that the regulatory framework, methodological support, and institutional organization of expertise remain primarily focused on goods, creating a shortage of evidentiary mechanisms for assessing the quality, value, and compliance of services with contractual and regulatory requirements. This limits the objectivity of expert conclusions, complicates the protection of rights of consumers and business entities, and creates gaps in law enforcement practice.

For the first time, a conceptual model of public administration in the field of expertise has been substantiated, in which a service is recognized as an independent and legally equal object of expert examination alongside goods. The model introduces a special methodological approach to service assessment based on a combination of legal, economic, and digital-evidentiary parameters, including

contractual conditions, performance indicators, electronic logs, and service data. This forms new doctrinal and practical foundations for conducting expertise within administrative proceedings.

Key words: administrative procedures, consumer protection, European integration, expertise of goods and services, international standards, legal regulation, public administration, quality, safety, standardization, state control.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Романюк І. С. Поняття та сутність експертизи товарів і послуг (товарознавчої експертизи). *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 3. С. 155–159. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.3.23>.

2. Романюк І. С. Економіко-правовий зміст експертизи товарів та послуг. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 4. С. 160–164. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.4.22>.

3. Романюк І. С. Нормативно-правові та публічно-управлінські основи експертної діяльності в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 5. С. 149–156. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.5.22>.

4. Романюк І. С. Процедурний та управлінський зміст регулювання експертизи товарів та послуг. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 6. С. 141–150. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.6.21>.

5. Романюк І. С. Поняття та сутність експертизи товарів і послуг: нормативно-правовий та управлінський зміст. *Proceedings of the International scientific conference “Ways to reform public administration and management under martial law in Ukraine”*, Riga, the Republic of Latvia, March 6–7, 2024. Riga :

Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 93–96.
DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-419-1-24>.

6. Романюк І. С. Перспективи вдосконалення публічного управління у сфері експертизи товарів та послуг. *Права людини та публічне врядування* : матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 645–648.
DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-173>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	11
ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ.....	20
1.1 Поняття, сутність та значення експертизи якості й безпеки товарів і послуг у системі публічного управління.....	20
1.2 Нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері експертизи якості та безпеки товарів і послуг.....	37
1.3 Міжнародні та європейські стандарти забезпечення якості й безпеки товарів і послуг та їх вплив на розвиток публічного управління в Україні.....	63
1.4 Захист прав споживачів як складова публічно-управлінського механізму забезпечення якості та безпеки товарів і послуг.....	89
Висновки до розділу 1.....	107
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	115
2.1 Повноваження органів публічної влади у сфері контролю якості та безпеки товарів і послуг.....	115
2.2 Адміністративні процедури та інструменти державного нагляду у сфері забезпечення експертизи якості й безпеки товарів і послуг.....	152
2.3 Напрями вдосконалення публічного управління у сфері забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг в Україні.....	170
Висновки до розділу 2.....	175
ВИСНОВКИ.....	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	186
ДОДАТКИ.....	211

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Держпродспоживслужба України – Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів

Держлікслужба України – Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками

СОТ – Світова організація торгівлі

ТР – технічні регламенти

ВСТУП

Актуальність теми. Публічно-управлінське регулювання експертизи товарів та послуг в Україні набуває особливої значущості в умовах інтенсифікації економічних відносин, зростання питомої ваги сектора послуг та швидкої цифровізації господарської діяльності. Сучасні виклики – ускладнення технологій виробництва і надання послуг, поширення електронних платформ, зростання обсягів зовнішньоекономічних операцій, посилення ризиків фальсифікацій і недобросовісної конкуренції – породжують підвищений попит на якісну, незалежну й методично обґрунтовану експертну оцінку. Експертні висновки відіграють вирішальну роль у прийнятті рішень контролюючих і регулюючих органів (митниці, податкові органи, органи сертифікації, державного контролю якості), у справі застосування заходів адміністративного впливу та захисту прав споживачів. Відтак відсутність чіткої адміністративно-правової регламентації, стандартів методик оцінювання послуг, механізмів доступу експертів до цифрових і комерційних даних, а також незадовільний рівень інституційної підтримки експертних установ прямо впливають на ефективність державного контролю, довіру до публічних рішень і правову визначеність бізнес-середовища. Ураховуючи масштаби економічних втрат, частоту судово-адміністративних спорів і суспільну стурбованість щодо якості послуг та товарів, дослідження механізмів удосконалення адміністративно-правового регулювання експертизи товарів і послуг відповідає нагальним потребам державної політики й практики правозастосування.

Питання забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг є предметом дослідження представників різних галузей науки, зокрема публічного управління та адміністрування, адміністративного права, економіки, стандартизації, технічного регулювання та захисту прав споживачів.

Теоретико-методологічні засади публічного управління, державної політики, публічного адміністрування, державного контролю та реформування системи управління досліджували такі українські вчені, як: В. Б. Авер'янов, Г. В. Атаманчук, В. Д. Бакуменко, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, К. О. Ващенко, В. М. Гаращук, Н. Т. Гончарук, І. А. Грицяк, В. А. Гошовська, М. М. Іжа, В. С. Куйбіда, А. Ф. Мельник, Н. Р. Нижник, О. Ю. Оболенський, В. М. Олуйко, В. П. Рубцов, С. М. Серьогін, Ю. П. Сурмін, В. В. Тертичка, В. М. Цвітков, Ю. М. Шемшученко та інші.

Окремі аспекти державного регулювання, державного нагляду, адміністративно-правового забезпечення, захисту прав споживачів, технічного регулювання та стандартизації висвітлено у працях О. Ф. Андрійко, Т. О. Коломєць, В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, С. В. Ківалова, Ю. О. Легези, Р. С. Павловського, О. В. Сурілової, А. О. Ярової та інших науковців.

Попри значний науковий доробок, питання публічно-управлінського забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг в Україні не отримали комплексного висвітлення в межах досліджень у сфері публічного управління та адміністрування. Недостатньо дослідженими залишаються механізми взаємодії органів публічної влади, інструменти державного нагляду, цифровізація контрольних процедур, ризик-орієнтований підхід до контролю та напрями вдосконалення державної політики у цій сфері.

Отже, актуальність обраної теми зумовлена необхідністю комплексного дослідження публічно-управлінських аспектів забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг в Україні та розроблення пропозицій щодо вдосконалення відповідного організаційно-правового механізму.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація відповідає та співзвучна з пріоритетами державної політики в галузі правосуддя, безпеки та сталого розвитку, закріпленими в низці стратегічних документів. Зокрема, вона узгоджується зі Стратегією національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020

№ 392/2020), із Цілями сталого розвитку України до 2030 року (Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019). Таким чином, обрана тема є актуальною для реалізації державних стратегій у сфері державної політики, безпеки й сталого розвитку в цілому, і зокрема, з питань нормативного регулювання здійснення експертизи товарів та послуг.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України, практики його реалізації та узагальнення основних положень праць науковців визначити особливості реалізації публічно-управлінських аспектів проведення експертизи товарів та послуг в Україні, а також запропонувати шляхи його вдосконалення.

Для досягнення мети дослідження було поставлено такі **завдання**:

- визначити поняття, сутність та значення експертизи якості й безпеки товарів і послуг у системі публічного управління;
- охарактеризувати нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері експертизи якості та безпеки товарів і послуг;
- встановити міжнародні та європейські стандарти забезпечення експертизи якості й безпеки товарів і послуг та їх вплив на розвиток публічного управління в Україні;
- вивчити захист прав споживачів як складова публічно-управлінського механізму забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг;
- дослідити повноваження органів публічної влади у сфері контролю якості та безпеки товарів і послуг;
- вивчити адміністративні процедури та інструменти державного нагляду у сфері забезпечення експертизи якості й безпеки товарів і послуг;
- обґрунтувати напрями вдосконалення публічного управління у сфері забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні правовідносини, пов'язані із публічним управлінням у сфері забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг в Україні.

Предметом дослідження є публічно-управлінські аспекти забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань дисертаційного дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, що забезпечили системність, об'єктивність та достовірність отриманих результатів у сфері публічного управління забезпеченням експертизи якості та безпеки товарів і послуг в Україні. За допомогою діалектичного методу досліджено сутність, зміст та значення категорій «якість товарів і послуг», «безпека товарів і послуг», а також їх роль у системі публічного управління та взаємозв'язок із реалізацією державної політики у відповідній сфері (підрозділ 1.1). Метод системно-структурного аналізу використано для дослідження нормативно-правового забезпечення державної політики у сфері експертизи якості та безпеки товарів і послуг, визначення її основних елементів, суб'єктів реалізації та механізмів функціонування, а також для характеристики системи захисту прав споживачів як складової публічного управління (підрозділи 1.2, 1.4, розділ II). Застосування порівняльно-правового методу дало змогу здійснити аналіз міжнародних та європейських стандартів забезпечення експертизи якості й безпеки товарів і послуг, оцінити особливості їх імплементації в національне законодавство та визначити вплив євроінтеграційних процесів на розвиток системи публічного управління в Україні (підрозділ 1.3). Метод логіко-семантичного аналізу використано для уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження, формування авторського підходу до визначення змісту категорій «якість товарів», «безпека товарів», «публічне управління у сфері забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг», а також для інтерпретації основних наукових і нормативних положень (підрозділ 1.1). За допомогою структурно-функціонального методу визначено

систему суб'єктів публічного управління у сфері забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг, досліджено їх компетенцію, функції та взаємодію під час реалізації контрольно-наглядової діяльності (підрозділ 2.1). Формально-юридичний метод застосовано для аналізу нормативно-правових актів, що регулюють державний контроль (нагляд), технічне регулювання, стандартизацію, оцінку відповідності, ринковий нагляд та захист прав споживачів, а також для дослідження адміністративних процедур у зазначеній сфері (підрозділи 1.2, 2.2). За допомогою методу аналізу та узагальнення систематизовано наукові підходи до розуміння механізмів забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг, виявлено проблеми їх функціонування та визначено тенденції розвитку відповідної сфери державного управління (розділи I–II). Метод прогнозування та моделювання використано для розроблення пропозицій щодо вдосконалення організаційно-правового механізму публічного управління у сфері забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг, а також формування перспективних напрямів гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу (підрозділ 2.3).

Комплексне поєднання зазначених методів забезпечило можливість сформулювати теоретично обґрунтовані та практично значимі висновки щодо розвитку системи публічного управління у сфері здійснення експертизи товарів та послуг в Україні.

Емпіричну базу дослідження склали відомості, розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень та інших офіційних інформаційних ресурсах органів державної влади та місцевого самоврядування з питань публічного управління у сфері здійснення експертизи товарів та послуг в Україні.

Нормативно-правову основу дослідження склали Конституція України, чинні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, а також міжнародні нормативно-правові акти, які ратифікувала Україна.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в національній правовій науці дослідженням, де сформульовано комплексний підхід до здійснення характеристики публічного управління у сфері здійснення експертизи товарів та послуг в Україні. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем. Зокрема:

вперше:

- використано підхід до розширення переліку об'єктів товарознавчої експертизи за рахунок нематеріальних результатів (послуг) і цифрових речей, що формує основу для оновлення методик з урахуванням міжнародних стандартів і вимог цифрової доказовості, що визначено підґрунтям для подальшої цифровізації суспільних відносин і гармонізації державного та приватного сегментів експертної діяльності на єдиних критеріях якості;

- розроблено теоретико-методологічну модель «подвійного функціоналу експертизи товарів та послуг», яка обґрунтовує взаємозв'язок превентивних процедур сертифікації та відновних процедур судової та досудової експертизи;

удосконалено:

- -опис нормативного виміру адміністративно-правового забезпечення якості проведення експертизи товарів та послуг, який поєднує державні реєстри методик і експертів, стандартизоване рецензування та механізми антикорупційної політики;

- розуміння критеріально-індикаторної системи оцінки доступності, незалежності та оперативності експертних досліджень для споживачів;

дістали подальшого розвитку:

- концептуальний нормативний зміст взаємодії рівнів регулювання відносин у сфері проведення експертизи товарів та послуг через призму триєдиної моделі «об'єкт-суб'єкти-функції», що дозволяє узгоджено

оцінювати допустимість, наукову валідність і доказову силу експертних висновків;

- опис синергічного характеру євроінтеграційної адаптації чинного національного законодавства України, де технічне нормативне регулювання процесів проведення експертизи товарів та послуг розглядається не як інструмент гармонізації норм, а як багаторівневий механізм її інституційної модернізації, що здійснено із застосуванням концептуального поділу імплементованих практик на три функціональні блоки: зобов'язувального; дисциплінарного; універсалістського;

- -аргументація обґрунтування механізму створення єдиного реєстру акредитованих експертних установ та інформаційного порталу «е-експертиза» як інструменту підвищення прозорості у сфері захисту прав споживачів;

- -розуміння того, що органи державної влади в межах своїх повноважень виконують як організаційно-координаційні, так і контрольні функції, формуючи системну основу для проведення експертиз, де нормативно інституційна уніфікація процедур та послідовна взаємодія суб'єктів публічної влади забезпечують підґрунтя для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, підвищення якості державної політики у сфері контролю товарів і послуг та зростання довіри суспільства до інституту експертизи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційному дослідженні положення, зроблені узагальнення, висновки та пропозиції мають загальнотеоретичне і прикладне значення для науки публічного управління та адміністрування, правотворчої діяльності та практики діяльності органів виконавчої влади України.

Результати дослідження можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень публічно-управлінських аспектів забезпечення якості та безпеки товарів і послуг в Україні, удосконалення його наукового підґрунтя;

- в правотворчій діяльності – при підготовці проєктів нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення публічно-управлінських аспектів забезпечення якості та безпеки товарів і послуг в Україні;

- у правозастосовній діяльності – для вдосконалення та підвищення ефективності практичної діяльності органів державної влади та управління у сфері забезпечення якості та безпеки товарів і послуг в Україні;

- у навчальному процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників із питань публічно-управлінських аспектів забезпечення якості та безпеки товарів і послуг в Україні.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження було представлено й обговорено на 2 міжнародних наукових конференціях, форумах: «Ways to reform public administration and management under martial law in Ukraine (м. Рига, Латвійська Республіка, 2024 р.); «Права людини та публічне врядування» (м. Чернівці, 2025 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертаційному дослідженні, викладено у 4 наукових статтях, що визнані як фахові з науки публічного управління та адміністрування, і 2 тезах доповідей на наукових конференціях та форумах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок, із них основного тексту – 174 сторінки. Список використаних джерел налічує 203 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

1.1 Поняття, сутність та значення експертизи якості й безпеки товарів і послуг у системі публічного управління

В останні роки в Україні відбуваються масштабні зрушення у соціально-економічній та політичній площинах. Рух до відновлення України як сильної, самостійної держави супроводжується необхідністю долати значні виклики. У практиці розслідування й судового розгляду кримінальних правопорушень усе частіше постає потреба залучення спеціальних знань з товарознавства, у тому числі шляхом призначення товарознавчих експертиз. Такі експертизи застосовують у справах, пов'язаних із виробництвом неякісної продукції, контрабандою товарів, а також у цивільних провадженнях, коли встановлення фактичних обставин вимагає дослідження споживчих властивостей продукції, товарів чи сировини. Експертне дослідження дає можливість визначити параметри та характеристики об'єктів, з'ясувати обставини, що впливають на їхню споживчу цінність, перевірити відповідність стандартам, технічним умовам і зразкам, виявити способи фальсифікації та окреслити комплекс заходів для запобігання правопорушенням.

Належне теоретичне осмислення поняття та сутності експертизи товарів і послуг ґрунтується на напрацюваннях представників філософії права та загальної теорії держави і права. Значний внесок у формування доктринальних підходів зроблено Л. Ю. Арокером, О. М. Бандуркою, В. П. Бахіним, В. Д. Берназом, Т. В. Будько, Т. В. Варфоломєєвою, А. Ф. Волобуєвим, Л. М. Головченком, В. Г. Гончаренком, І. В. Горою, Г. Л. Грановським. Окремі аспекти загальної методології судових експертиз товарів і послуг послідовно розробляли й зарубіжні правознавці – зокрема Т. В. Авер'янова, В. Д.

Арсеньєв, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, А. В. Дулов, Л. Г. Еджубов, О. О. Зайцева, О. М. Зінін, В. Я. Колдін, Ю. Г. Корухов, І. Ф. Крилов та інші. Узагальнюючи ці підходи, слід констатувати, що їхні напрацювання суттєво вплинули на розвиток теорії судової експертизи, удосконалення законодавчого регулювання та на формування належної практики застосування експертних знань у правосудді.

Метою підрозділ визначення поняття та сутність експертизи товарів і послуг (товарознавчої експертизи).

Водночас зберігається коло питань, що потребують подальшого вирішення. Актуальність дослідження проблем призначення, проведення та використання висновків судових експертиз у сучасних умовах не зменшується, оскільки розширення предметних сфер експертних досліджень породжує нові виклики для правозастосування. Запровадження і реалізація положень Закону України «Про судову експертизу» позитивно позначилися на загальному рівні організації судово-експертної діяльності як складової правосуддя, проте водночас виявили низку концептуальних та процедурних прогалин. Частина норм Закону зберігає регулятивний потенціал, однак інші – потребують системного оновлення, конкретизації і гармонізації з підзаконними актами та міжнародними стандартами.

Визначальним для подальшого розвитку галузі є чітке з'ясування правової природи експертної діяльності та її місця в механізмі доказування, а також доктринальне і нормативне розмежування судово-товарознавчої експертизи від суміжних видів експертних досліджень. Саме уточнення дефініцій, предмета і меж компетенції судових товарознавчих експертиз створює передумови для підвищення якості експертних висновків, їх доказового значення та ефективності правозастосування.

Належна якість експертної діяльності та здійснення правосуддя в Україні немислимі без послідовного розвитку теоретичних засад судової експертизи, упровадження нових і вдосконалення наявних методик експертних досліджень із метою трансферу наукових результатів у практику. Інституціоналізація

судово-експертної діяльності відбувалася еволюційно – шляхом ухвалення відповідних нормативних актів і напрацювання сталої практики їх застосування. У підсумку сформовано належне нормативно-правове підґрунтя, яке визначає організаційні засади, процедури та стандарти проведення судових експертиз. Зазначене регулювання базується на положеннях Закону України «Про судову експертизу» [140] і деталізується системою підзаконних нормативних актів.

Судова експертиза є процесуальним засобом збирання доказів, спрямованим на встановлення фактичних даних, що мають значення для належної кваліфікації діяння та з'ясування його об'єктивних і суб'єктивних ознак. Йдеться передусім про неочевидні обставини, пізнання яких потребує спеціальних знань і здійснюється експертом (експертами)-товарознавцем шляхом науково обґрунтованого дослідження відповідних об'єктів. На стадії досудового розслідування судово-товарознавча експертиза забезпечує підвищення рівня об'єктивності, повноти та всебічності встановлення події кримінального правопорушення і пов'язаних із нею обставин, сприяючи формуванню належної доказової бази для подальшого процесуального рішення.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» встановлюється, що «судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [140, ст. 1].

Закон України «Про судову експертизу» встановлює правові, організаційні та фінансові засади судово-експертної діяльності, покликаної гарантувати її справедливість, незалежність, компетентність і об'єктивність, а також орієнтацію на максимальне використання досягнень науки й техніки та відповідних стандартів. З огляду на це судова експертиза постає як прикладне дослідження індивідуально визначеного об'єкта, спрямоване не на отримання нових наукових знань як таких, а на здобуття спеціальних прикладних

відомостей, необхідних для вирішення конкретних процесуальних завдань у межах провадження.

Експертиза – це врегульована законом процесуальна форма одержання доказів, за якої на підставі постанови (ухвали) уповноваженого органу експерт самостійно проводить дослідження наданих у провадженні об'єктів з метою встановлення нових фактичних обставин у відповідь на поставлені процесуальні запитання.

Товарознавство в межах кримінального чи судового провадження реалізується виключно як форма спеціального дослідження. Тому участь товарознавця для технічного чи консультативного сприяння слідчому або суду під час процесуальної дії не утворює інституту судово-товарознавчої експертизи і не набуває статусу висновку експерта; відповідні результати не мають самостійної доказової сили, притаманної належно призначеній та проведеній експертизі [3, с. 13].

Наше дослідження спрямоване на здобуття нових фактичних даних, які до того не були відомі органу досудового розслідування чи суду і не можуть бути встановлені іншими засобами доказування (зокрема показаннями свідків). Інакше кажучи, судово-товарознавча експертиза покликана виявляти обставини, що мають юридичне значення, здатні підтвердити або спростувати відповідні факти. Її зміст полягає у проведенні спеціалізованого дослідження компетентною особою – товарознавцем. З позицій спеціальних знань у сфері товарознавства проміжні результати, отримані на аналітичному та порівняльному етапах, становлять нові факти, здобуті експертом у процесі дослідження; їх системний аналіз у подальшому уможливорює формування підсумкового висновку як професійної оцінки встановлених обставин. Отже, метою спеціального товарознавчого дослідження є не лише фіксація нових фактів об'єктивної дійсності, але й їх кваліфікована інтерпретація та оцінювання у контексті завдань конкретного провадження.

Судова експертиза – це врегульована законом форма використання спеціальних товарознавчих знань у вигляді дослідження, спрямована на досягнення визначених процесуальних цілей. Її ключові відмінні риси такі:

- а) результат оформлюється у вигляді висновку експерта;
- б) цільове призначення полягає в одержанні нової інформації про об'єкт дослідження та наданні його фахової оцінки;
- в) здійснюється у спеціальній процесуальній формі, що охоплює призначення, проведення та процесуальне прийняття результатів;
- г) має чітко окреслений предмет дослідження;
- д) підставою виникнення відповідних процесуальних правовідносин є постанова слідчого або ухвала суду;
- е) інститут судової експертизи посідає самостійне місце у системі кримінального процесуального права [3, с. 14].

Поняття судової експертизи охоплює дві взаємопов'язані складові:

спеціальну – застосування спеціальних знань у формі цілеспрямованого дослідження об'єкта;

правову – суворе дотримання встановленої процесуальної форми призначення, проведення та процесуального прийняття результатів.

Визначальною ознакою судово-товарознавчої експертизи є її мета – здобуття судово-товарознавчих доказів, тобто нових фактичних даних, що мають значення для правильного встановлення обставин кримінального правопорушення та їх належної юридичної оцінки.

За змістом експертиза постає як комплексна процедура, що включає: дослідження, верифікацію (перевірку), аналітичну обробку, кількісну та/або якісну оцінку об'єкта. Залежно від процесуального рішення та характеру завдання вона може виконуватися експертом (експертами), групою фахівців, експертною радою, спеціально уповноваженим державним органом (експертною установою), органом виконавчої влади в межах його компетенції, а також підприємствами, установами й організаціями всіх форм власності чи об'єднаннями громадян, якщо таке передбачено законом і процесуально

оформлено. Результати такої діяльності набувають доказового значення лише за умови дотримання вимог процесуального закону та фіксуються у висновку експерта [40, с. 135].

На підставі викладеного судово-товарознавчу експертизу можна охарактеризувати через такі ключові ознаки:

а) застосування спеціальних товарознавчих знань у формі цілеспрямованого дослідження щодо конкретно визначених об'єкта й предмета;

б) здійснення дослідження спеціальним суб'єктом – експертом-товарознавцем – за процесуальним дорученням слідчого чи суду, а також за клопотанням сторін кримінального провадження;

в) неухильне дотримання встановленої процесуальної форми на всіх етапах, включно з фіксацією та процесуальним прийняттям результатів;

г) одержання нової, релевантної для справи інформації (фактичних даних) і її оформлення у вигляді висновку експерта-товарознавця, що має статус самостійного виду судового доказу.

Узагальнені ознаки є визначальними для правильного розуміння правової природи судово-товарознавчої експертизи та для надання її результатам належної доказової сили. Водночас концептуальною основою будь-якої експертизи, у тому числі судової, виступає саме дослідження як спеціалізований пізнавальний процес.

У праці Т. Артюх об'єктами судово-товарознавчої експертизи визначено реально наявні або такі, що існували в минулому, товари (продукцію), їхні зразки (проби), а також документи – матеріали кримінальних і цивільних проваджень, які містять відомості про товарні характеристики досліджуваних об'єктів і описують різноманітні ситуації, пов'язані з товарними операціями (умови пакування, маркування, зберігання, транспортування, експлуатації тощо), а також інші релевантні для конкретної справи обставини. На думку автора, до кола об'єктів такої експертизи не можуть бути віднесені предмети,

що не мають ознак товарної належності і не піддаються віднесенню до певної товарної групи [177, с. 14].

Як слушно зауважує О. В. Шевченко, об'єктами товарознавчої експертизи можуть бути різноманітні вироби товарного походження, зразки (проби), а також матеріали кримінальних проваджень і цивільних справ, що містять відомості про товарні характеристики досліджуваних об'єктів та інші дані щодо змін їхніх споживчих властивостей. Перелік таких об'єктів окреслює практичні межі спеціального дослідження та конкретизує предмет судово-товарознавчої експертизи [33, с. 365-370].

Отже, об'єкт дослідження є специфічною категорією для кожного різновиду судової експертизи; саме його індивідуальність виступає маркером розмежування експертних спеціальностей. Для судово-товарознавчої експертизи поряд із безпосереднім дослідженням речових об'єктів (товарів, продукції), їх маркування та зразків, істотне значення мають також документи, що фіксують стан товару та відображають перебіг товарних операцій (приймання, бракування, реалізація тощо). Такі документи забезпечують додаткову інформативність щодо властивостей товару і, будучи належно процесуально оформленими, можуть самі по собі становити об'єкти судово-товарознавчої експертизи.

З урахуванням наведеного до кола об'єктів судово-товарознавчої експертизи належать реально існуючі або такі, що існували в минулому: продукція товарного походження (промислові та продовольчі товари); сировина, напівфабрикати та допоміжні матеріали; тара і комерційне пакування, у тому числі як нові, так і такі, що були у використанні, а також зразки (проби); документи, які характеризують походження, вид, артикул, сорт, комплектність та інші показники товару, а також умови пакування, маркування, зберігання, транспортування й експлуатації; інші речові докази та матеріали кримінального провадження, що містять релевантні відомості про товар і зміни його споживчих властивостей.

Таке системне окреслення об'єктів забезпечує коректне визначення предмета експертизи, підвищує повноту та об'єктивність дослідження і сприяє належній оцінці результатів як судових доказів.

Судово-експертна діяльність в Україні здійснюється у формах, визначених законодавством, передусім Законом України «Про судову експертизу». Її суб'єктами є державні спеціалізовані установи та їхні регіональні підрозділи, комунальні спеціалізовані організації, а також позаштатні судові експерти й інші фахівці суміжних галузей знань, залучені в установленому порядку. Проведення експертиз відбувається за умов і в межах процедур, прямо передбачених нормативно-правовими актами [140, ст. 7].

Судова експертиза призначається та проводиться у процесуальній формі, визначеній законом: на підставі ухвали суду або постанови слідчого/прокурора. За ініціативою інших учасників провадження її може бути організовано на договірних засадах із відповідним експертом чи експертною установою за умови дотримання вимог процесуального закону.

Отримання висновку спеціаліста з метою з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, здійснюється на підставі письмового звернення (доручення) уповноваженої службової особи органу досудового розслідування. До таких органів належать: слідчі підрозділи Національної поліції України, Служби безпеки України, органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства (зокрема Державна податкова служба), а також Державне бюро розслідувань і Національне антикорупційне бюро України. У кожному випадку залучення експерта або спеціаліста відбувається в межах їх компетенції та з дотриманням процесуальної форми, що забезпечує належний доказовий статус отриманих результатів [140, ст. 71].

Товарознавець, спираючись на спеціальні знання з товарознавства та використовуючи належний арсенал наукових методів і технічних засобів, встановлює об'єктивні факти або формулює фахові судження щодо фактів, що входять до предмета дослідження і в конкретній справі можуть збігатися з

предметом експертизи. Виявлений факт як одиничне явище або подія перебуває у системі зв'язків з іншими фактичними даними, які встановлюються у межах відповідного провадження діями слідчого чи суду; у сукупності такі зв'язки забезпечують належне формування доказової бази та її цілісну оцінку. Підсумком роботи судового експерта є висновок, який, відповідно до ч. 1 ст. 101 КПК України, містить детальний опис проведених досліджень, сформульовані за їх результатами висновки та вмотивовані відповіді на запитання, поставлені особою, що залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, які доручили проведення експертизи [131].

Експертиза (від фр. *expertise*, лат. *expertus* – «досліджений») – це дослідження, яке здійснюється фахівцем з метою розв'язання питань, що потребують спеціалізованих знань у певних галузях науки, техніки, економіки, торгівлі тощо [131]. Її основною метою є отримання достовірних відомостей про об'єкт дослідження.

У сфері обігу товарів застосовується поняття «товарознавча експертиза» або «експертиза товарів та послуг». Під нею розуміють комплексне дослідження якості (споживчих властивостей, безпечності, харчової цінності тощо), кількості та відповідності партії або окремого товару вимогам нормативної документації та умовам договору (контракту) з подальшим наданням обґрунтованого, об'єктивного й професійного висновку. Метою проведення експертизи товарів є задоволення потреб та очікувань замовника шляхом надання йому достовірної інформації про об'єкт дослідження відповідно до визначеного завдання.

Як вид професійної діяльності, експертиза характеризується певними ознаками. Її сутність полягає у науково-практичному пізнанні об'єкта дослідження. Вона здійснюється у ситуаціях, що характеризуються невизначеністю, наявністю суперечностей, ризику або конфлікту щодо об'єкта. Суб'єктом експертизи виступає незалежний, висококваліфікований експерт або група експертів. Підставою для її проведення є призначення уповноваженою особою або ініціювання зацікавленими сторонами.

Обов'язковою умовою завершення експертизи є документальне оформлення її результатів.

До основних завдань експертизи товарів і послуг належить визначення вартості товарної продукції, її класифікаційної належності у межах прийнятих виробничо-торговельних категорій, встановлення характеристик об'єктів відповідно до вимог Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності, а також аналіз змін показників якості. Важливими аспектами є визначення способу виробництва продукції (промисловий або індивідуальний), ідентифікація виробника та країни походження, а також оцінка відповідності пакування, транспортування, умов і термінів зберігання чинним нормативним вимогам.

У практичній діяльності експерт найчастіше стикається із завданнями ідентифікації об'єкта експертизи товарів та послуг, тобто визначення належності конкретних зразків або групи товарних одиниць до певного типу, марки, моделі чи сорту. Важливим є також визначення відповідності якості товару вимогам стандартів, сертифікатів або еталонних зразків, аналіз змін якості під впливом різних чинників, а також встановлення наявності дефектів чи ознак псування та оцінка їхнього впливу на споживчі властивості продукції. Не менш значущим завданням є звірення фактичних характеристик товару із зазначеними на упаковці, етикетці чи ярлику відомостями, зокрема щодо складу, використаної сировини, конструкції, розмірів та технічних параметрів. Крім того, експерт перевіряє правильність обчислення природних втрат, відповідність методів і засобів пакування, умов та строків транспортування нормативним вимогам, а також відповідність умов експлуатації товарів інформації, наведеної у супровідній документації. До компетенції експерта належить визначення ринкової вартості товару та оцінювання змін його вартості внаслідок порушення фактичного стану, а також виявлення порушень під час оформлення супровідних документів, що призвели до порушення прав споживачів чи до виробництва та реалізації товарів неналежної якості.

Розв'язання зазначених завдань передбачає проведення досліджень, спрямованих на визначення кількісних і якісних характеристик товару, а також аналіз процесів, що впливають на ці показники. У багатьох випадках такі процеси не піддаються прямому вимірюванню і потребують використання професійних суджень і висновків фахівців-експертів.

Об'єкт експертизи товарів та послуг – це матеріальний носій інформації про факти, що становлять зміст дослідницьких дій у межах експертного провадження. У товарознавчій сфері об'єктом виступають окремі одиниці продовольчої або непродовольчої продукції, а також будь-які матеріальні предмети, які містять відомості про товарне походження та властивості досліджуваного об'єкта: супровідна документація, технічні описи, рекомендації щодо використання, зберігання та транспортування виробів. До кола об'єктів товарознавчої експертизи належать також вироби, що перебували у вжитку, вибули з ужитку, а іноді й їхні окремі частини [104].

Водночас, якщо певний матеріальний предмет не має ознак, які ідентифікують його як товар і засвідчують товарну сутність, він не може розглядатися як об'єкт відповідної експертизи. Зокрема, у випадках, коли внаслідок впливу вогню, води або хімічних речовин виріб утрачає свої конструктивні характеристики, проведення товарознавчої експертизи стає неможливим.

Експертиза товарів та послуг охоплює дослідження товарів народного споживання, обладнання, сировини, машин та інших продовольчих і непродовольчих виробів щодо їхніх властивостей, ступеня зниження якості, відповідності якісних показників установленим державним нормам (ДСТУ) та технічним умовам (ТУ), а також узгодженості фактичних параметрів товару із супровідною та договірною документацією [176].

Суб'єктами проведення експертизи товарів можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. До юридичних осіб належать, зокрема, спеціалізовані митні органи, науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції та Міністерства охорони здоров'я України, експертні служби

Міністерства внутрішніх справ, профільні підрозділи органів виконавчої влади, а також недержавні експертні інституції, зокрема Торгово-промислові палати та бюро товарних експертиз. Серед фізичних осіб-суб'єктів виступають атестовані експерти, які здійснюють професійну експертну діяльність у межах наданих повноважень.

Узагальнення проведеного дослідження дає підстави стверджувати, що предмет експертизи товарів та послуг становлять фактичні дані, здобуті шляхом вивчення матеріалів провадження та дослідження наданих об'єктів, які характеризують товари, роботи й послуги, їх товарні властивості та фактичний стан, а також вартісні показники й інші відомості, релевантні для споживачів і для належної юридичної оцінки. Мета такої експертизи має власну специфіку: вона полягає у виявленні та професійній інтерпретації фактичних обставин, що мають доказове значення, з урахуванням особливостей збирання даних, необхідних для її призначення, зокрема під час проведення слідчих (розшукових) дій – оглядів місця події, обшуків, вилучень, а також огляду й аналізу документів.

Призначення експертизи товарів та послуг як складової процесуального механізму інституту судової експертизи детально врегульоване чинним законодавством. У процесуальному розумінні експертиза постає як дія, що здійснюється за дорученням сторони кримінального провадження або суду й передбачає науково обґрунтоване дослідження судовим експертом товарів, робіт і послуг з метою встановлення їх властивостей, якості, комплектності, автентичності, відповідності стандартам і технічним умовам, а також визначення вартості та інших істотних характеристик.

Окремого значення набувають теоретичні засади оцінювання висновку експертизи товарів та послуг на стадіях досудового розслідування і судового розгляду. Висновок експерта розглядається як самостійне джерело доказів і використовується в доказуванні з урахуванням критеріїв належності, допустимості, достовірності та достатності, що забезпечує його ефективну

інтеграцію в систему доказів і впливає на обґрунтованість процесуальних рішень.

Експертиза товарів і послуг становить складний міждисциплінарний інститут, який поєднує у своїй сутності економічні та правові аспекти регулювання господарської діяльності, спрямовані на забезпечення якості, безпеки та конкурентоспроможності продукції і послуг на ринку. Її економіко-правова природа зумовлена подвійним характером цієї діяльності: з одного боку, вона є елементом господарського процесу, що забезпечує достовірність економічної інформації про об'єкт ринкових відносин, а з іншого – виступає правовим інструментом захисту інтересів суб'єктів господарювання та споживачів, гарантією дотримання законності у сфері товарообігу.

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки, як зазначає Є.М. Романів, експертиза виконує важливу функцію у системі державного регулювання та приватного контролю [153, с. 128-130]. Вона сприяє забезпеченню прозорості господарських операцій, достовірності відомостей про якість, вартість, походження, умови зберігання і використання товарів та послуг. Саме через експертизу реалізується один із механізмів забезпечення публічних і приватних інтересів у сфері економіки, оскільки результати експертних досліджень мають юридичне значення і використовуються при вирішенні господарських спорів, здійсненні митного контролю, визначенні податкових зобов'язань, оцінюванні збитків, а також у процесі захисту прав споживачів.

З правової точки зору експертиза товарів і послуг є особливою формою доказової та оціночної діяльності, що має процедурно визначений характер. Вона виступає формою реалізації спеціальних знань у правовідносинах, пов'язаних із виробництвом, обігом, споживанням і контролем якості товарів. Її результати мають юридичну силу, оскільки оформлюються у вигляді експертного висновку, який може бути використаний як доказ у судовому, адміністративному або господарському процесі [107]. Правова природа експертизи полягає в тому, що вона є процесуальною дією, спрямованою на

встановлення фактичних обставин, які мають значення для прийняття правового рішення. Водночас економічна природа експертизи визначається тим, що вона відображає об'єктивні закономірності господарського обороту, вартісних і якісних характеристик товарів і послуг, є елементом системи економічного контролю та регулювання ринку.

Сутність експертизи як економіко-правового явища полягає в інтеграції наукового знання, господарської практики та юридичних механізмів [59]. У процесі експертної діяльності поєднуються елементи економічного аналізу, товарознавства, технології виробництва, менеджменту якості та правового регулювання. Саме така синергія забезпечує достовірність і легітимність результатів експертних досліджень, робить їх вагомим доказовим і регулятивним інструментом.

У наукових працях Г.О. Гавриша зазначається, що в економічному аспекті експертиза є формою контролю за ефективністю і якістю товарів та послуг, що циркулюють на ринку [12]. Вона спрямована на запобігання втратам, зловживанням, фальсифікації та недобросовісній конкуренції. Через експертні процедури відбувається перевірка відповідності продукції вимогам нормативної документації, стандартів, контрактних умов, технічних регламентів, що прямо впливає на економічні результати діяльності підприємств. Отже, експертиза є складовою економічного механізму забезпечення якості, яка сприяє підвищенню ефективності виробництва, мінімізації ризиків та втрат, оптимізації витрат, а також зміцненню довіри між учасниками ринку.

Правова складова експертизи проявляється у визначеності її правового статусу, процедур, суб'єктів та результатів. Законодавче регулювання експертної діяльності забезпечує правову достовірність її результатів, визначає межі компетенції експертів, гарантує об'єктивність і незалежність висновків. У правовій системі експертиза виступає як інструмент реалізації принципів законності, справедливості та рівності учасників правовідносин. Вона є також

формою державного контролю і водночас способом реалізації приватних інтересів у сфері господарювання [157].

Варто зазначити, що економіко-правова природа експертизи товарів і послуг виявляється у її подвійному статусі: як інституту економічного контролю та як юридичної процедури. Цей дуалізм дозволяє експертизі виконувати багатофункціональну роль – бути одночасно джерелом економічної інформації для управлінських рішень і доказовим засобом у правовій сфері. З одного боку, вона забезпечує збалансованість інтересів виробників, продавців і споживачів, а з іншого – сприяє дотриманню правових норм і стандартів, що регулюють ринкові відносини.

У наукових розробках І.А. Петрової та О.С. Донцової обґрунтовується, що у структурі економічного механізму експертиза відіграє роль елементу внутрішнього й зовнішнього контролю. Внутрішній аспект полягає у тому, що підприємства використовують експертизу як інструмент самоконтролю, сертифікації та стандартизації власної продукції, що підвищує їхню конкурентоспроможність [72]. Зовнішній аспект полягає в тому, що державні органи, незалежні експертні організації чи інститути цивільного суспільства здійснюють експертизу для перевірки дотримання вимог законодавства та захисту суспільних інтересів. Таким чином, експертиза товарів та послуг забезпечує баланс між ринковою автономією суб'єктів господарювання і державним контролем, між економічною доцільністю та правовою справедливістю.

У господарському обороті експертиза товарів та послуг є важливим елементом укладення, виконання та контролю договорів. Результати експертизи можуть бути визначальними при вирішенні питань якості товарів, вартості поставок, обсягу зобов'язань, а також відповідальності сторін за неналежне виконання договірних умов. У цьому контексті експертний висновок набуває подвійного значення: економічного – як аналітичного показника стану об'єкта, та правового – як доказу, що має процесуальне значення.

Особливу роль експертиза товарів та послуг відіграє у сфері захисту прав споживачів. Як обґрунтовує А.І. Лига, вона є механізмом підтвердження відповідності продукції встановленим вимогам безпеки, якості та маркування. Експертний висновок у цій площині виступає гарантією справедливості та захисту економічних інтересів громадян, запобігає недобросовісним практикам і зловживанням. Отже, правовий аспект експертизи реалізується через її здатність забезпечувати рівновагу між економічними вигодами виробників і правами споживачів [48, с. 45-50].

З економічної позиції експертиза є частиною системи інформаційного забезпечення ринку. Вона формує масив достовірних даних про стан, якість і походження товарів та послуг, що є підґрунтям для прийняття управлінських, інвестиційних і комерційних рішень. У цьому сенсі експертна діяльність виконує роль інституційного механізму зниження інформаційної асиметрії на ринку, підвищення довіри між його учасниками і стабільності економічних відносин.

З правової позиції експертиза забезпечує юридичну визначеність у спірних правовідносинах, виступає засобом доведення фактів та підтвердження обставин, які мають правове значення. Її результати є підставою для ухвалення управлінських, адміністративних або судових рішень, а тому мають статус офіційного доказового документа. Таким чином, експертиза формує місток між економічною реальністю та правовою оцінкою цієї реальності.

Економіко-правова природа експертизи товарів та послуг також виявляється у її функціях. Серед них варто виділити інформаційну, контрольну, регулятивну, доказову, аналітичну та превентивну функції. Інформаційна функція полягає у збиранні, обробці та систематизації відомостей про об'єкт дослідження. Контрольна функція спрямована на перевірку відповідності товарів і послуг встановленим нормам, стандартам і умовам. Регулятивна функція забезпечує вплив на поведінку суб'єктів господарювання через економічні та правові наслідки експертних висновків. Доказова функція надає

результатам експертизи юридичного значення у процесі розгляду спорів. Аналітична функція полягає у виявленні причин і тенденцій, що впливають на якість і вартість продукції, а превентивна – у запобіганні порушенням законодавства, економічним втратам і ризикам.

Із позицій правової доктрини експертиза може розглядатися як спеціальний вид юридичної діяльності, що здійснюється на підставі норм матеріального і процесуального права. Вона має процедурно визначену форму, регламентовані права й обов'язки учасників, а також правові наслідки результатів. У господарському праві експертиза виступає засобом реалізації принципів добросовісності, рівності сторін та належного виконання зобов'язань. У цивільному та адміністративному праві – як доказовий інструмент для підтвердження фактичних обставин. У митному та податковому праві – як засіб перевірки достовірності декларування, визначення митної вартості, кодування товарів за класифікацією. Таким чином, експертиза має системоутворююче значення для цілого ряду правових галузей.

З економічного боку експертиза забезпечує формування достовірної бази оцінки вартості товарів і послуг, що має ключове значення для ціноутворення, обліку, оподаткування та управління ресурсами. Вона є складовою економічного контролю, спрямованого на підвищення ефективності господарських операцій. Через експертизу реалізується взаємозв'язок між ринковими механізмами саморегулювання та державним наглядом, що дозволяє підтримувати стабільність економічної системи.

Не менш важливою є інституційна характеристика експертизи товарів та послуг. Вона виступає як елемент інфраструктури ринку, забезпечуючи об'єктивну оцінку товарів і послуг, створюючи умови для чесної конкуренції та прозорих економічних відносин. Наявність незалежних експертних інститутів є ознакою зрілої ринкової економіки та правової держави. Вони забезпечують не лише технічну оцінку якості, але й юридичну легітимність результатів, що має важливе значення для довіри до економічної системи загалом.

У процесі розвитку суспільно-економічних відносин експертиза набуває рис правового інституту, який опосередковує економічні процеси через правові норми. Її економіко-правова природа полягає в тому, що вона є одночасно результатом і інструментом взаємодії економічних і правових чинників. Економічні відносини потребують правового забезпечення, а правові норми, своєю чергою, мають базуватися на економічній доцільності та об'єктивних даних, які надає експертиза.

Таким чином, експертиза товарів і послуг є важливим компонентом механізму регулювання господарської діяльності, що забезпечує узгодженість між економічною реальністю та правовим полем. Її економіко-правова природа виявляється у взаємопроникненні двох систем – економічної, яка визначає зміст і об'єкт експертизи, та правової, яка встановлює форму, процедури й наслідки її проведення [25, с. 245]. Експертиза виступає не лише як технічний процес оцінювання, а як соціально-правовий інститут, що гарантує справедливість, достовірність і законність економічних відносин.

Отже, експертиза товарів і послуг за своєю економіко-правовою природою є комплексним явищем, яке поєднує в собі функції контролю, оцінювання, підтвердження та правового захисту. Вона формує простір взаємодії між економічними інтересами та правовими нормами, забезпечуючи стабільність ринку, захист прав його учасників та довіру до інститутів державного і приватного регулювання. У цьому полягає її системна роль у правовому та економічному механізмах сучасної держави – роль гаранта об'єктивності, легітимності та ефективності господарських процесів [155].

1.2 Нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері експертизи якості та безпеки товарів і послуг

Експертна діяльність є важливим інститутом правової системи, що забезпечує науково обґрунтоване встановлення фактичних обставин, які мають значення для вирішення юридичних питань у кримінальних, цивільних,

господарських, адміністративних та інших видах судочинства. Її нормативно-правове регулювання формує цілісну систему, яка поєднує норми конституційного, процесуального, адміністративного, кримінального, господарського та цивільного права. Основу цієї системи становить ієрархія нормативно-правових актів – від Конституції України як акта найвищої юридичної сили до підзаконних актів Кабінету Міністрів та наказів Міністерства юстиції України, що деталізують організаційні аспекти здійснення судово-експертної діяльності.

Нормативно-правові засади експертної діяльності відображають баланс між науковими принципами дослідження об'єктів, правовими гарантіями незалежності експерта та вимогами процесуального законодавства до доказування. Судова експертиза є невід'ємним елементом правосуддя, адже результати експертного дослідження безпосередньо впливають на прийняття судових рішень, забезпечують реалізацію принципів змагальності, об'єктивності та повноти дослідження доказів [2;61, с. 145].

Конституційні засади експертної діяльності закріплено у положеннях Конституції України, яка визначає фундаментальні принципи організації судової влади, гарантії прав людини, верховенства права та правової визначеності. Відповідно до статей 3, 8 і 55 Конституції України, держава зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод людини, а правосуддя здійснюється виключно судами на основі верховенства права [41]. Ці норми утворюють ідеологічний фундамент для здійснення судово-експертної діяльності, адже експертиза є інструментом реалізації права на справедливий суд та ефективний захист.

Конституційний принцип незалежності суду передбачає й необхідність незалежності експерта. Оскільки висновок експерта є різновидом доказу, який має істотне значення для встановлення істини, законодавець надає особливого значення процесуальним гарантіям неупередженості, об'єктивності та професійної компетентності осіб, що залучаються до проведення експертизи.

Таким чином, положення Конституції мають не лише декларативне, але й нормативне значення для функціонування інституту експертної діяльності.

Правові засади організації та проведення судових експертиз конкретизуються в кодексах України, кожен з яких визначає особливості використання експертних знань у відповідній сфері судочинства. Кримінальний кодекс України містить норми, що встановлюють відповідальність за завідомо неправдивий висновок експерта, розголошення даних досудового розслідування, а також за перешкоджання здійсненню правосуддя [44]. Такі положення мають превентивне значення, оскільки спрямовані на забезпечення добросовісності й професійної етики експертів, що є підґрунтям довіри до результатів експертних досліджень.

У свою чергу, Кримінальний процесуальний кодекс України визначає порядок призначення, проведення та використання результатів експертиз у кримінальному провадженні [45]. Відповідно до його положень, експертиза є процесуальною дією, що здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду або постановою слідчого, прокурора, коли для вирішення певних питань необхідні спеціальні знання. КПК регламентує права, обов'язки та гарантії незалежності експерта, встановлює порядок відводу, визначає вимоги до змісту висновку, а також процедури його оголошення та оцінки судом.

У Цивільному процесуальному кодексі України закріплено аналогічні принципи, однак із урахуванням специфіки цивільних правовідносин. Судова експертиза тут виступає засобом доказування і може бути призначена як за ініціативою суду, так і за клопотанням сторін [174]. ЦПК України передбачає рівність сторін у виборі експерта, можливість подання альтернативних висновків, а також право суду відхилити або призначити повторну експертизу у разі сумнівів щодо обґрунтованості наданого висновку.

Господарський процесуальний кодекс України визначає особливості проведення експертиз у справах, пов'язаних з господарською діяльністю. Тут експертиза використовується здебільшого для підтвердження економічних, фінансових, технічних чи товарознавчих фактів. Норми ГПК України

гарантують незалежність експерта, закріплюють порядок компенсації його витрат та оплату праці, а також передбачають можливість проведення колегіальних або комплексних експертиз [14].

Кодекс адміністративного судочинства України регулює призначення експертиз у спорах між фізичними чи юридичними особами та суб'єктами владних повноважень. Особливістю адміністративного процесу є підвищена увага до принципу об'єктивної істини, тому роль експертних досліджень тут особливо вагома [38]. КАС України надає судам широкі повноваження у визначенні потреби в експертизі, а експертам – обов'язок діяти в межах спеціальних знань, без виходу за предмет доручення суду.

У сфері адміністративно-деліктних відносин правове регулювання експертної діяльності передбачено Кодексом України про адміністративні правопорушення[38], який допускає використання експертних висновків як доказів у справах про адміністративні правопорушення. У цій сфері експертні дослідження найчастіше мають технічний або товарознавчий характер і спрямовані на встановлення фактичних обставин, що підтверджують або спростовують вину особи [158].

Поряд із кодифікованими актами України особливе місце у системі нормативного регулювання експертної діяльності посідають Закони України, які встановлюють базові принципи, організаційну структуру, вимоги до експертів, порядок їхньої атестації та правовий статус експертних установ. Центральним серед них є Закон України «Про судову експертизу» [140], який визначає правові, організаційні, фінансові та процесуальні засади діяльності експертів. Зазначений Закон України закріплює принципи незалежності, об'єктивності, компетентності, законності та наукової обґрунтованості експертної діяльності. Визначається також порядок створення державних спеціалізованих установ судових експертиз, вимоги до експертів, механізм атестації та ведення державного реєстру атестованих експертів.

У системі правового регулювання експертної діяльності важливу роль відіграє Закон України «Про виконавче провадження» [86], який передбачає

можливість залучення експертів на стадії примусового виконання рішень судів та інших органів. Їхня діяльність спрямована на визначення вартості майна, оцінювання предметів стягнення, перевірку якості виконання зобов'язань тощо.

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» має концептуальне значення, оскільки закладає основи наукової обґрунтованості експертної діяльності [134]. Судова експертиза за своєю сутністю є науково-практичною діяльністю, що базується на застосуванні спеціальних знань. Отже, положення цього закону забезпечують нормативне підґрунтя для використання методик, розроблених науково-дослідними установами судових експертиз, та стимулюють розвиток нових наукових напрямів у цій сфері.

Не менш важливим є Закон України «Про запобігання корупції», який має безпосереднє відношення до експертної діяльності, оскільки експерт, як суб'єкт, що здійснює функції у сфері правосуддя, повинен діяти неупереджено, об'єктивно й незалежно [98]. Закон України «Про запобігання корупції» установлює антикорупційні обмеження, правила декларування, конфлікту інтересів та відповідальності за недотримання етичних стандартів, що створює правові гарантії достовірності та прозорості експертних висновків.

Таким чином, конституційні та законодавчі акти формують фундамент правового регулювання експертної діяльності, забезпечуючи її законність, об'єктивність і наукову обґрунтованість. На цьому фундаменті базується система підзаконних актів, які деталізують організаційно-процедурні аспекти проведення експертиз.

У наступній частині підрозділу буде розглянуто підзаконні нормативно-правові акти – постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства юстиції України, судова практика, які забезпечують практичне функціонування механізму експертної діяльності, регулюють питання фінансування, атестації, оплати праці, ведення реєстрів і методик, а також формують методичні засади.

Розвиток системи судово-експертної діяльності в Україні неможливий без належного нормативного забезпечення на рівні підзаконних актів, які

деталізують положення законів та забезпечують їх практичну реалізацію. Якщо Конституція України та Закони України закріплюють загальні принципи, права й обов'язки експертів, то підзаконні нормативно-правові акти створюють цілісний механізм організації експертної діяльності, регламентують процедури, порядок фінансування, атестації, методичного забезпечення та координації експертних установ. Центральну роль у цьому процесі відіграють постанови Кабінету Міністрів України та накази Міністерства юстиції України, які є базовими документами виконавчої влади у сфері судово-експертної діяльності.

Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі виконавчої влади, забезпечує реалізацію державної політики у сфері правосуддя та судово-експертної діяльності [132]. Його постанови та розпорядження мають важливе значення для визначення організаційних і фінансових аспектів функціонування експертних установ, статусу експертів, їхнього матеріального забезпечення та науково-методичного супроводу.

Першочергове значення має Положення про Міністерство юстиції України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 228 від 2 липня 2014 року, що закріплює за Міністерством юстиції України статус центрального органу виконавчої влади, який формує та реалізує державну політику у сфері судово-експертної діяльності [119]. Міністерство юстиції України координує роботу науково-дослідних установ судових експертиз, здійснює методичне керівництво, проводить атестацію експертів, забезпечує реєстрацію методик та організовує науково-методичну співпрацю. Таким чином, зазначене Положення встановлює організаційно-інституційні засади функціонування експертної системи в Україні.

Важливим елементом державного регулювання є фінансово-економічні питання, зокрема порядок оплати експертних послуг, компенсації витрат, відшкодування збитків та винагороди експертам. З цією метою прийнято низку постанов Кабінету Міністрів, які визначають порядок фінансування судово-експертної діяльності.

Значущою є Інструкція про порядок і розміри відшкодування витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів (затверджена постановою КМ України № 710 від 1 липня 1996 року) [101]. Цей документ унормовує питання компенсації витрат експертам, які беруть участь у судових процесах, визначає порядок оплати праці експертів державних установ і фахівців, залучених із недержавних організацій. Регламентація таких питань має не лише економічне, але й правове значення, оскільки створює гарантії незалежності експертів і запобігає впливу сторін процесу на результати дослідження.

Не менш важливе значення має Постанова Кабінету Міністрів України № 590 від 27 квітня 2006 року «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних із розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» [89]. Цей нормативний акт визначає механізм відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертиз у цивільних та адміністративних справах, у разі, якщо сторона не має можливості самостійно їх оплатити. Наявність такого механізму є проявом реалізації принципу доступності правосуддя та гарантії реалізації права на справедливий суд.

Фінансове забезпечення експертних установ також врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України № 314 від 30 березня 2011 року «Про умови оплати праці працівників державних спеціалізованих установ судових експертиз» [145]. Вона встановлює диференційовані підходи до визначення розмірів посадових окладів, доплат, надбавок і премій експертів залежно від кваліфікаційного класу, стажу роботи, складності досліджень та наукових досягнень. Регулювання оплати праці є ключовим чинником забезпечення мотивації, професійного розвитку й доброчесності фахівців у сфері судово-експертної діяльності.

Значний вплив на організаційний аспект здійснення експертиз має Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, затверджене Постановою КМ України № 778 від 16 листопада 1994 року [117]. Цей документ визначає правовий статус Координаційної ради як консультативно-дорадчого органу, що сприяє узгодженню діяльності державних експертних установ, розробці методичних рекомендацій, обміну науковими досягненнями та уніфікації експертних методик. Координаційна рада виконує важливу науково-організаційну функцію, забезпечуючи єдність наукових підходів до проведення експертиз і формування загальнодержавних стандартів якості.

Окремого значення набуває Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затверджений Постановою КМ України № 595 від 2 липня 2008 року (зі змінами, внесеними постановою № 814 від 7 листопада 2013 року) [123]. Зазначений нормативний акт забезпечує правовий механізм легітимації наукових методик, що використовуються під час проведення експертних досліджень. Він визначає процедуру подання, перевірки, апробації та державної реєстрації методик, що гарантує їх наукову обґрунтованість, відтворюваність і відповідність міжнародним стандартам. Реєстрація методик запобігає використанню неперевіраних або застарілих підходів і забезпечує єдину методологічну базу для всіх експертних установ. Не менш важливою є Постанова КМ України № 804 від 27 липня 2011 року «Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції України» [22], яка регулює можливість надання експертних послуг на комерційній основі, що сприяє розвитку ринку експертних досліджень, розширенню можливостей залучення експертних знань у позапроцесуальних формах та підвищенню рівня самофінансування експертних установ.

У цілому, нормативні акти Кабінету Міністрів України формують організаційно-фінансове підґрунтя експертної діяльності, регламентують питання матеріального забезпечення, координації, науково-методичної

підтримки, атестації експертів та легітимації методик. Проте практична реалізація цих положень забезпечується через відомчі акти Міністерства юстиції України, яке виконує роль центрального органу у сфері експертної політики.

Міністерство юстиції України здійснює комплексне нормативно-правове, методичне та організаційне забезпечення експертної діяльності. Його накази й інструкції деталізують процедури проведення експертиз, визначають порядок ведення реєстрів, атестації, кваліфікаційного оцінювання, підвищення кваліфікації та науково-дослідної роботи у сфері судової експертизи.

Ключовим актом є Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз, затверджена наказом Міністерства юстиції № 53/5 від 8 жовтня 1998 року [104]. Цей документ регламентує загальні правила призначення, організації та виконання експертиз, визначає права, обов'язки та відповідальність експертів, встановлює вимоги до оформлення висновків, їх рецензування й оцінки судом. Інструкція забезпечує єдність процесуальних і методичних підходів до експертної діяльності, виступаючи своєрідним кодексом професійної практики.

Не менш значущим документом є Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затверджена наказом Мін'юсту України № 3505/5 від 12 грудня 2011 року [30]. Цей акт унормовує діяльність приватних експертів, встановлює вимоги до їх атестації, контролю за дотриманням методик, ведення обліку експертних висновків і відповідальності за порушення професійної етики. Таким чином, документ сприяє розвитку недержавного сегмента експертної діяльності, що відповідає європейським тенденціям децентралізації судово-експертної системи.

Значну увагу приділено питанням атестації судових експертів. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при

Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів (наказ № 301/5 від 3 березня 2015 року) визначає склад, повноваження та порядок роботи комісії, процедуру присвоєння кваліфікаційних класів, переатестації, відомчого контролю та ведення державного реєстру експертів. Комісія виконує важливу роль у забезпеченні професійного рівня експертів, їх доброчесності та постійного підвищення кваліфікації.

Правовий механізм перевірки якості експертних висновків передбачено Порядком проведення рецензування висновків судових експертів та експертних досліджень (Наказ Міністерства юстиції України № 335/5 від 3 лютого 2020 року) [128]. Рецензування є формою внутрішнього контролю якості, спрямованою на підвищення достовірності, точності й наукової обґрунтованості експертних висновків.

Питання науково-методичного забезпечення деталізовано у Переліках рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, затверджених Наказом Міністерства юстиції України № 1467/5 від 8 травня 2018 року, що визначають перелік офіційно схвалених джерел, які можуть використовуватися експертами під час досліджень [109].

Особливе значення мають Порядки ведення державних реєстрів, зокрема Державного реєстру атестованих судових експертів (Наказ Міністерства юстиції України № 492/5 від 29 березня 2012 року) [124] та Реєстру методик проведення судових експертиз (Наказ Міністерства юстиції України № 1666/5 від 2 жовтня 2008 року) [125]. Ведення цих реєстрів забезпечує прозорість, уніфікацію та державний контроль у сфері експертної діяльності.

Серед інших нормативних актів варто відзначити Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України (наказ № 470/5 від 27 березня 2012 року), яке визначає механізм експертно-наукової підтримки діяльності експертних установ [120].

Регулювання кваліфікаційних питань закріплено в **Наказі Міністерства юстиції України від 06 травня 2025 року № 1224/5 [73]** та у **Довіднику**

кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України (наказ № 611/5 від 19 квітня 2012 року) [100].

Окремо слід згадати наказ «Про встановлення вартості однієї експертогодина у 2023 році» (№ 230/5 від 16 січня 2023 року), який визначає економічний механізм оплати експертної праці [88].

Значну увагу також приділено питанням забезпечення експертної діяльності в умовах воєнного стану, що закріплено Наказом Міністерства юстиції України № 1138/5 від 14 березня 2022 року та змінами до нього від 10 червня 2022 року № 2344/5 [93]. Ці документи передбачають спрощені механізми координації, дистанційного проведення експертиз, захисту працівників експертних установ і збереження матеріалів досліджень в умовах збройної агресії.

Таким чином, система підзаконного регулювання, сформована Кабінетом Міністрів України та Міністерством юстиції України, забезпечує організаційну, фінансову й методичну єдність судово-експертної діяльності, гарантує її ефективність, наукову обґрунтованість і відповідність принципам верховенства права для експертів [156].

Судово-експертна діяльність як особливий різновид процесуальної та науково-практичної діяльності має власну правову природу, що визначається не лише нормативними актами, але й правозастосовною практикою. Важливе значення у формуванні практичних засад її здійснення відіграють постанови Пленумів Верховного Суду України, які, спираючись на узагальнення судової практики, конкретизують зміст процесуальних норм і дають судам роз'яснення щодо правильного застосування законодавства про судову експертизу.

Однією з базових є Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» [141]. Вона закріпила основоположні підходи до використання експертних знань у судочинстві, підкресливши, що експертиза є самостійним видом доказу, який має специфічну процесуальну форму. У постанові

наголошено, що судова експертиза повинна призначатися лише тоді, коли встановлення певних обставин неможливе без спеціальних знань, а суд чи орган досудового розслідування не має права підміняти експерта у питаннях, що потребують фахової оцінки. Пленум Верховного Суду України звернув увагу на необхідність забезпечення незалежності експерта, зазначивши, що будь-яке втручання у діяльність експерта або тиск на нього є неприпустимими та тягне за собою відповідальність. Було наголошено, що суд повинен критично оцінювати висновок експерта, перевіряти його відповідність фактичним обставинам справи, узгодженість з іншими доказами та логічну послідовність міркувань, які покладено в його основу. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 8 також уточнює поняття додаткової та повторної експертизи. Додаткова призначається, коли висновок виявився неповним або потребує уточнення, повторна – коли виникли обґрунтовані сумніви щодо правильності чи об'єктивності первинного дослідження. Такий підхід забезпечує баланс між принципами процесуальної економії та необхідністю повного й достовірного встановлення істини.

Істотне значення для господарського судочинства має Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 23 березня 2012 року № 4 «Про деякі питання практики призначення судової експертизи» [95]. Вона розкриває специфіку застосування експертних знань у спорах між суб'єктами господарювання, де переважають питання економічного, фінансового та технічного характеру. Пленум Вищого господарського суду України підкреслив, що господарські суди мають виходити з того, що експертиза не може підміняти процес доказування у цілому, а є лише допоміжним засобом для з'ясування обставин, які потребують спеціальних знань.

Документ також звертає увагу на право сторін обирати експерта за згодою суду, можливість призначення комплексних експертиз із залученням фахівців різних спеціальностей, а також на порядок оплати витрат, пов'язаних із проведенням експертизи. Постанова формулює ключовий принцип: суд не пов'язаний висновком експерта, але у випадку його відхилення повинен

мотивувати свої висновки у судовому рішенні. Такий підхід гарантує процесуальну рівновагу між дискрецією суду та авторитетом науково обґрунтованих експертних знань.

У сфері цивільного судочинства важливе місце посідає Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10 «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» [99]. У ній роз'яснено питання розподілу витрат на проведення експертиз, їх компенсації за рахунок сторін чи держави, а також механізм відшкодування у разі звільнення сторони від сплати судового збору. Документ деталізує положення процесуального законодавства та сприяє забезпеченню доступності правосуддя, особливо для соціально вразливих осіб.

Таким чином, судова практика, узагальнена в Постановах Пленумів, виконує функцію тлумачення норм права і фактично конкретизує межі застосування експертних знань, що є важливим елементом нормативної системи, оскільки забезпечують єдність судової практики та запобігають неоднаковому трактуванню норм процесуальних кодексів.

Нормативно-правова база експертної діяльності в Україні характеризується багаторівневою структурою, у якій кожен рівень має власну функціональну спрямованість. Конституція України визначає загальні принципи правосуддя, закони встановлюють інституційні засади та гарантії діяльності експертів, кодекси регламентують процесуальні процедури, а підзаконні акти забезпечують організаційно-методичну деталізацію. Водночас судова практика, представлена Постановами Пленумів Верховного Суду, виконує роль динамічного елемента системи, що адаптує норми до конкретних умов правозастосування.

Взаємозв'язок нормативного та практичного регулювання проявляється у двох напрямках: інтерпретаційному – коли суди роз'яснюють зміст норм, та імплементаційному – коли суди перевіряють їх дієвість у реальних справах [164, с. 45-60]. У сфері експертної діяльності ці процеси мають особливе

значення, адже від точності та однозначності застосування норм залежить достовірність висновків, їхня доказова сила та легітимність судових рішень.

Ефективність експертної діяльності забезпечується також системою контролю й відповідальності. Відповідальність експертів передбачена нормами Кримінального кодексу України (зокрема, статтею 384 – за завідомо неправдивий висновок експерта), а дисциплінарна відповідальність – положеннями наказів Міністерства юстиції України, що регулюють атестацію, позбавлення кваліфікаційного класу або виключення з державного реєстру. Таким чином, система нормативних і процесуальних запобіжників спрямована на забезпечення високого професійного рівня та моральної доброчесності експертів.

Нормативно-правові акти, що регламентують експертну діяльність, мають не лише правову, а й методологічну функцію, адже вони створюють умови для наукового розвитку галузі. Положення про науково-консультативні ради, методичні рекомендації, порядок державної реєстрації методик забезпечують постійне оновлення наукової бази судової експертизи, інтеграцію національної системи у світову експертну спільноту та наближення до європейських стандартів.

Особливу роль у цьому відіграє Міністерство юстиції України, яке, крім організаційних функцій, здійснює науково-дослідну діяльність через мережу підпорядкованих установ [69]. Науково-дослідні інститути судових експертиз виступають водночас і виконавцями експертиз, і науковими центрами, що розробляють методики, проводять валідацію нових методів, ведуть реєстри та здійснюють підготовку кадрів. Така інтеграція науки і практики є запорукою стабільності та прогресу експертної системи.

Необхідно підкреслити, що сучасний етап розвитку судово-експертної діяльності характеризується тенденцією до інституційної модернізації, яка передбачає розширення кола суб'єктів експертної діяльності, удосконалення механізмів акредитації, впровадження електронних баз даних і цифрових технологій у процес досліджень. Зазначені процеси потребують адаптації

нормативно-правової бази, що відображається у регулярних змінах до наказів Мін'юсту України, спрямованих на впровадження інноваційних підходів.

Центральним елементом експертної діяльності є експертний висновок, який у процесуальному праві визнається самостійним видом доказу. Його правова природа поєднує у собі риси як наукового, так і процесуального документа. З одного боку, він містить результати дослідження, що мають об'єктивний, науково обґрунтований характер, а з іншого – виконує функцію доказу у судовому процесі, підлягає оцінці судом та може мати юридичні наслідки.

Процесуальні кодекси встановлюють вимоги до змісту та форми експертного висновку, а також порядок його оголошення, дослідження в суді та оцінювання. Висновок повинен бути мотивованим, базуватись на сучасних методиках, затверджених у встановленому порядку, та містити обґрунтування кожного з висновків експерта. Порухення цих вимог може бути підставою для визнання експертизи недопустимим доказом.

Постанови Пленумів Верховного Суду неодноразово наголошували, що суд, оцінюючи висновок експерта, не має права відкидати його лише на підставі незгоди сторони процесу або формальних зауважень, якщо він є послідовним, логічним і узгодженим з іншими доказами. Водночас суд не зобов'язаний беззастережно погоджуватися з висновками експерта, якщо вони суперечать фактичним обставинам справи чи не мають достатнього наукового обґрунтування.

Таким чином, експертний висновок має подвійну юридичну природу: він є і результатом науково-дослідної діяльності, і доказом у судовому процесі, що підлягає оцінці на загальних засадах з урахуванням принципів змагальності, безпосередності та свободи судової оцінки доказів.

Нормативно-правові основи експертної діяльності в Україні становлять складну багаторівневу систему, що поєднує елементи конституційного, матеріального, процесуального та адміністративного права. Її структурна

побудова забезпечує цілісність і стабільність функціонування судово-експертної системи.

На конституційному рівні закріплено базові принципи верховенства права, незалежності суду, наукової обґрунтованості та захисту прав людини, які визначають загальні межі експертної діяльності.

На законодавчому рівні регулювання здійснюється законами України «Про судову експертизу», «Про виконавче провадження», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про запобігання корупції», а також процесуальними кодексами, які визначають процедури призначення, проведення та оцінювання експертиз. На підзаконному рівні реалізуються механізми організації експертних установ, атестації, оплати праці, методичного забезпечення та ведення реєстрів – через постанови Кабінету Міністрів України і накази Міністерства юстиції України. На правозастосовному рівні узагальнення практики Верховного Суду, що забезпечує однакове тлумачення норм, формує стандарти доказування й уточнює межі застосування експертних знань у судочинстві [143].

У своїй єдності всі ці елементи створюють ефективний нормативний механізм, який гарантує законність, об'єктивність, наукову достовірність і незалежність судово-експертної діяльності. Від узгодженості між законодавчим регулюванням і практикою залежить не лише якість судових рішень, а й рівень довіри до правосуддя в цілому, що робить експертизу невід'ємним елементом сучасної правової держави.

Варто підкреслити, що останніми роками фіксується зростання зайнятості у невиробничій сфері, зокрема на ринку послуг, який вважають одним із найперспективніших сегментів та характерною ознакою постіндустріальної економіки. Специфіка ринку послуг полягає в тому, що послуга не існує до моменту її надання, що унеможливорює повноцінне порівняння та оцінювання наперед. Водночас ринок послуг, будучи провідним сектором національної економіки, не позбавлений проблем, серед яких вирізняється складність оцінювання послуг у межах судово-товарознавчої

експертизи. У цій площині постає потреба осмислити та уточнити зміст категорії «послуга», щоб коректно відобразити її специфіку функціонування та забезпечити достовірність обліку й оцінювання під час експертного дослідження.

Огляд наукових праць свідчить, що дослідники, аналізуючи поняття «послуга», переважно зосереджуються на його дефініюванні, описі характерних ознак та відмежуванні від суміжних категорій «товар» і «робота». Попри це, сутність поняття «послуга» лишається дискусійною й недостатньо опрацьованою щодо її застосування в судово-товарознавчій експертизі. Як зазначає В. В. Резнікова, в економічній науці, а також у цивільному та господарському праві відсутній уніфікований підхід до розуміння послуги, що зумовлено багатозначністю терміна та різним змістовим наповненням залежно від контексту [151]. На її думку, бракує не лише загальноприйнятого визначення, а й цілісної концепції послуг як економіко-правової категорії, яка б чітко відмежовувала їх від інших правових явищ, насамперед від робіт.

У свою чергу, О. В. Моргулець пропонує чотири ключові підходи до дефініції послуги: як особливого (нематеріального) виду товару; як блага, корисності або додаткової вигоди, що виникає в процесі взаємодії продавця і покупця; як специфічного виду діяльності; як інтегральної категорії, що поєднує в собі одночасно товарний вимір, процесну природу діяльності та додану вигоду для споживача [58]. Дослідник також окреслює причини, які ускладнюють розвиток теорії послуг і формування теоретико-методологічних засад управління підприємствами сфери обслуговування, та уточнює дефініцію «послуги» через диференціацію процесу і результату. Водночас товарознавчий кут зору на послугу поза межами його аналізу залишився нерозкритим.

У статті Н. В. Мельник подано результати дослідження термінологічної сутності поняття «послуга» на базі нормативно-правових актів України та джерел фахової економічної й юридичної літератури; здійснено систематизацію наявних дефініцій і запропоновано власне трактування цього

терміна [55]. Наведені підходи можуть слугувати підґрунтям для інтерпретації поняття «послуга» у судово-товарознавчих дослідженнях.

Найповніше поняття «послуга» проаналізовано у праці Л. А. Траченко, де висвітлено проведення експертизи послуг у ринковому середовищі: види, методи, критерії, законодавчі вимоги до експертних досліджень і формування висновку. Окрему увагу приділено оцінюванню якості житлово-комунальних, побутових, інжинірингових і транспортних послуг [168].

Попри це, в українському законодавстві та в науковій економічній і правничій літературі досі немає уніфікованого визначення «послуги». Така невизначеність ускладнює як прийняття управлінських рішень щодо її регулювання, так і повне, вірогідне та об'єктивне оцінювання під час судово-товарознавчої експертизи. Тому поняття «послуга» потребує поглибленого аналізу, уточнення й узагальнення ключових елементів понятійного апарату.

За умов ринку, що ґрунтується на конкуренції, товарознавство втратило функції розподілу товарів і визначення їхньої ціни. Водночас пасивні підходи до дослідження якості товарів поступаються місцем активному впливу на розв'язання ринкових проблем, формування товарних ресурсів і створення економічних благ. У цих умовах у фокусі залишаються захист прав споживачів, а також якість і безпека товарів. Економісти пропонують поділяти виробництво економічних благ на дві сфери:

- матеріальне виробництво, коли споживання корисного блага відокремлене від процесу його створення (сфера продовольчих і непродовольчих товарів);

- нематеріальне виробництво – сферу послуг, у якій споживання блага неминуче стартує одночасно з його наданням і може тривати після завершення послуги.

Ряд дослідників обґрунтовують, що за умов ринку змінюється уявлення про об'єкти товарознавства: поряд із класичними товарами широкого вжитку до них відносять будь-які матеріальні й нематеріальні блага, які обертаються на ринку купівлі-продажу. Серед них виокремлено:

- продовольчі й непродовольчі товари;
- обладнання, матеріали, напівфабрикати та інші ресурси і засоби виробництва;
- землю й надра;
- цінні папери;
- рухоме та нерухоме майно фізичних і юридичних осіб (сегмент вторинного ринку);
- ідеї;
- послуги [168, с. 19;].

Підприємства, що працюють у сфері послуг, істотно відрізняються від тих, які реалізують товари: іншим є цільовий ринок, формат збуту, підходи до конкуренції тощо. Для пострадянських країн послуга як категорія ринкових відносин стала нетиповим об'єктом товарознавства. Її специфіка – у процесуальному характері: послуга є не річчю й не правовідносинами, а дією (процесом), тому не вписується у традиційне поняття товару.

У «Сучасному економічному словнику» послугу описано як «будь-яку дію, яку одна сторона може надати іншій, що переважно не має матеріальної форми і не веде до набуття права володіння». Відповідно, йдеться про діяльність або виконання робіт, унаслідок яких не створюється новий матеріальний продукт, а змінюються властивості вже існуючого. Отже, послуга – це благо, що надається через діяльність, де сам процес і формує потрібний результат [27].

Узагальнення численних дефініцій дозволяє виокремити два базові підходи до розуміння «послуги»: як корисної дії/допомоги іншому; як результату (продукту) діяльності сервісного суб'єкта.

Нечіткість статусу послуги як об'єкта товарознавства породжує суперечності у правовому регулюванні, гальмує розвиток ринку послуг в Україні, ускладнює державне регулювання та порушує баланс інтересів у договорах із надання послуг, що відчутно позначається на захисті прав споживачів. Академічна спільнота досі не виробила загальнообов'язкового

визначення самого терміна «послуга» і суміжних понять («продукція», «товар», «робота»). Водночас існують риси, які принципово відрізняють послугу від товару, на який виникає право власності та який зберігає споживчі властивості в часі, – і ці відмінності потребують спеціальних правових механізмів захисту споживача. Варто додати, що освітня спеціальність «Експертиза товарів і послуг» у ЗВО також чітко розмежовує поняття товару та послуги [34;26та ін.].

Якщо вважати послуги результатом корисної діяльності, що трансформує об'єкт впливу, то в ринковій економіці такий результат має товарну вартість і корисність. Проте це особливий різновид «товару», адже він наділений характеристиками, що відрізняють послуги від матеріальних благ. Невизначеність полягає в їхній процесуальній природі: послуги – це не речі й не предмети володіння, а процес, який не вкладається у традиційне товарне визначення. Серед характерних ознак нематеріальних послуг можна виокремити: під час надання послуги не виникає новий матеріальний продукт; момент надання і споживання збігається; надання послуги невіддільне від її споживання, що надає їй індивідуального характеру; якість зумовлюється перебігом і сприйняттям процесу, а отже послугу неможливо зберегти «про запас»; існує безпосередній контакт між виконавцем і споживачем.

Звернемо увагу, що на сучасному етапі розвитку ринку чинні нормативно-правові акти (зокрема, стандарти й нормативи щодо порядку надання послуг) часто не враховують ці відмінності, що відкриває простір для зловживань з боку надавачів і ускладнює проведення судово-товарознавчої експертизи або експертизи товарів та послуг.

Досліджуючи зміст категорії «послуга» у судово-товарознавчих експертизах, неможливо оминати підходи законодавця та науковців. Доцільно детальніше проаналізувати законодавчі дефініції в Україні.

Податковий кодекс України окремого визначення «послуги» не подає, однак у підп. 185 п. 1 ст. 14 розтлумачує «постачання послуг» як «будь-яку операцію, що не є постачанням товарів, чи іншу операцію з передачі права на

об'єкти права інтелектуальної власності та інші нематеріальні активи чи надання інших майнових прав стосовно таких об'єктів права інтелектуальної власності, а також надання послуг, що споживаються в процесі вчинення певної дії або провадження певної діяльності» [77]. Отже, у ПК України акцент зроблено на дію/діяльність як сутність процесу надання послуги.

Відповідно до п. 17 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» [130], послуга – це «діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб». Тут простежується персоналізований зв'язок між замовником і виконавцем, спрямований на задоволення індивідуальних потреб.

У вже нечинному Законі України «Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» [144] вживалося формулювання: «Послуга – результат економічної діяльності, яка не створює товар, але продається та купується під час торговельних операцій». Натомість оновлений Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» відповідного визначення не містить.

Також слід зазначити, що визначення поняття «послуга» міститься й в інших нормативно-правових актах України, де воно розкривається з урахуванням специфіки окремих сфер діяльності. Зокрема:

1) Порядок закупівлі товарів, робіт та послуг на залізничному транспорті на тендерній основі» тлумачить послугу як будь-яку купівлю, що не є придбанням товарів або робіт. До таких послуг віднесено підготовку фахівців, забезпечення транспортом і зв'язком, освоєння технологій, проведення наукових досліджень, медичне та побутове обслуговування, а також консультаційні послуги, які охоплюють консультування, експертизу, підготовку висновків і рекомендацій[126];

2) Класифікація видів економічної діяльності» (ДК 009:2010) поряд із визначенням поняття «послуги» містить також дефініції термінів «продукція»

і «товар»: а) послуги – результат економічної діяльності, щодо якого неможливо встановити права власності; послуги не можуть бути продані окремо від процесу їх створення, а момент завершення їх виробництва збігається з моментом надання споживачеві; б) продукція – загальний результат економічної діяльності, що охоплює як товари, так і послуги; в) товари – матеріальні об’єкти, на які існує попит і щодо яких можна встановити право власності; вони можуть транспортуватися, бути предметом купівлі-продажу та обміну. До товарів належать як серійна продукція, так і унікальні вироби або матеріальні носії послуг (наприклад, дискета із програмним забезпеченням). Виробництво та обмін товарами розглядаються як різні види економічної діяльності[37];

3) Державний класифікатор України. Класифікатор відходів» (ДК 005-96) визначає послугу як результат безпосередньої взаємодії між постачальником і споживачем або як внутрішню діяльність постачальника, спрямовану на задоволення потреб споживача. Послуга може бути пов’язана з виробництвом і постачанням матеріальної продукції[18];

4) Правила надання послуг з технічного обслуговування і ремонту колісних транспортних засобів» трактують послугу як результат прямої взаємодії між виконавцем і замовником, а також внутрішньої діяльності виконавця, спрямованої на задоволення потреб замовника[82];

5) Інструкція про порядок визначення країни походження товарів/послуг, оформлення та засвідчення сертифікатів відповідних форм» розрізняє поняття «товар» і «послуга»: товар – будь-яке рухоме майно, що перетинає митний кордон України (п. 2.3 Інструкції); послуга – цілеспрямована трудова діяльність, результати якої проявляються у корисному ефекті чи особливій споживчій вартості; характерною рисою послуги є одночасність у часі та просторі процесів її виробництва, реалізації та споживання[31];

6) Правила побутового обслуговування населення» містять визначення побутової послуги як виду діяльності суб’єктів підприємницької діяльності,

пов'язаної із задоволенням конкретної побутової потреби індивідуального замовника [83].

Аналіз чинних нормативно-правових актів дає підстави стверджувати, що для них узагальнювальним підходом є розуміння послуги як дії з корисним результатом для споживача або як діяльності відповідних суб'єктів господарювання.

У сучасній науковій літературі категорію «послуга» трактують у кількох взаємодоповнювальних вимірах: як задоволення потреб конкретного учасника цивільно-правових відносин, що споживається під час надання, і як діяльність, не пов'язану зі створенням речі чи результату інтелектуальної діяльності та не заборонену законом [54]; як діяльність із корисним ефектом, що задовольняє особисті, колективні чи суспільні потреби та формує матеріальні або нематеріальні вигоди для споживача – на комерційній або некомерційній основі [55, с. 12]; як економічну діяльність, унаслідок якої виникають додаткові матеріальні чи нематеріальні блага (або їх поєднання), що купуються й продаються на ринку, тобто виступають товаром, який організація надає споживачеві в обмін на гроші [58]; як нематеріальний продукт або процес або дію, де споживання корисного блага починається одночасно з його виробництвом [168, с. 22]; як наслідок прямої взаємодії між виконавцем (надавачем) і споживачем (отримувачем) послуги, а також як результат внутрішньої діяльності виконавця, спрямованої на задоволення потреб споживача [151].

Науковий консенсус зводиться до того, що послуга має нематеріальний характер і є процесом; право власності на саму послугу в покупця не виникає – воно може з'явитися лише на результат її надання. Важливою ознакою є економічна цінність послуги, що робить її об'єктом комерційного обігу, предметом торгівлі та купівлі-продажу.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати: найчастіше «послугу» розуміють як дію або діяльність виконавця, спрямовану на задоволення потреб споживача і таку, що реалізується в момент надання. Водночас складність

формування єдиної дефініції зумовлена відсутністю узгодженого бачення її економічної природи. В економічній теорії послугу описували як дії, функції, економічні відносини чи блага – і кожен із цих аспектів набуває відповідної правової форми. Тому спроба звести всі значення в універсальне визначення видається сумнівною. Додатково «залишковий» підхід до формування сектору послуг породив розмитість і абстрактність економічного розуміння цього явища.

На таку ситуацію впливають, зокрема, чинники: до послуг часто відносять усі економічні блага, крім результатів промислового та аграрного виробництва; під поняттям послуги об'єднано різноманітні дії, спрямовані на різні об'єкти, які офіційна статистика все ж класифікує як один вид об'єктів правовідносин; послуга постає як універсальний, гнучкий об'єкт, межі якого змінюються залежно від умов господарювання, що рідко є стабільними.

Узагальнення норм права та економіко-правових досліджень дає змогу виокремити причини складності дефініювання послуги: статистичне віднесення до одного класу різноманітних благ; поєднання в цьому понятті дій, спрямованих на різні об'єкти; обов'язкова корисність; а також мінливість меж самої категорії. Загалом послуга – це види корисної діяльності, що, як правило, не створюють матеріальних цінностей, а належність певної діяльності до сфери послуг визначає насамперед невловимий характер її результату. Водночас не всі послуги є повністю нематеріальними, тож неможливо будувати дефініцію виключно на ознаці нематеріальності.

Нормативно-правові основи експертної діяльності в Україні формують багаторівневу, внутрішньо узгоджену систему, що поєднує конституційні принципи, законодавчі приписи, процесуальні процедури, підзаконне регулювання й усталену судову практику. У центрі цієї системи – забезпечення справедливого суду та ефективного захисту прав людини: саме на це спрямована експертиза як особливий вид доказу і водночас як науково-практичний процес, що вимагає спеціальних знань, валідації методик і високих стандартів професійної етики.

По-перше, на конституційному рівні експертна діяльність легітимується принципами верховенства права, незалежності суду, гарантій прав і свобод. З цього впливають ключові вимоги: інституційна та процесуальна незалежність експерта, його неупередженість, компетентність і відповідальність за наданий висновок. Конституційні норми мають не лише декларативне, а й операційне значення: вони задають рамку всім подальшим нормам, що регулюють призначення, проведення та оцінювання експертиз.

По-друге, законодавчий рівень деталізує організаційні та матеріальні засади функціонування інституту. Базові закони – «Про судову експертизу», «Про виконавче провадження», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про запобігання корупції» – встановлюють статус експертів і експертних установ, критерії атестації, етичні запобіжники та наукові вимоги до методик. Процесуальні кодекси (кримінальний, цивільний, господарський, адміністративний) визначають роль висновку експерта як самостійного виду доказу, процедури його призначення і дослідження, підстави для відводу, проведення додаткових чи повторних експертиз, а також межі дискреції суду при оцінці експертних результатів. Важливим превентивним компонентом є кримінально-правова відповідальність за завідомо неправдивий висновок і розголошення даних провадження, що підсилює довіру до інституту в цілому.

По-третє, підзаконні акти Кабінету Міністрів України та накази Міністерства юстиції України виконують функцію «тонкого налаштування» системи. Вони забезпечують фінансування та оплату праці, визначають порядок відшкодування витрат і винагород, встановлюють правила атестації, ведення державних реєстрів експертів і методик, організацію рецензування висновків, а також науково-методичний супровід. Координаційні та науково-консультативні ради створюють майданчик для уніфікації підходів і впровадження кращих практик. Окремі рішення, ухвалені в умовах воєнного стану, демонструють здатність системи оперативно адаптуватися, зберігаючи тяглість експертних процесів і безпеку учасників.

По-четверте, судова практика – насамперед постанови пленумів та правові позиції вищих судів – конкретизує застосування норм, роз'яснює критерії належності й допустимості експертного висновку, межі спеціальних знань і правила взаємодії суду з експертом. Така практика виконує інтеграційну функцію між правом і наукою: з одного боку, вона унеможлиблює підміну судом спеціальних знань, з іншого – зобов'язує критично оцінювати логіку та доказовість висновку, його узгодженість з іншими доказами.

Структурно інститут експертизи ґрунтується на чітко окреслених елементах: об'єктах, суб'єктах і функціях. Об'єктами є матеріальні та нематеріальні носії відомостей, що підлягають дослідженню за допомогою спеціальних знань (від товарознавчих характеристик до технічних, фінансових, біологічних, цифрових слідів). Суб'єктний склад охоплює суд, сторони, органи досудового розслідування, державні спеціалізовані установи й приватних атестованих експертів; їх статус, права та обов'язки врівноважені процедурами відбору, атестації, контролю якості та відповідальності. Функції експертизи багатовимірні: доказова (формування науково обґрунтованої інформації для суду), процесуальна (забезпечення змагальності та повноти дослідження), гарантійна (захист прав учасників), науково-методична (розвиток і стандартизація методик), організаційна та превентивна (детінізація ринку експертних послуг, підвищення довіри до правосуддя).

Разом з тим, сучасні виклики вимагають подальшого вдосконалення нормативної бази. По-перше, необхідна системна цифровізація експертної сфери: інтегровані реєстри, електронний обіг документів, фіксація ланцюга збереження об'єктів («chain of custody»), прозорі алгоритми розподілу доручень між установами та експертами. По-друге, варто забезпечити динамічне оновлення та валідацію методик з урахуванням міжнародних стандартів і швидких технологічних змін (кібердокази, штучний інтелект, великі дані). По-третє, слід посилити інституційні гарантії незалежності – від фінансової мотивації та прозорого тарифоутворення до запобігання конфлікту інтересів і дієвого рецензування. По-четверте, доцільно розширювати

можливості якісної приватної експертизи, зберігаючи єдині стандарти атестації та контролю якості для державного й недержавного секторів.

Підсумовуючи, нормативно-правова архітектура експертної діяльності в Україні вже сьогодні забезпечує базові умови для її законності, об'єктивності та наукової достовірності. Її сила – у багаторівневості й взаємодоповнюваності елементів: Конституції, законів, кодексів, підзаконних актів і судової практики. Її потенціал – у подальшій стандартизації методик, цифровізації процесів, інституційному зміцненні незалежності експертів і розширенні наукової співпраці. Саме узгоджена робота всіх ланок дозволяє перетворити експертний висновок на по-справжньому надійний доказ, який підсилює справедливість судового рішення і довіру суспільства до правосуддя.

1.3 Міжнародні та європейські стандарти забезпечення якості й безпеки товарів і послуг та їх вплив на розвиток публічного управління в Україні

Глобальна інтеграція торгівлі та послуг зумовила формування міжнародних нормативних рамок, які визначають стандарти якості та безпечності товарів і послуг. На універсальному рівні ключову роль відіграє Світова організація торгівлі (далі – СОТ) та її угоди. Зокрема, Угода СОТ про технічні бар'єри у торгівлі (далі – ТВТ) встановлює правила щодо технічних регламентів, стандартів і процедур оцінки відповідності, щоб вони не створювали невиправданих перешкод для міжнародної торгівлі. Ця угода заохочує країни використовувати міжнародні стандарти як основу своїх технічних регламентів і передбачає Кодекс добросовісної практики для розробки стандартів. Україна, вступивши до СОТ у 2008 році, взяла на себе зобов'язання дотримуватися цих принципів. Згідно із національним законодавством про стандартизацію, реалізовано принципи імплементації міжнародних стандартів: національна політика стандартизації базується на пріоритетності прийняття міжнародних і регіональних стандартів як

національних та дотриманні Кодексу доброчинної практики, доданого до Угоди ТВТ [169;97].

В результаті майже всі міжнародні стандарти, гармонізовані в ЄС, були прийняті як національні стандарти України згідно з додатком III до Угоди про асоціацію з ЄС [90], що демонструє, як світові норми (наприклад, принципи COT) безпосередньо вплинули на українське регулювання експертизи товарів.

Окремо слід відзначити міжнародні нормативні акти у сфері санітарних та фітосанітарних заходів (Угода COT SPS), що регулюють експертизу харчових продуктів та сільгосптоварів. Вони дозволяють країнам впроваджувати стандарти безпечності харчової продукції, що ґрунтуються на наукових принципах, і заохочують використання міжнародних стандартів, розроблених Комісією Codex Alimentarius, Міжнародною конвенцією захисту рослин та Міжнародним епізоотичним бюро (для ветеринарних норм). Україна приєдналася до цих міжнародних механізмів та гармонізувала своє законодавство про безпечність та якість харчових продуктів із міжнародними вимогами (наприклад, Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [136] імплементує принципи Codex Alimentarius і вимоги ЄС).

У сфері торгівлі послугами глобальним стандартом є Генеральна угода з торгівлі послугами (GATS) COT. GATS встановлює правові рамки для надання транскордонних послуг, включаючи зобов'язання щодо прозорості, недискримінації (режим найбільшого сприяння) та поступової лібералізації ринків послуг. Хоча GATS не містить конкретних стандартів якості послуг, він спонукає країни розробляти регулювання, що мінімально обтяжує торгівлю та є об'єктивно обґрунтованим. Україна приєдналася до GATS і взяла на себе зобов'язання в ряді секторів послуг, що відобразилося у вдосконаленні національного законодавства для забезпечення конкуренції та захисту споживачів на ринках послуг.

Таким чином, міжнародні нормативні акти заклали фундаментальні принципи, яких Україна має дотримуватися у сфері експертизи товарів і

послуг. Вони забезпечують орієнтир для національного законодавства, зобов'язуючи впроваджувати найкращі світові практики – від добровільності стандартів (за відсутності прямої вимоги закону) до пріоритетності безпеки споживачів та науково обґрунтованих вимог.

Європейський Союз створив одну з найрозвиненіших систем нормативного регулювання якості та безпечності товарів і послуг, що стала орієнтиром для багатьох країн світу. Правове регулювання в цій сфері спирається на дві ключові концепції: гармонізоване законодавство ЄС щодо продукції (New Approach) для товарів та принципи єдиного ринку послуг для сфери послуг.

У ЄС діє ціла низка регламентів і директив, що встановлюють вимоги до безпечності товарів, процедури їх експертизи (оцінки відповідності) та відповідальності виробників. Базовим горизонтальним актом є Директива 2001/95/ЄС про загальну безпечність продукції, яка зобов'язує виробників випускати на ринок лише безпечні товари та встановлює рамкові вимоги щодо моніторингу безпечності та реагування на небезпечні продукти [87]. Ця директива спрямована на захист споживачів у випадку будь-яких товарів споживчого призначення, що не охоплені спеціальними секторальними нормами, і зобов'язує держави-члени забезпечити функціонування систем контролю за ринком та обміну інформацією про небезпечні товари (система RAPEX).

Важливим елементом є регламенти ЄС прямої дії, які встановлюють єдині вимоги на всій території Союзу. Зокрема, Регламент (ЄС) №765/2008 встановив загальні вимоги до акредитації органів з оцінки відповідності та засади ринкового нагляду за продукцією в ЄС [87]. Він запровадив гармонізовані підходи до перевірки продукції на ринку, зобов'язавши держави-члени створити ефективні органи ринкового нагляду і співпрацювати між собою. Зазначений Регламент разом із Рішенням №768/2008/ЄС (що встановлює загальні принципи і модулі оцінки відповідності для «Нового підходу») утворює основу Європейської системи оцінки відповідності та

акредитації. У 2019 році ЄС оновив режим ринкового нагляду, ухваливши Регламент (ЄС) 2019/1020 про ринковий нагляд і відповідність продукції, який враховує появу онлайн-торгівлі та вводить нові вимоги (зокрема, вимогу мати відповідального економічного оператора в ЄС для продукції з третіх країн) [139;133]. Ці зміни ЄС також мають бути враховані країнами, що прагнуть торгувати з Євросоюзом.

У сфері відповідальності за якість товарів діє Директива 85/374/ЕЕС Ради ЄС про відповідальність за дефектну продукцію. Вона встановлює режим суворої (прямої) відповідальності виробника за шкоду, заподіяну дефектним товаром, незалежно від його вини. Ця директива мала значний вплив на формування правових норм щодо захисту прав споживачів у державах-членах і була імплементована і в Україні окремим законом (див. далі). Згідно з нею, споживач, який постраждав від небезпечного товару, має право на відшкодування збитків, а виробники та імпортери повинні ретельно контролювати безпечність своєї продукції [87].

Окрім горизонтальних актів, ЄС прийняв численні секторальні директиви і регламенти у межах так званого «Нового підходу» (New Approach Directives). Вони визначають основні вимоги до безпечності та інших аспектів продукції в конкретних секторах (машини, іграшки, медичні вироби, електромагнітна сумісність, транспортні засоби, хімічні речовини тощо). Наприклад, Директива 2006/42/ЄС про машини[188], Директива 2014/35/ЄС про низьковольтне обладнання (LVD) [192], Директива 2014/30/ЄС про електромагнітну сумісність (EMC) [191, Регламент (ЄС) №305/2011 про будівельну продукцію[200], Директива 2009/48/ЄС про безпечність іграшок[189] та багато інших. Зазначені акти встановлюють обов'язкові «суттєві вимоги» до продукції, дотримання яких є умовою введення товару в обіг на ринку ЄС. Для доведення відповідності цим вимогам застосовуються процедури оцінки відповідності (експертизи) – від внутрішнього контролю виробництва до незалежної сертифікації нотифікованими органами – залежно від рівня ризику продукції. У разі відповідності виробник наносить знак СЕ,

що свідчить про проходження європейської експертизи на відповідність вимогам директив. Важливо, що хоч стандарти (наприклад, стандарти CEN, CENELEC або ETSI) формально залишаються добровільними, ЄС використовує механізм гармонізованих стандартів: перелік стандартів публікується в Офіційному журналі ЄС, і продукція, виготовлена згідно з такими стандартами, презюмується відповідною суттєвим вимогам директиви. Такий підхід стимулює виробників добровільно дотримуватися встановлених стандартів, щоб спростити процедуру експертизи та виходу на ринок.

Важливим компонентом контролю якості товарів є ринковий нагляд (market surveillance). В ЄС ця діяльність чітко врегульована: компетентні органи держав-членів проводять перевірки продукції, що вже знаходиться на ринку, з метою виявлення небезпечних або невідповідних вимогам зразків. Система ринкового нагляду ЄС включає обмін інформацією між країнами (через систему RAPEX для споживчих товарів та ICSMS для промислових) і координацію через органи Єврокомісії. Європейські принципи ринкового нагляду були перенесені й в українське право (див. нижче). Вже згаданий Регламент (ЄС) 2019/1020 посилив вимоги до ринкового нагляду, зокрема щодо онлайн-торгівлі, що стало реакцією на сучасні виклики електронної комерції [139].

Отже, нормативні стандарти ЄС у сфері експертизи товарів характеризуються комплексністю та суворістю. Вони охоплюють весь життєвий цикл товару: від стадії проектування і виробництва (через вимоги директив і стандартизацію) до стадії розміщення на ринку та післяпродажного контролю (через механізми ринкового нагляду та відповідальності). Така система, заснована на високому рівні захисту здоров'я і безпеки споживачів, значною мірою вплинула на законодавство України в рамках процесу євроінтеграції.

У сфері послуг нормативне регулювання в Європейському Союзі спрямоване на створення єдиного ринку, усунення бар'єрів для постачальників послуг та забезпечення високих стандартів для споживачів. Основним актом

тут є Директива 2006/123/ЕС про послуги на внутрішньому ринку (відоміша як «Services Directive») [187]. Зазначена директива заклала загальні принципи правового регулювання послуг, які мали бути імplementовані усіма державами-членами. Її метою є усунення адміністративних та правових перешкод для свободи заснування підприємств та вільного надання послуг у межах ЄС [144]. Директива вимагала від країн ЄС провести «ревізію» свого законодавства у сфері послуг, скасувавши дискримінаційні, не виправдані або непропорційні вимоги до постачальників з інших держав ЄС. Було запроваджено принцип, за яким постачальники послуг можуть вільно надавати послуги в іншій державі ЄС, а будь-які обмеження повинні відповідати критеріям необхідності та пропорційності.

Ключові положення Директиви 2006/123/ЕС включають: спрощення адміністративних процедур (через запровадження «єдиного вікна» – Points of Single Contact у кожній країні для оформлення документів постачальниками послуг); заборону дискримінації отримувачів послуг за громадянством або місцем проживання (ст.20 Директиви) [855]; зміцнення прав споживачів і отримувачів послуг, зокрема доступ до інформації про правила та засоби захисту в інших країнах [131]. Також встановлено вимоги щодо кооперації національних регуляторів: країни ЄС повинні співпрацювати для нагляду за трансграничними постачальниками послуг і обмінюватися інформацією про порушення. Хоча ця директива не встановлює конкретних стандартів якості окремих послуг, вона підвищує прозорість і вимоги до інформації, що опосередковано впливає на якість (наприклад, зобов'язує надавачів інформувати споживачів про свої ліцензії, стандарти діяльності, ціни тощо).

Окрім горизонтальної Директиви про послуги, в ЄС існує розгалужене секторальне регулювання, яке встановлює стандарти надання окремих видів послуг. Наприклад, у сфері фінансових послуг діють регламенти і директиви ЄС, що регулюють послуги банків, страхових компаній, інвестиційних фондів тощо, вимагаючи від них дотримання стандартів надійності, капітальності, розкриття інформації. У сфері електронних комунікацій діє Європейський

електронний комунікаційний кодекс (нині – Директива (ЄС) 2018/1972) [184], що замінив попередні директиви і встановлює вимоги до якості телекомунікаційних послуг, прав користувачів (наприклад, мережевий нейтралітет, доступність послуг). Послуги з електронної торгівлі регулюються Директивою 2000/31/ЄС (E-Commerce Directive) [185], яка зосереджується на відповідальності провайдерів інформаційних послуг та захисті споживачів онлайн. Туристичні послуги (пакетні тури) регламентовані Директивою (ЄС) 2015/2302[183], що забезпечує права туристів. Медичні послуги (зокрема транскордонні) – Директивою 2011/24/ЄС [190]. Таким чином, у кожному важливому секторі послуг ЄС встановив нормативні стандарти, які забезпечують мінімальний рівень якості та захисту споживача або сприяють взаємному визнанню кваліфікацій і результатів (як у випадку освіти чи професійних послуг – Директива 2005/36/ЄС про визнання професійних кваліфікацій) [24].

Для України особливо актуальним є те, що Угода про асоціацію з ЄС передбачає поступове наближення українського законодавства до норм ЄС у сфері послуг. Зокрема, додатки до Глави 6 («Заснування компаній, торгівля послугами та електронна комерція») містять перелік актів, які Україна зобов'язалась імплементувати. Серед них – ті ж Директива про послуги 2006/123/ЄС, а також галузеві директиви, наприклад, у сфері фінансових послуг, телекомунікацій, поштових послуг тощо. Вже готується проект закону «Про право на заснування та про вільний рух послуг», який мав би гармонізувати українські правила з положеннями Директиви 2006/123/ЄС (встановлюючи прозорі умови доступу на ринок та недискримінаційні вимоги для іноземних постачальників) [186], що відображає вплив європейських стандартів на реформування українського ринку послуг.

Отже, європейські норми у сфері послуг зосереджені на усуненні бар'єрів у торгівлі послугами та забезпеченні високої якості й безпеки для споживачів. Хоча характер регулювання послуг відрізняється від регулювання товарів (менше технічних стандартів, більше уваги до правових гарантій і

прозорості), їх вплив на українське законодавство є істотним – особливо в рамках виконання Угоди про асоціацію.

Сполучені Штати Америки мають власну розвинену систему регулювання безпечності та якості товарів і послуг, яка історично розвивалася відмінним шляхом порівняно з європейським. Американський підхід характеризується фрагментованістю по галузях і опорою на поєднання обов'язкових федеральних стандартів у визначених сферах та потужну систему добровільної стандартизації й відповідальності за якість. Відповідальність за різні аспекти «експертизи» товарів (тобто їх оцінки на відповідність стандартам безпеки) розподілена між кількома федеральними регуляторами, кожен з яких діє на підставі окремих законів.

Загальне регулювання споживчих товарів. Базовим нормативним актом, що започаткував сучасну систему контролю за безпечністю неконтрольованих іншими агенціями споживчих товарів, є Закон США про безпеку споживчих товарів 1972 року (Consumer Product Safety Act, CPSA). Цей закон створив незалежну Комісію з безпеки споживчих продуктів (CPSC) та наділив її широкими повноваженнями: встановлювати обов'язкові стандарти для споживчих товарів, вимагати відкликання або заборони продукції, що становить небезпеку, інформувати споживачів про ризики тощо [197;182]. CPSA встановлює процедури розслідування випадків небезпечної продукції та надає CPSC право притягати виробників до відповідальності, накладати штрафи і вимагати усунення ризиків. У розвиток цього закону було прийнято ряд більш специфічних нормативних актів, які CPSC також адмініструє, зокрема: Закон про легкозаймисті тканини (Flammable Fabrics Act) – обмежує займистість матеріалів для одягу та меблів [187]; Закон про небезпечні речовини (Federal Hazardous Substances Act) – регулює маркування та обіг речовин чи товарів, що є токсичними, корозійними, легкозаймистими або іншим чином небезпечними для побутового використання [180]; Закон про безпечність пакування отруйних речовин (Poison Prevention Packaging Act) – вимагає використання захисного (дитлонепроникного) пакування для певних

небезпечних товарів і медикаментів [186]; спеціальні закони, як-от Акт Вірджинії Грем Бейкер про безпеку басейнів і спа (встановлює стандарти для дренажів басейнів) та Закон про безпечність холодильників (вимагає конструкцію дверей, що відкриваються зсередини, аби запобігти нещасним випадкам) [181]. Зазначені акти встановлюють конкретні технічні вимоги чи стандарти для певних товарів, порушення яких є незаконним.

Важливою віхою стало ухвалення у 2008 році Закону про удосконалення безпеки споживчих товарів (CPSIA) [194]. Він значно посилив регуляторний режим після ряду інцидентів з небезпечними товарами (зокрема, іграшками з надмірним вмістом свинцю). CPSIA ввів низку нових обов'язкових вимог: жорсткі ліміти на вміст свинцю та фталатів у дитячих продуктах, обов'язкові третьосторонні випробування і сертифікацію для певних дитячих товарів (наприклад, іграшок, товарів для немовлят) з боку акредитованих лабораторій, обов'язкове маркування продукції для відстеження (tracking labels), а також зобов'язав CPSC встановити федеральні стандарти безпеки для деяких категорій (міцні дитячі товари, колиски тощо) [197;201]. CPSIA значно розширив сферу обов'язкової експертизи товарів у США – якщо раніше багато стандартів були добровільними або запроваджувалися після інцидентів, то з 2008 року ряд стандартів стали наперед визначеними законом.

Особливістю американської системи є те, що не всі товари підпадають під юрисдикцію CPSC. Законодавством окремі категорії продукції закріплені за іншими відомствами. Наприклад, безпечність харчових продуктів, ліків, косметики та медичних виробів регулюється Управлінням з контролю за продуктами і ліками (FDA) на підставі Федерального закону про харчові продукти, ліки і косметику (1938) та наступних поправок (як-от Закону про модернізацію безпеки харчових продуктів 2011 року). Зазначені акти зобов'язують виробників проходити наукові експертизи і отримувати дозвіл (приміром, медикаменти потребують схвалення FDA після клінічних випробувань). Моторні транспортні засоби і їх компоненти регулюються Національною адміністрацією безпеки дорожнього руху (NHTSA) на основі

Закону про безпеку автотранспортних засобів 1966 року – встановлено Федеральні стандарти безпеки транспортних засобів (FMVSS), яким повинні відповідати усі авто. Засоби праці та обладнання на виробництві підпадають під вимоги Закону про безпечність і гігієну праці 1970 року (OSHA), що уповноважує Управління з охорони праці встановлювати стандарти для техніки і обладнання, яке використовується працівниками. Таким чином, у США немає єдиного «кодексу» про безпечність продукції: натомість діє комплекс федеральних законів, кожен з яких встановлює стандарти та процедури оцінки для свого сектора, а також державні (штатні) закони, які можуть доповнювати федеральні вимоги.

Система стандартизації та сертифікації у США має свою специфіку. На відміну від ЄС, де більшість стандартів розробляються органами стандартизації і потім гармонізуються з директивами, в США історично велика роль приватних стандартизовальних організацій. Такі організації, як ANSI (Американський національний інститут стандартів), ASTM International, Underwriters Laboratories (UL), IEEE та інші, розробляють тисячі стандартів, які застосовуються на ринку. Федеральний уряд США, відповідно до Закону «Про національну технологічну інфраструктуру» 1995 року (NTTAA), орієнтується на принцип: де це можливо, державні регулятори повинні спиратися на добровільні консенсусні стандарти замість розробки унікальних державних норм. У багатьох випадках федеральні агенції імплементують приватні стандарти як обов'язкові шляхом відсилання на них у законі чи регламенті. Наприклад, OSHA часто впроваджує стандарти ANSI як вимоги з безпеки праці, а CPSC може посилатися на стандарти ASTM для конкретних товарів (якщо вони ефективно знижують ризики). Проте принцип добровільності також сильно присутній: якщо товар не підпадає під обов'язковий федеральний стандарт, виробник може добровільно пройти сертифікацію (наприклад, за стандартами UL для електроприладів) – така сертифікація не є державною вимогою, але слугує маркетинговим знаком якості і знижує ризик юридичної відповідальності. Уряд США також

проводить акредитацію випробувальних лабораторій (через Національний інститут стандартів і технологій, NIST, за програмою NVLAP), однак значна частина акредитації здійснюється приватною неурядовою організацією ANAB. Тобто інфраструктура якості в США – акредитація, стандартизація, сертифікація – працює у співпраці держави і приватного сектору.

На загальному рівні в США виділяють три категорії програм сертифікації, що затверджуються федеральним урядом [203;202]: перша категорія – обов’язкова сертифікація товарів і послуг щодо безпеки; друга категорія – програми вибіркової перевірки зразків продукції і виробництв, які замінюють суцільний контроль (тобто періодичні інспекції замість перевірки кожної одиниці товару); третя категорія – програми оцінювання якості і умов виробництва до поступлення продукції у торгівлю (тобто аудит виробничого процесу, сертифікація систем якості) [175]. Відповідно, за американськими законами обов’язковій сертифікації підлягає продукція, для якої впроваджено державний стандарт, а також продукція, що закуповується державними органами [193]. Наприклад, якщо федеральна агенція встановила норматив для певного виду товару (як CPSC для дитячих іграшок чи NHTSA для автомобільних фар), виробник зобов’язаний забезпечити експертизу товару на відповідність цим вимогам і підтвердити це (через протоколи випробувань, сертифікати тощо). Так само, продукція, що постачається для потреб уряду США, підлягає обов’язковій сертифікації за урядовими стандартами (друга категорія – часто це стосується, наприклад, військових стандартів або стандартів для поставок в державні установи) [193]. Продукція ж, яка не охоплена такими вимогами, може проходити добровільну сертифікацію з ініціативи виробника або споживача, що теж є поширеною практикою (третя категорія та загальна добровільність стандартів).

Відповідальність за якість товарів і послуг у США забезпечується не лише через регуляторні приписи, а й через судову систему. Американське деліктне право сформувало концепцію строгої відповідальності виробника за випуск дефектного товару, що завдав шкоди споживачеві (правило, закріплене

ще у 1960-х через судові рішення і відображене нині у «Restatement (Third) of Torts: Products Liability»). Хоч це не законодавчий акт, а доктрина, вона має силу закону у більшості штатів і мотивує виробників дотримуватися високих стандартів безпеки, інакше ризикують значними компенсаційними виплатами за рішенням судів. Таким чином, в США приватне право доповнює публічне регулювання: навіть якщо якийсь аспект якості не врегульований федеральним законом, постачальник все одно несе відповідальність перед споживачем за недоліки товару чи послуги згідно із загальними принципами (наприклад, недбалість або порушення гарантії придатності товару до використання).

Щодо послуг, у США відсутній єдиний всеосяжний федеральний закон, який би встановлював загальні стандарти якості для всіх послуг. Регулювання якості послуг здебільшого здійснюється на галузевому рівні або владою штатів. Наприклад, фінансові та банківські послуги контролюються комплексом федеральних законів (Закон про захист споживачів у кредитуванні, Закон про чесне кредитування тощо) та регуляторами (Бюро фінансового захисту споживачів, Федеральна резервна система) – вони встановлюють правила щодо належного інформування, чесної практики, але також опосередковано впливають на «якість» послуги, зобов'язуючи надавати її добросовісно. Медичні послуги контролюються, з одного боку, через ліцензування лікарів та медичних закладів (штатами), з іншого – через федеральні програми і стандарти (наприклад, стандарти Medicare/Medicaid). Телекомунікаційні послуги регулюються Федеральною комісією зі зв'язку (FCC) на підставі Закону про зв'язок 1934 року (з поправками 1996 року), де встановлено вимоги до надійності зв'язку, доступності послуг тощо. Крім того, на загальному рівні діє Закон про федеральну торгівельну комісію 1914 року (FTC Act), який забороняє недобросовісні чи оманливі практики у торгівлі. Цей акт застосовується як до товарів, так і до послуг: Федеральна торгова комісія (FTC) може притягати до відповідальності компанії за обман споживачів щодо якості чи характеристик послуг. Таким чином, якість послуг у США забезпечується комбінацією: ліцензійних вимог (для професійних чи

ризикових послуг), конкурентного тиску (ринок сам стимулює якість), норм про захист прав споживачів від шахрайства, а також через право споживача подати позов за порушення договору чи халатність.

Підсумовуючи, американські стандарти регулювання експертизи товарів і послуг суттєво різняться від європейських. Вони більше покладаються на case-by-case регулювання, ринкові механізми і судовий захист, ніж на універсальну кодифікацію вимог. Водночас у ключових сферах (безпека споживчих товарів, харчова безпека, транспорт, тощо) США мають вкрай жорсткі нормативні акти, які суттєво впливають і на міжнародні стандарти (через глобальний ринок: виробники, прагнучи доступу до ринку США, змушені дотримуватися американських вимог, що підвищує планку якості в інших країнах). Для України досвід США важливий з точки зору розвитку системи добровільної стандартизації та відповідальності виробників, хоча пряме запозичення норм відбувалося меншою мірою, ніж європейських, через стратегічний курс на євроінтеграцію.

Українське законодавство у сфері експертизи товарів і послуг протягом останніх двох десятиліть зазнало глибокої трансформації під впливом як глобальних норм, так і правових систем ЄС та США. Особливо інтенсивним цей процес став після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2014), яка передбачає всебічну адаптацію українського законодавства до європейського *acquis* у відповідних сферах. У результаті сьогодні нормативна база України значною мірою відповідає європейським стандартам, інтегрує принципи СОТ, а також частково враховує американські підходи.

Найбільш помітним є вплив права ЄС. Україна ще до укладення Угоди про асоціацію почала реформувати систему технічного регулювання з огляду на європейські вимоги – це було обумовлено, зокрема, вступом до СОТ та потребою усунути застарілу радянську модель стандартизації (обов'язкових ГОСТів). У 2010–2011 роках, у контексті підготовки до підписання ЗВТ з ЄС, були ухвалені ключові закони, що імплементували три базові акти ЄС у сфері безпечності продукції і ринкового нагляду [196].

Передусім необхідно виділити Закон України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» №2736-VI від 02.12.2010, розроблений за зразком Директиви 2001/95/ЕС. Цей закон встановив загальне правило, що на ринку може бути розміщена лише безпечна нехарчова продукція, визначив критерії оцінки безпечності, обов'язки виробників і продавців щодо інформування та вилучення небезпечної продукції, а також запровадив систему оперативного обміну інформацією про небезпечні товари (у співзвучності з європейською RAPEX). Закон України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» став основою для притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності за введення небезпечної продукції на ринок (паралельно було внесено зміни до Кримінального кодексу України, встановивши відповідальність за умисне розповсюдження небезпечних товарів [193]).

Наступним є Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» №2735-VI від 02.12.2010, що відповідає вимогам Регламенту (ЄС) №765/2008. Ним створено в Україні систему державного ринкового нагляду за принципами ЄС: визначено перелік органів ринкового нагляду та їх сфери відповідальності, їх повноваження (перевірки продукції, видача розпоряджень про усунення порушень, обмеження чи заборону реалізації, оприлюднення інформації про небезпечну продукцію тощо). Встановлено, що ринковий нагляд здійснюється вибірково щодо продукції, яка вже введена в обіг, з метою забезпечення відповідності встановленим технічним регламентам і захисту споживачів [196]. Зазначений закон заклав правову основу діяльності українських інспекцій, відповідальних за різні види продукції (у 2010-х їх функції виконували Держспоживінспекція, Держслужба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів та інші органи залежно від сфери – аналогічно до спеціалізації органів в ЄС) [196]. Україна також імплементувала положення про взаємодію органів ринкового нагляду з митними органами, процедури відбору зразків, права та обов'язки суб'єктів при перевірках – усе це було перейнято з європейської практики.

Необхідно виділити Закон України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» №3390-VI від 19.05.2011, який ввів у національне право положення, аналогічні Директиві 85/374/ЕЕС про відповідальність за продукцію. За цим законом виробник (або імпортер) несе майнову відповідальність за шкоду життю, здоров'ю або майну, заподіяну дефектним товаром, незалежно від вини виробника. Споживач звільняється від необхідності доводити недбалість виробника – достатньо довести факт дефекту товару і шкоду. Закон України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» №3390-VI від 19.05.2011 року став важливою гарантією захисту споживачів та стимулом для виробників підвищувати якість і безпечність продукції. Його поява прямо обумовлена гармонізацією з ЄС [87].

Угодою про асоціацію було системно закріплено зобов'язання України продовжити цю гармонізацію. Стаття 56 (1) Глави 3 «Технічні бар'єри в торгівлі» Угоди про асоціацію і відповідний Додаток III передбачають дорожню карту з наближення *horizontal* (рамкових) законів протягом перших років дії Угоди [196]. Зокрема, Україна взяла зобов'язання впровадити принципи і практики чинних рішень і регламентів ЄС у сфері стандартизації, акредитації, метрології, оцінки відповідності та ринкового нагляду. Виконуючи ці зобов'язання, у 2014–2016 роках було прийнято нове рамкове законодавство, де необхідно виділити : Закон України «Про стандартизацію» №1315-VII від 05.06.2014, який замінив попередній закон 2001 року, яким встановлено сучасні правові та організаційні засади стандартизації за європейським зразком: створено національний орган стандартизації (ДП «УкрНДНЦ» визначено урядовим розпорядженням №1163-р від 26.11.2014 [198]), запроваджено міжнародні принципи, зокрема добровільність застосування стандартів (якщо інше не встановлено законом чи технічним регламентом) [198], консенсусність при прийнятті стандартів, пріоритет прийняття міжнародних та європейських стандартів як національних [198]. Закон також імплементував вимоги Кодексу добросовісної практики СОТ/ТБТ, щоб українська стандартизація відповідала світовим правилам. На виконання

цього закону Україна практично відмовилася від обов'язковості ГОСТів, перейшовши до моделі, де стандарти є добровільними, а обов'язкові вимоги встановлюються технічними регламентами. Відзначимо, що за кілька років (2015–2023) Україна, завдяки співпраці з ЄС, прийняла як національні близько 90% європейських гармонізованих стандартів з додатку III до Угоди [90]. Лише деякі специфічні стандарти, пов'язані з регламентами ЄС про будівельну продукцію та радіообладнання, поки не прийняті (через очікувану реформу цих регламентів). В цілому ж, український фонд стандартів тепер значною мірою ідентичний європейському, що полегшує експертизу товарів на відповідність вимогам.

Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» №1314-VII від 05.06.2014 модернізував систему забезпечення єдності вимірювань відповідно до директив ЄС (зокрема, директиви 2009/34/EC про спільні положення в сфері засобів вимірювань та окремих MID/NAWI директив). Він встановив вимоги до еталонів, порядку повірки і калібрування засобів вимірювальної техніки, метрологічного нагляду тощо за європейськими принципами, усунувши застарілі пострадянські норми, що є важливим для експертизи товарів, адже точність і простежуваність вимірювань – основа будь-яких випробувань продукції.

Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» №124-VIII від 15.01.2015 року замінив систему сертифікації УкрСЕПРО на європейську модель технічних регламентів, та визначив правові засади розроблення і прийняття технічних регламентів (ТР) – документів, що встановлюють обов'язкові вимоги до певної продукції. Закон зобов'язує при розробці ТР брати за основу відповідні акти ЄС (регламенти чи директиви) та передбачати процедури оцінки відповідності, аналогічні європейським (модулі А–Н з Рішення 768/2008/EC) [144]. Також закон закріпив принцип, що технічні регламенти затверджуються Кабінетом Міністрів або законами України і містять тільки суттєві вимоги, тоді як способи доведення відповідності цим вимогам – через стандарти, які перераховуються у переліках стандартів до

кожного ТР [198]. З 2015 р. Кабмін України затвердив понад 50 технічних регламентів, здебільшого ідентичних відповідним директивам чи регламентам ЄС. Наприклад, діють технічні регламенти безпечності машин, низьковольтного обладнання, електромагнітної сумісності, іграшок, обладнання, що працює під тиском, ліфтів, засобів індивідуального захисту, радіоблагоднання тощо – всі вони розроблені на основі європейських вимог. До кожного з цих ТР Міністерство економіки, доквілля та сільського господарства України затвердило переліки національних стандартів, добровільне застосування яких надає презумпцію відповідності вимогам ТР (тобто фактично гармонізовані стандарти) [198], що повністю відтворює європейську модель впровадження європейських директив задля реалізації гармонізованих стандартів ЄС в українському праві. Важливо, що згадані переліки стандартів включають стандарти, пріоритетні для укладення АСАА – Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції. Зокрема, вже затверджено переліки для сфер низьковольтної техніки, ЕМС та машинобудування – тих секторів, що визначені для першого етапу АСАА [198].

Закон України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» №2407-ІІІ від 17.05.2001 (зі змінами, останні суттєві у 2015 і 2019 роках) теж був приведений у відповідність до європейських норм. Він забезпечує діяльність Національного агентства з акредитації України (НААУ) за стандартами ISO/IEC 17011, передбачає визнання результатів акредитації через міжнародні угоди (Україна є повноправним членом ІLAC/EA). Акредитація – важлива складова експертизи товарів, оскільки гарантує компетентність лабораторій та органів сертифікації.

Виконання цих реформ підтверджує високий ступінь впливу європейських стандартів: Україна повністю перебудувала свою систему технічного регулювання на європейських принципах. Як наслідок, українські підприємства дедалі частіше можуть маркувати продукцію знайомим європейським знаком відповідності (трикутний знак технічного регламенту в

Україні еквівалентний СЕ) та вільніше експортувати товари до ЄС. Планується, що укладення двосторонньої Угоди АСАА з ЄС (передбачено ст.57 Угоди про асоціацію) закріпить взаємне визнання результатів оцінки відповідності у визначених секторах. Це означатиме, що торгівля товарами між Україною та ЄС у цих секторах відбуватиметься на тих самих умовах, що і між країнами-членами ЄС [196]. Для цього Україна вже фактично повністю гармонізувала законодавство у галузях стандартизації, метрології, технічного регулювання, акредитації, оцінки відповідності та нагляду за ринком [196], виконавши вимоги підготовчого етапу. Такий високий рівень адаптації підтверджується і статистично: станом на 2023 рік, Україна прийняла майже всі гармонізовані європейські стандарти з відповідних секторів, окрім кількох, пов'язаних з новітніми єврорегламентами (які ще оновлюються).

Вплив європейських норм помітний і у сфері захисту прав споживачів, що охоплює експертизу товарів та послуг у відносинах між продавцем і споживачем. Український Закон «Про захист прав споживачів» (в редакції 2019 року і з подальшими змінами) був приведений до відповідності з основними вимогами права ЄС, зокрема Директиви 1999/44/ЄС про продаж товарів та гарантії і Директиви 2011/83/ЄС про права споживачів. У ньому встановлені права споживача на належну якість продукції/послуги та на незалежну експертизу у разі спору щодо якості. Наприклад, якщо споживач виявив недоліки в товарі протягом гарантійного строку, він має право вимагати у продавця проведення експертизи товару за його рахунок[49][50]. Якщо ж висновки експертизи підтвердять виробничий дефект, споживачеві повертають кошти чи замінюють товар, а витрати на експертизу несе продавець. Цей механізм експертизи споживчих товарів фактично аналогічний практикам ЄС, де споживач протягом дворічного строку має право на засоби правового захисту у разі невідповідності товару договору, і часто для встановлення цієї невідповідності залучаються експертні оцінки. Україна також працює над новою редакцією закону про захист прав споживачів (законопроект №6134, частина євроінтеграційних зобов'язань[148]), яка ще більше зближить наші

правила із європейськими (вводяться поняття цифрових товарів і послуг, особливості дистанційної торгівлі тощо) [196]. Такий розвиток знову-таки продиктований вимогами Угоди про асоціацію (Додаток XVII-3 і XVII-4, що охоплюють сфери споживчого захисту, електронної комерції тощо).

Хоча європейський напрям гармонізації домінує, не можна заперечувати і опосередкований вплив правової системи США на українські норми експертизи товарів та послуг. В першу чергу він проявляється через міжнародні домовленості та практики, підтримувані США, та через необхідність українським експортерам відповідати американським стандартам для виходу на ринок США.

На законодавчому рівні пряме запозичення норм США траплялося рідко, проте деякі важливі інститути було впроваджено в Україні з урахуванням американського досвіду. Наприклад, інститут судової експертизи в Україні, зокрема товарознавчої експертизи товарів і послуг, можна порівняти з практикою залучення експертів у судах США. Закон України «Про судову експертизу» (1994, з наступними змінами) визначає права та обов'язки експертів, у тому числі з дослідження якості товарів, встановлення їх вартості, визначення недоліків послуг тощо. При реформуванні цієї сфери враховувалися рекомендації і стандарти, випрацьовані на міжнародному рівні за участі США (наприклад, стандарти ASTM для судових експертів, рекомендації ООН). Хоч методологія експертиз виходить за межі нашого аналізу, сам факт закріплення незалежності і компетентності експерта як гарантії об'єктивного висновку суголосний з принципами Daubert standard у США (стандарт допустимості експертних свідчень, встановлений Верховним судом США).

Інший аспект – добровільна стандартизація та залучення бізнес-спільноти до розробки стандартів, що в Україні нині активно підтримується. Такий підхід багато в чому відповідає американській моделі участі приватного сектору у встановленні стандартів. В Україні створено технічні комітети стандартизації за галузевим принципом, куди входять представники

промисловості, науковці, які разом з національним органом стандартизації опрацьовують проекти стандартів. Такий паритетний, консенсусний метод розробки стандартів, прописаний у Законі України «Про стандартизацію», нагадує діяльність американського ANSI і приватних SDO (Standards Developing Organizations).

Нарешті, торгуючи з США, українські виробники фактично змушені добровільно приймати американські стандарти. Наприклад, для експорту електротехнічної продукції до США часто необхідна сертифікація за стандартами UL; харчові експортери дотримуються вимог FDA щодо маркування та безпечності (що іноді вимагає коригування технологій до НАССР стандартів, аналогічних до американських FSMA вимог). Це спонукає український уряд до укладення угод про взаємне визнання в окремих сферах з США та до вдосконалення внутрішніх правил. Прикладом є співпраця в сфері авіації: Державіаслужба України і Федеральна авіаційна адміністрація (FAA) США мають угоди щодо взаємного визнання сертифікації авіаційної продукції – це вимагає від України підтримувати стандарти, еквівалентні американським FAR та TSO. Так само, у сфері експортного контролю за стратегічними товарами Україна оновила законодавство з урахуванням режимів, які діють у США (список товарів, що підлягають контролю, процедури ліцензування), що відображено в проектах закону про контроль за міжнародними передачами технологій [65].

Отже, вплив США на українське право проявляється більш точково, через міжнародні стандарти та торговельні вимоги. Хоч Україна офіційно не гармонізує законодавство з американським, кращі світові зразки, в тому числі американські, служать додатковим дороговказом при модернізації наших норм.

Процес адаптації світових та зарубіжних стандартів не позбавлений викликів. Попри значний прогрес у наближенні законодавства, практична імплементація цих норм в Україні стикається з рядом проблем.

Однією із таких проблем є забезпечення інституційної спроможності та належності людських ресурсів. Впровадження європейської моделі ринкового нагляду вимагає розвиненої інспекційної інфраструктури і підготовлених кадрів. В Україні органи ринкового нагляду тривалий час були недофінансовані, чисельність інспекторів обмежена, а мораторії на перевірки бізнесу (які запроваджувались у 2014–2018 роках) послабили контроль на ринку. Наразі ситуація покращується: уряд усвідомлює, що ефективний нагляд – передумова безпечного ринку та довіри ЄС. У 2023 році запропоновано зміни до законів, які покликані посилити можливості органів нагляду, зокрема розширити їх юрисдикцію на інтернет-торгівлю (аби контролювати товари, що продаються онлайн) [196]. Такі новели гармонізують наше законодавство з новим Регламентом (ЄС) 2019/1020 і враховують сучасні виклики (поява продавців на маркетплейсах, які раніше випадали з традиційного контролю) [133].

Серед проблем впровадження європейських стандартів до національної правової системи необхідно виділити низьку ефективність процесів із осучаснення чинного законодавства України. Європейське право не стоїть на місці: регулярно з'являються нові регламенти, директиви, оновлюються стандарти. Україна зобов'язана (відповідно до ст.114 Угоди про асоціацію) відстежувати зміни *acquis* і оновлювати свої акти, що вимагає постійної роботи та експертизи [137]. Наприклад, ЄС нещодавно прийняв Регламент (ЄС) 2023/988 – новий Регламент про загальну безпечність продукції (GPSR), що з 2024 року замінить Директиву 2001/95/EC у ЄС [195]. Україна має оцінити та імплементувати ці зміни (GPSR містить нові правила щодо онлайн-ринків, більш жорсткі вимоги до простежуваності продукції та процедур відкликання). Аналогічно, ЄС планує оновлення Директиви про відповідальність за продукцію (враховуючи появу штучного інтелекту, розумних пристроїв), що теж вимагатиме оновлення українського закону про відповідальність за шкоду. Тобто динамічне стеження за європейськими стандартами – постійний виклик для українського законодавця.

Гармонізація Законів України створює правові умови, але бізнес і держава повинні мати лабораторії, сертифікаційні органи, експертів достатнього рівня. В Україні за останні роки збільшилася кількість акредитованих за ISO/IEC 17025 випробувальних лабораторій, однак у деяких галузях (наприклад, високотехнологічне обладнання, випробування на кібербезпеку, сертифікація автомобілів за новими еконормами) інфраструктура ще розвивається. Важливо забезпечити міжнародне визнання наших органів – НААУ вже досягла угод ЕА МЛА, тож сертифікати українських органів з оцінки відповідності приймаються у ЄС в рамках укладених угод, але попереду – розширення цих визнань (через майбутню АСАА).

Важливим є забезпечення належного рівня свідомості бізнесу та споживачів. Багато норм, запозичених з ЄС, передбачають активну позицію споживача (вміння вимагати свої права, ініціювати експертизи) та відповідальну поведінку бізнесу (проактивно проводити оцінку ризиків, добровільно повідомляти про інциденти з продукцією). Поки що, на жаль, не всі українські виробники і імпортери сумлінно виконують обов'язки (наприклад, не завжди повідомляють Держпродспоживслужбу про виявлені дефекти товарів, рідко проводять добровільні відкликання продукції з ринку). Споживачі також не завжди обізнані про право на експертизу або скептично ставляться до її об'єктивності. Необхідно підвищувати обізнаність усіх учасників ринку, розвивати інститут незалежної споживчої експертизи, підтримувати діяльність громадських організацій споживачів, які могли б проводити тестування товарів та оприлюднювати результати, як це робиться в ЄС (наприклад, організаціями на кшталт Stiftung Warentest у Німеччині).

З огляду на ці виклики, визначилися основні напрями удосконалення правового регулювання експертизи товарів і послуг в Україні:

- 1) завершення та розширення гармонізації з правом ЄС, що пов'язується із першочерговим – ухваленням законопроекту про засади надання послуг (адаптацією Директиви 2006/123/ЄС), нового закону про захист прав споживачів у відповідності до останніх директив ЄС, а також оновлення

горизонтальних законів про ринковий нагляд і загальну безпечність продукції згідно з Регламентом 2019/1020 та новим GPSR [139], що закріпить актуальність нашого законодавства. В подальшому, по мірі змін в ЄС (цифровий ринок, «зелена» економіка, нові вимоги до штучного інтелекту та ін.), Україна має проактивно долучатися до їх обговорення і за можливості застосовувати механізм попереднього інформування (наближаючись до участі у органах з підготовки стандартів ЄС, що передбачено для асоційованих членів);

2) реалізація угоди АСАА та набуття статусу учасника внутрішнього ринку ЄС у певних секторах. Як зазначалося, Статтею 57 Угоди про асоціацію передбачено укладення АСАА, що фактично визнає еквівалентність української системи сертифікації. Переговори щодо АСАА для трьох початкових секторів (низьковольтне обладнання, електромагнітна сумісність, машини) вже на фінальній стадії. Успішне підписання цієї угоди відкриє перспективу розширення її дії на інші сектори, що стимулює Україну не зупинятися на досягнутому, а продовжувати транспонування регламентів ЄС у сферах, що ще лишилися (наприклад, регламенти по медичних виробках 2017/745 та 746, які дуже об'ємні; нове законодавство про хімічні речовини REACH; майбутні акти про батареї, упаковку тощо). Повна інтеграція у внутрішній ринок ЄС – стратегічна мета, і вона потребує доведення законодавства «до останньої коми» європейських норм;

3) посилення виконання та забезпечення виконання норм, що вимагає матеріального забезпечення органів, і про удосконалення санкцій. Показово, що у 2022 році ЄС значно підвищив штрафи за порушення вимог безпеки (GPSR допускає штрафи до 4% річного обороту компанії для великих порушників). Україна також повинна переглянути систему санкцій – нині штрафи за небезпечну продукцію чи неналежне інформування порівняно малі. Потрібно запроваджувати відчутні фінансові санкції, які б стимулювали бізнес інвестувати в якість, а не сплачувати штрафи. Також слід налагодити роботу судової системи щодо притягнення до відповідальності: наприклад,

забезпечити дієвість механізму відшкодування шкоди споживачам (позови за законом про відповідальність за дефектну продукцію поки нечасті, можливо, через складність доказування чи недовіру до експертиз – це треба виправляти, може, впроваджувати колективні позови споживачів за зразком ЄС).

Удосконалення чинного законодавства України з питань проведення експертизи товарів та послуг включає створення відкритих баз даних щодо безпечності товарів. Наприклад, потрібен національний реєстр небезпечної продукції, інтегрований з європейським RAPEX, де споживачі і компанії могли б перевірити інформацію про відкликані чи заборонені товари. Вже зараз уряд планує долучення до системи Information and Communication System for Market Surveillance (ICSMS) для обміну даними про результати випробувань товарів. Також варто розглянути впровадження електронних сертифікатів відповідності, які б спрощували як для бізнесу, так і для контролюючих органів перевірку статусу товару (ідея, яка відповідає тенденціям ЄС із створення Єдиного цифрового шлюзу).

За умови успішності процесів гармонізації чинного законодавства України про послуги та цифровий ринок, викликом стане їх реалізація. Треба створити дієві «єдині вікна» для послуг (як вимагає Директива 2006/123/ЄС) – портали, де провайдери зможуть отримувати інформацію та виконувати формальності онлайн. Також варто реформувати систему ліцензування і контролю якості в окремих секторальних послугах, враховуючи кращі зарубіжні практики. Наприклад, у сфері охорони здоров'я – впровадити протоколи лікування на основі доказової медицини, аналогічно до підходів США та ЄС, що є ознакою стандартизації якості послуг.

На завершення, слід підкреслити, українське законодавство у сфері експертизи товарів і послуг сьогодні вже значною мірою інтегроване у світовий правовий простір. Міжнародні стандарти та зарубіжні нормативні моделі стали невід'ємною частиною наших законів, що підтверджується і формально (наявністю посилань у законах на директиви ЄС, стандартів ISO, угод СОТ), і по суті (реальними змінами у практиці оцінки відповідності та

захисту споживачів). Зазначений процес має продовжуватися – як з огляду на євроінтеграційний курс України, так і з позиції національного інтересу у побудові сучасної системи якості, що захищає громадян і підвищує конкурентоспроможність економіки. Вирішуючи поточні проблеми імплементації та впроваджуючи кращий світовий досвід, Україна зрештою досягне повної гармонії своїх нормативних правил з глобальними стандартами і забезпечить високий рівень довіри до експертизи товарів та послуг як усередині країни, так і на міжнародній арені.

Підсумовуючи, глобальна інтеграція торгівлі і послуг визначила новий стандарт для організації експертизи товарів і послуг в Україні: національне регулювання тепер будується на цінностях гармонізації, науковості та захисту споживача. Міжнародні рамки – передусім Угоди СОТ (ТВТ та SPS), масштабні правові конструкції ЄС і галузеві підходи США – стали не лише орієнтирами, а й практичними інструментами реформування українського права. Відмова від застарілої радянської системи, імплементація європейських технічних регламентів, створення національної інфраструктури якості, акредитація лабораторій і розвиток ринкового нагляду свідчать про істотний прогрес у трансформації нормативного поля.

Європейський вплив виявився найпотужнішим: адаптація Директив і Регламентів ЄС, впровадження механізмів оцінки відповідності, розвиток системи ринкового нагляду та відповідальності виробника дали змогу Україні модернізувати законодавство в унісон із принципами єдиного ринку. Прийняття національних технічних регламентів, оновлення законів про стандартизацію, метрологію, акредитацію та відповідальність за дефектну продукцію створили правову базу, необхідну для подальшого зближення з ЄС. Початкові кроки щодо АСАА і визнання європейських гармонізованих стандартів показують практичну користь цієї політики – від спрощення експорту до підвищення довіри споживачів.

Водночас американська модель внесла важливі елементи: акцент на приватній стандартизації, роль судової відповідальності та добровільні

сертифікації як фактор ринкової дисципліни. Для України цей досвід корисний у частині стимулювання бізнесу до самоконтролю, підвищення корпоративної відповідальності і розвитку незалежних інституцій тестування та оцінки. Проте стратегія країни залишається чітко орієнтованою на євроінтеграцію – через необхідність взаємного визнання та доступу до великого ринку ЄС.

Незважаючи на значні здобутки, практична імплементація стоїть перед низкою викликів. По-перше, інституційна спроможність: органи ринкового нагляду потребують ресурсів, кадрового підсилення та сучасних інструментів для контролю, особливо в умовах зростання онлайн-торгівлі. По-друге, технічна інфраструктура: ще існує дефіцит акредитованих лабораторій у ряді високотехнологічних галузей та у сфері цифрової безпеки. По-третє, правове оновлення: постійні зміни *acquis* ЄС вимагають оперативного моніторингу й адаптації національних актів (зокрема щодо GPSR, оновлення відповідальності за продукцію, регулювання цифрових товарів). По-четверте, культура ринку: необхідно підвищувати обізнаність бізнесу та споживачів, стимулювати добровільні відкликання і прозоре інформування про ризики.

Для подальшого успішного розвитку експертизи товарів і послуг слід зосередитися на практичних кроках. Перший блок – посилення ринкового нагляду: фінансування, цифровізація процесів, інтеграція з європейськими системами обміну інформацією (RAPEX, ICSMS) та створення національного реєстру небезпечних товарів. Другий – розвиток інфраструктури якості: підтримка акредитації лабораторій за ISO/IEC 17025, стимулювання приватних інвестицій у випробування та інструменти сертифікації, сприяння міжнародному визнанню результатів оцінки відповідності. Третій – правове та процедурне оновлення: оперативне відтворення новел європейського права в українському законодавстві, врахування цифрових викликів і ризиків, перегляд системи санкцій для підвищення їх превентивної ролі. Четвертий – підвищення правової обізнаності та довіри: просвітницькі кампанії для споживачів, розвиток незалежних тестових і громадських інституцій, спрощення доступу до процедур експертизи для громадян.

У стратегічній перспективі успішне завершення переговорів щодо АСАА та подальша участь у європейських структурах стандартизації значно підвищать конкурентоспроможність українських виробників і забезпечать довготривалу інтеграцію в європейські ланцюги постачань. Одночасно варто зберегти гнучкість у використанні елементів американської моделі, зокрема розвитку добровільних стандартів і судових механізмів захисту прав споживачів.

Загалом, трансформація українського законодавства у сфері експертизи товарів і послуг – це не лише юридична адаптація до міжнародних норм, а системна модернізація інституцій, технологій і культури ринку. Якщо продовжити курс на євроінтеграцію, одночасно підсилюючи внутрішні інститути та інфраструктуру якості, Україна зможе забезпечити високий рівень захисту споживачів, знизити бар'єри для торгівлі і закласти міцну основу для сталого економічного зростання.

1.4 Захист прав споживачів як складова публічно-управлінського механізму забезпечення якості та безпеки товарів і послуг

Експертиза виступає важливим інструментом у системі захисту прав споживачів і контролю якості продукції. Під експертизою розуміється компетентне дослідження показників якості та безпечності товарів (послуг) на їх відповідність вимогам законодавства, нормативним документам і технічним умовам, а також встановлення причин невідповідності об'єкта експертизи чинним вимогам [130]. Саме завдяки експертним дослідженням забезпечується об'єктивна інформація про якість продукції, що дає змогу приймати обґрунтовані рішення щодо захисту прав споживача та усунення небезпечних або неякісних товарів із обігу.

Українські науковці акцентують увагу на тому, що експертиза товарів є дієвим засобом гарантування якості та справедливого вирішення спорів. Зокрема, звертається увага на подвійне значення експертизи: превентивне (на

етапі допуску товарів на ринок, у процесах стандартизації й сертифікації) та правозахисне (при виникненні спорів щодо належної якості вже придбаних товарів або послуг). Так, у навчальній літературі зазначено, що формування єдиного понятійного апарату в сфері управління якістю товарів та експертизи дозволяє створювати ефективні нормативні документи і методичні матеріали, спрямовані на забезпечення якості та безпеки продукції [161]. Експертиза тісно пов'язана з поняттями стандартизації та технічного регулювання, оскільки саме через встановлення стандартів якості й процедури контролю (сертифікації, оцінки відповідності) реалізується попередній контроль якості товарів. У свою чергу, незалежна експертиза виступає засобом перевірки реального стану продукції на відповідність цим вимогам та інструментом поновлення порушених прав споживачів.

Різні наукові підходи визначають місце експертизи так: одні автори розглядають її як складову превентивного державного контролю якості, інші – як процесуальний засіб доказування у спорах, ще інші – як елемент договірних відносин між споживачем і продавцем (виробником) при реалізації гарантійних зобов'язань. Проте всі підходи сходяться на думці, що якісно проведена експертиза значно підвищує рівень захищеності прав споживача. Більш того, експертний висновок може виступати вагомим аргументом як у досудових переговорах, так і в суді. Практикуючі юристи відзначають, що професійно виконана незалежна експертиза нерідко слугує інструментом для перемовин з опонентом на досудовій стадії – зокрема, спільне залучення експерта та обговорення його висновків може сприяти врегулюванню спору без суду [79]. Таким чином, експертиза займає важливе місце у механізмі забезпечення якості продукції та захисту споживчих прав, виконуючи як превентивну, так і відновну функції.

В Україні питання проведення експертизи товарів та послуг з метою захисту прав споживачів регулюються низкою нормативно-правових актів. Базовим є Закон України «Про захист прав споживачів», який містить положення щодо прав споживача на належну якість продукції та механізмів їх

реалізації. Згідно з чинною редакцією Закону України «Про захист прав споживачів», споживач має право вимагати проведення експертизи товару неналежної якості у випадку виникнення спору щодо причин втрати якості чи походження недоліків [110]. Так, частина 4 статті 17 України «Про захист прав споживачів» передбачає, що якщо протягом гарантійного строку необхідно визначити причини втрати якості продукції, продавець (виробник, виконавець) зобов'язаний протягом трьох днів з моменту отримання письмової згоди споживача організувати проведення експертизи товару за свій рахунок [110]. Результати такої експертизи оформлюються актом (висновком), що має юридичну силу [9, с. 249-254].

Закон України «Про захист прав споживачів» також встановлює, що у випадку виявлення істотного недоліку чи факту фальсифікації товару, підтверджених за необхідності висновком експертизи, споживач має право вимагати на вибір розірвання договору та повернення сплаченої суми, заміни товару на якісний аналог, або відповідного зниження ціни [15]. Наявність істотного недоліку повинна бути підтверджена висновком експертизи – це гарантує об'єктивність встановлення факту серйозної невідповідності товару встановленим вимогам [15]. В разі ж, якщо експертиза встановить, що недоліки товару виникли з вини споживача (через порушення правил користування, зберігання тощо), вимоги споживача не підлягають задоволенню, а споживач зобов'язаний відшкодувати продавцю витрати на проведення експертизи [6]. Таким чином, законодавець врівноважує інтереси сторін: експертиза є обов'язковою умовою для реалізації найрадикальніших вимог споживача (повернення грошей, заміна товару) і водночас запобігає зловживанням, якщо вина за псування товару лежить на споживачеві.

Окрім спеціального споживчого законодавства, правове поле експертизи у цій сфері доповнюють інші акти. Зокрема, Закон України «Про судову експертизу» регулює питання проведення експертиз у процесуальному порядку (переважно для судових проваджень). Відповідно до цього закону, судові експертизи можуть проводитися як державними спеціалізованими

установами (науково-дослідними інститутами судових експертиз Міністерства юстиції України, експертними службами МВС України, тощо), так і атестованими судовими експертами, які не є працівниками державних установ (так званими приватними експертами) [70]. Зазначене нормативне положення особливо важливе в контексті захисту прав споживачів, адже у спорах про якість товарів сторони можуть залучати як державних, так і незалежних експертів для проведення досліджень. Монополія державних установ на окремі види експертиз була скасована у 2019 році, що розширило можливості споживачів і бізнесу користуватися послугами недержавних експертних установ [130;160;4]. При цьому діяльність судових експертів підпорядковується єдиним процесуальним вимогам: експерти повинні володіти спеціальними знаннями, мати відповідну атестацію, а їх висновки – відповідати критеріям належності, допустимості та достовірності як доказів у суді.

Варто зауважити, що останніми роками здійснюється поступове оновлення споживчого законодавства з урахуванням європейських стандартів. Новий Закон України «Про захист прав споживачів» №3153-IX від 10.06.2023 р., який має набути чинності після завершення режиму воєнного стану, містить низку новацій, у тому числі й щодо експертизи продукції. Зокрема, у цьому Законі дано чітке визначення поняттю «незалежна експертиза (дослідження) продукції» – це експертиза, яка проводиться акредитованими лабораторіями або незалежними експертами, уповноваженими проводити такі дослідження, і результати якої оформлюються експертним висновком або іншим встановленим документом [130]. Такий підхід покликаний гарантувати неупередженість і високий професійний рівень експертиз, на які посилатимуться споживачі та продавці.

Новим Законом України «Про захист прав споживачів» №3153-IX від 10.06.2023 р. також імплементовано презумпції та процедури, що відповідають директивам ЄС, зокрема спрощено порядок пред'явлення вимог щодо товарів неналежної якості протягом встановленого терміну та уточнено права

споживача на безоплатне усунення недоліків [9;67]. Таким чином, законодавча база щодо експертизи як інструменту захисту споживчих прав постійно розвивається, намагаючись забезпечити баланс між інтересами споживачів і бізнесу та наблизити національні механізми до найкращих практик.

Досудовий захист прав споживачів включає звернення споживача до продавця (виробника) з претензією щодо неналежної якості товару, а також можливість залучення третіх сторін (органів влади чи незалежних експертів) для врегулювання конфлікту ще до суду. На цьому етапі експертиза відіграє ключову роль у встановленні об'єктивної істини щодо якості придбаного товару. Згідно із законом, при отриманні скарги споживача на дефектний товар продавець зобов'язаний, за згодою споживача, організувати проведення експертизи протягом трьох днів [130]. Проведення експертизи за рахунок продавця є гарантією того, що споживач не нестиме додаткових витрат, захищаючи своє право на якісний товар [161]. Встановлено, що за результатами експертизи складається акт – документ, який може бути використаний як доказова основа у подальшому спорі [161].

Експертиза у досудовому порядку виконує дві важливі функції. По-перше, вона сприяє позасудовому врегулюванню конфлікту: отримавши висновок експертизи, що підтверджує дефект товару, продавець частіше погоджується виконати законні вимоги споживача (обміняти товар, відремонтувати або повернути кошти) без доведення справи до суду. Як свідчить практика, наявність авторитетного експертного висновку може переконати недобросовісного продавця у перспективній програшності спору, стимулюючи його задовольнити вимоги споживача добровільно [15]. Дослідники відзначають, що залучення кваліфікованого експерта на ранній стадії конфлікту підвищує шанси на успіх: правильно сформульовані питання до експерта і фаховий висновок здатні суттєво зміцнити правову позицію споживача [15]. Більше того, в складних випадках корисно організувати спільну зустріч експерта з представниками обох сторін для пояснення

технічних аспектів – така медіація за участю експерта нерідко допомагає сторонам досягти компромісу [79].

По-друге, експертиза забезпечує доказову базу на випадок, якщо спір таки буде передано на судовий розгляд. Висновок експерта, отриманий на досудовій стадії, може бути використаний як доказ у суді (з дотриманням вимог процесуального закону щодо допустимості доказів). Таким чином, споживач, ініціюючи експертизу, фактично готується до можливої судової процедури, забезпечуючи себе об'єктивними даними про якість товару. Водночас і продавець може скористатися результатами експертизи: у разі якщо висновок експерта буде на його користь (наприклад, встановить відсутність дефекту або вину споживача), продавець може правомірно відмовити в задоволенні претензії. Обидві сторони наділені правом оскаржити висновки експертизи в судовому порядку, якщо сумніваються у їх об'єктивності [161], що означає, що експертний висновок не є кінцевою істиною: його можна піддати критиці, призначити повторну чи додаткову експертизу, але значення первинного експертного дослідження для формування стратегії захисту прав споживача є надзвичайно високим.

На практиці одним із проблемних моментів досудового етапу є забезпечення незалежності та кваліфікованості експертизи. Споживач може наполягати, щоб експертиза проводилася не самим продавцем (в його власному сервісному центрі), а нейтральною організацією – акредитованою випробувальною лабораторією або експертною установою. В сучасних умовах українське законодавство прямо вводить поняття «незалежної експертизи продукції» – тобто дослідження, що виконується сторонніми, незалежними суб'єктами [130]. Проте на практиці споживачеві буває складно ініціювати таку експертизу, особливо якщо продавець ухиляється від виконання обов'язку її організувати. В наукових дослідженнях відзначено, що існують труднощі з проведенням незалежної експертизи для підтвердження факту неналежної якості товару – наприклад, пошук компетентної установи, оплата її послуг, збирання належно оформлених зразків товару тощо [36], що вказує на

необхідність удосконалення правозастосовної практики: державні органи повинні забезпечувати належний нагляд за дотриманням продавцями вимоги про експертизу, а споживачі – мати доступ до інформації про акредитовані лабораторії та порядок звернення до них. Значним кроком вперед є створення при Держпродспоживслужбі України консультаційних центрів, які допомагають споживачам з питаннями експертиз, та вдосконалення нормативних актів, що регламентують порядок відбору зразків, транспортування їх на експертизу тощо.

Отже, на досудовому етапі експертиза слугує ефективним механізмом як для вирішення спору мирним шляхом, так і для підготовки до судового захисту. Її своєчасне проведення та якісні результати здатні заощадити час і ресурси обом сторонам, відновивши справедливість без звернення до суду або забезпечивши успіх у майбутньому судовому процесі.

Коли спір між споживачем і продавцем (виробником) щодо якості товару доходить до суду, роль експертизи ще більше зростає, оскільки судовий захист прав споживачів значною мірою залежить від належного доказування. За нормами процесуального права, обставини, що потребують спеціальних знань, встановлюються саме шляхом призначення судової експертизи. У справах про захист прав споживачів суди часто призначають товарознавчу експертизу – дослідження споживчих товарів, яке має встановити наявність недоліків, їх характер (істотний чи ні), причини виникнення та інші факти, важливі для вирішення спору [57]. Предметом такої експертизи є фактичні дані про товар (його якісні характеристики, відповідність стандартам, причинно-наслідковий зв'язок між дефектом і діями споживача тощо), а висновок експерта включається до доказової бази судової справи.

Судова практика виробила ряд підходів щодо оцінки експертних висновків та розподілу тягара доказування у справах про неякісний товар. Відповідно до позиції Верховного Суду, призначення експертизи є доцільним лише за наявності дійсної потреби в спеціальних знаннях для встановлення обставин справи [80]. Тобто якщо факт наявності недоліку або його

очевидність не викликають сумнівів, суд може й не потребувати експертизи; але в більшості випадків спори щодо якості потребують спеціального дослідження.

Одним із ключових питань є час виникнення недоліку (до чи після передачі товару споживачеві) та його істотність. У постанові Касаційного цивільного суду від 06.12.2024 р. (справа №753/23491/18) звернено увагу на розмежування тягара доказування моменту виникнення істотного недоліку між сторонами спору [79]. Зокрема, Верховний Суд вказав, що споживач має довести сам факт існування недоліку товару та його невідповідність нормам якості, тоді як продавець (виробник) повинен довести, що недолік виник з вини споживача або після передачі товару йому (наприклад, внаслідок неправильної експлуатації). Для цього і потрібна експертиза: експерт шляхом дослідження може встановити характер ушкоджень, їх причини, наявність фабричного браку тощо [161]. Якщо експертиза підтвердить виробничий дефект, то вимоги споживача підлягають задоволенню; якщо ж з'ясується, що товар зіпсовано самим споживачем, суд відмовить у позові.

Висновок судового експерта оцінюється судом нарівні з іншими доказами, проте він має особливу доказову силу завдяки науковій обґрунтованості. Суд, вирішуючи справу, зобов'язаний дати оцінку кожному доказу, в тому числі експертному висновку, з точки зору належності, допустимості, достовірності та взаємного зв'язку з іншими доказами [64;81]. Прикладом підходу до оцінки експертиз є висновок Верховного Суду, що суд має критично ставитися до сумнівних або необґрунтованих висновків експерта і за необхідності може призначити повторну або додаткову експертизу [81]. Тобто, якщо сторона спору аргументовано заперечує висновок (наприклад, вказуючи на неповноту дослідження чи порушення методики), суд врахує ці доводи. Водночас якісно проведена експертиза, яка всебічно відповідає на поставлені судом питання, зазвичай лягає в основу судового рішення по суті справи.

Слід відзначити, що у справах про захист прав споживачів застосовуються різні види експертиз залежно від природи товару або послуги. Найпоширенішою є товарознавча експертиза, яка встановлює якісні характеристики речі, її вартість, відповідність стандартам і технічним умовам. Якщо спір стосується, наприклад, складного технічного пристрою, може призначатися комплексна експертиза – за участю, скажімо, товарознавця і інженера-електроніка, щоб дослідити як технічні аспекти дефекту, так і споживчі властивості товару. У випадках, коли неякісний товар заподіяв шкоду здоров'ю чи майну споживача, можливе призначення товарознавчої та паралельно товарознавчо-трасологічної чи навіть судово-медичної експертизи (якщо, приміром, отруєння неякісною їжею – тоді досліджуються і властивості продукту, і стан здоров'я потерпілого). Українські науковці у галузі криміналістики та судової експертизи відзначають зростання ролі судово-товарознавчих експертиз не лише у цивільних чи господарських спорах, а й у кримінальних провадженнях, пов'язаних із обігом небезпечної чи фальсифікованої продукції [71].

Наприклад, при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 227 КК України (випуск або реалізація недоброякісної продукції), судова експертиза товарів є ключовою для доведення факту невідповідності продукції встановленим вимогам і встановлення показників її якості та безпеки[44]. Таким чином, значення експертизи у суді важко переоцінити: вона часто є тим самим містком між абстрактними правами споживача на якість і конкретними доказами, що підтверджують порушення цих прав.

Система інституційного забезпечення експертиз у сфері споживчої якості в Україні включає як державні, так і приватні установи. До державних належать передусім науково-дослідні інститути судових експертиз (НДІСЕ) Міністерства юстиції та експертні служби інших відомств (МВС, МОЗ, МВС, СБУ тощо), що уповноважені проводити судові експертизи з відповідних спеціальностей. У сфері дослідження якості товарів ключову роль відіграють судові експерти спеціальності «товарознавча експертиза», які можуть

працювати як у державних НДІСЕ, так і індивідуально (за наявності атестації та включення в Реєстр атестованих судових експертів) [15]. Крім того, на базі Торгово-промислової палати України та її регіональних відділень діють Бюро товарних експертиз, які проводять незалежні експертизи спірних товарів (особливо щодо визначення вартості, відповідності товарів умовам договорів тощо). До проведення споживчих експертиз залучаються також лабораторії системи Держпродспоживслужби України – зокрема, випробувальні центри, акредитовані на перевірку продукції на відповідність вимогам безпечності та якості. В кожній області функціонують регіональні державні лабораторії Держпродспоживслужби України, які мають сучасне обладнання для лабораторних досліджень харчових продуктів, непродовольчих товарів тощо, а також відповідний штат експертів-лаборантів. Наприклад, лабораторії Держпродспоживслужби України проводять широке коло досліджень – від мікробіологічного аналізу харчів до випробувань іграшок на вміст шкідливих речовин [46]. Їх діяльність спрямована на надання науково обґрунтованих висновків щодо якості продукції як на вимогу органів ринкового нагляду, так і за зверненнями споживачів.

Порядок проведення експертизи залежить від того, в якому контексті вона призначається – досудовому, судовому чи в межах державного нагляду.

У загальних рисах процес складається з таких етапів: 1) ініціювання експертизи: на досудовій стадії – за заявою споживача до продавця або за зверненням до органу захисту прав споживачів; у суді – за ухвалою суду про призначення експертизи; при державному контролі – за рішенням посадової особи органу ринкового нагляду при виявленні сумнівів щодо безпечності товару [6]; 2) відбір зразків: обов’язковим є правильний відбір зразків продукції для дослідження. У законодавстві про ринковий нагляд (Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції») визначено процедуру відбору зразків: інспектор складає акт відбору, зразки опечатуються і направляються до акредитованої лабораторії [90]. Важливо, що відбір має бути репрезентативним, а сам споживач має право бути присутнім

при відборі і вимагати належного оформлення цієї процедури; 3) проведення дослідження: експертна установа чи лабораторія здійснює необхідні вимірювання, випробування, аналізи. Методи проведення експертиз регулюються відповідними методиками. Для судових експертиз існують затверджені методичні рекомендації, наприклад, розроблено методичні рекомендації з проведення судово-товарознавчих експертиз у справах про захист прав споживачів (ННЦ «Інститут судових експертиз ім. М. Бокаріуса») – що свідчить про науково-методичне забезпечення даної сфери [110]; експерт під час дослідження зобов'язаний дотримуватися принципів повноти, об'єктивності та наукової обґрунтованості; 4) оформлення висновку (результати експертизи викладаються у письмовому висновку експерта (або акті випробувань); у висновку зазначається, хто проводив експертизу, які об'єкти (зразки) досліджені, які методи застосовані, які поставлені питання та обґрунтовані відповіді на них; висновок має містити обґрунтовані висновки щодо наявності або відсутності недоліків, їх причин, характеру (усувні/неусувні, істотні/неістотні тощо). Наприклад, якщо дефект товару усунути неможливо або його усунення займає понад 14 днів, експертиза фактично підтверджує «істотність» недоліку, що дає споживачу право вимагати розірвання договору чи заміни товару [161]; 5) використання результатів. На досудовій стадії результати експертизи доводяться до відома продавця і споживача; при державному контролі – слугують підставою для приписів або штрафів. У суді експертний висновок оголошується, експерт за потреби може бути допитаний для роз'яснень, після чого суд оцінює висновок нарівні з іншими доказами.

Варто відзначити, що при проведенні експертизи за ініціативою органів ринкового нагляду діють особливі правила щодо оплати та наслідків. Якщо за результатами перевірки з'ясовано, що продукція є небезпечною чи не відповідає встановленим вимогам, суб'єкт господарювання зобов'язаний відшкодувати вартість відібраних зразків і проведених експертиз (випробувань) [70]. Відібрані зразки, що виявилися неякісними чи

небезпечними, підлягають утилізації (знищенню) відповідно до встановленого Кабінетом Міністрів України порядку [76]. Таким чином, держава забезпечує, щоб витрати на експертизу «поганого» товару ніс саме порушник, а не бюджет, і водночас гарантує вилучення небезпечної продукції з обігу.

Інституційне підґрунтя експертизи включає також систему акредитації лабораторій та сертифікації персоналу. Національне агентство з акредитації України (НААУ) акредитує випробувальні лабораторії на відповідність стандарту ISO/IEC 17025, що підтверджує їх технічну компетентність. Це важливо, оскільки новий закон про захист прав споживачів визначає, що незалежна експертиза продукції має проводитися саме акредитованими лабораторіями [130]. Крім того, судові експерти підлягають атестації в Міністерстві юстиції, що підтверджує їх кваліфікацію. Такий багаторівневий контроль за суб'єктами експертної діяльності покликаний підвищити якість та достовірність експертиз.

Отже, інституційне забезпечення експертиз у сфері контролю якості й захисту споживачів складається з розгалуженої мережі державних і приватних установ, нормативно визначених процедур проведення досліджень та механізмів контролю їх якості, що створює необхідні передумови для того, щоб експертиза виконувала свою роль ефективно – слугувала надійним інструментом підтвердження чи спростування належної якості продукції.

Механізм забезпечення якості продукції в державі не обмежується реагуванням на скарги споживачів – він охоплює попередній, поточний та наступний контроль товарів і послуг. В цьому механізмі експертиза займає важливе місце на кожному з етапів: передпродажний (превентивний) контроль якості; державний нагляд (ринковий контроль); громадський (незалежний) контроль якості.

Ще до того, як товар потрапить до споживача, виробник зобов'язаний забезпечити відповідність продукції встановленим стандартам і технічним регламентам. У багатьох випадках закон вимагає проходження процедури оцінки відповідності (сертифікації) – тобто перевірки продукції на

відповідність обов'язковим вимогам (наприклад, безпечності). Ця процедура фактично є різновидом експертизи: акредитований орган з оцінки відповідності проводить випробування зразків товару, експертно аналізує їх характеристики та видає сертифікат або декларацію відповідності. Наприклад, згідно із Законом України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» [97], виробник не може вводити в обіг продукцію, небезпечну для життя та здоров'я, а відповідність цим вимогам підтверджується документально. Тут експертиза виконує роль бар'єра, що відсіює неякісну продукцію ще на стадії виробництва або імпорту. Сфера стандартизації теж використовує експертний потенціал: при розробці стандартів до роботи залучаються експерти, які встановлюють оптимальні показники якості для товарів, а у процедурі підтвердження відповідності цим стандартам – знову ж таки, експертні лабораторії.

У процесі реалізації товарів на ринку держава здійснює вибірковий контроль через органи ринкового нагляду, яким в сфері споживчих товарів є Держпродспоживслужба України[114] та деякі інші органи (за напрямками, наприклад, Держлікслужба України – для лікарських засобів[113], тощо). Посадові особи ринкового нагляду мають повноваження проводити планові та позапланові перевірки характеристик продукції. В ході перевірки, якщо виникають сумніви у безпечності чи відповідності товару встановленим вимогам, інспектор відбирає зразки і направляє їх на експертизу[26]. Як зазначалося вище, всі такі дії фіксуються документально, строки перевірки обмежені законом (наприклад, не більше 4-5 днів, без урахування часу на експертизу) [6]. Результати лабораторних випробувань (експертизи) безпосередньо впливають на подальші кроки: якщо товар визнається небезпечним або неякісним, орган нагляду виносить припис про усунення порушення, штрафує суб'єкта господарювання, а також може прийняти рішення про вилучення продукції з обігу чи відкликання її з ринку [6]. Фактично, експертиза тут забезпечує зворотній зв'язок: вона виявляє недоліки продукції, вже присутньої на ринку, і дозволяє оперативно реагувати для

захисту масових споживачів. Діяльність органів ринкового нагляду тісно пов'язана з експертними установами: між ними налагоджена взаємодія, існують договори з акредитованими лабораторіями, які за запитом інспекторів проводять необхідні аналізи.

Прикладом є перевірки дитячих іграшок: інспектори Держпродспоживслужби в Рівненській області у 2021 р. відібрали зразки іграшок і відправили до лабораторії, де експертиза виявила перевищення вмісту фталатів – на підставі чого небезпечні іграшки були вилучені, а суб'єкт покараний [6], що демонструє практичну реалізацію контролю якості через експертизу.

Окрім державних органів, важливу роль у виявленні неякісної продукції відіграють громадські організації споживачів та незалежні експертні центри. В Україні діють громадські об'єднання, які проводять власні випробування товарів і публікують їх результати (наприклад, Центр експертиз «ТЕСТ» [173] тощо). Хоча результати таких досліджень не мають прямої юридичної сили, вони слугують додатковим механізмом тиску на недобросовісних виробників та інформування споживачів. Часто виявлені незалежними експертами факти порушень стають приводом для офіційних перевірок органів влади. Так формується багаторівнева система громадського моніторингу якості, де експертиза – у формі споживчих тестів – підвищує прозорість ринку.

В цілому, система контролю якості продукції побудована таким чином, що експертиза супроводжує товар протягом усього його «життєвого циклу» – від розробки стандартів та сертифікації до ринкового нагляду та розгляду скарг. Без експертної оцінки неможливо гарантувати, що вимоги законодавства про якість і безпечність реально виконуються. Тому держава стимулює розвиток лабораторної бази, удосконалює процедури експертиз та гармонізує їх із міжнародними нормами. Наприклад, у 2022–2023 роках тривала модернізація матеріально-технічної бази державних лабораторій (закупівля сучасного обладнання для тестування харчових продуктів, іграшок, електроприладів тощо) [47], що розширює можливості контролю якості. Крім

того, прийнято ряд підзаконних актів, які деталізують порядок відбору зразків, проведення експертиз і використання їх результатів (напр., постанова КМУ «Порядок проведення перевірок характеристик продукції» та ін.). Усе це сприяє тому, щоб експертиза ефективно виконувала свою профілактичну та контрольну функцію в інтересах споживачів.

Незважаючи на значні здобутки, нинішній механізм експертного забезпечення захисту прав споживачів має низку проблем, які потребують вирішення. До ключових проблемних питань належать такі: недостатня доступність незалежної експертизи для споживачів; тривалість та вартість експертиз; необхідність оновлення методичної бази; відсутність єдиного координаційного центру; підвищення рівня правосвідомості населення та правової освіти;

Як вже зазначалось, на практиці споживачам буває складно ініціювати незалежне експертне дослідження товару: через відсутність інформації, коштовність процедури, небажання продавця співпрацювати. Навіть передбачений законом обов'язок продавця організувати експертизу нерідко ігнорується, що змушує споживача або змиритися з порушенням, або одразу йти до суду. Науковці наголошують, що подолання цих труднощів є пріоритетним завданням – шляхом покращення поінформованості споживачів про свої права і механізми експертизи, а також посилення відповідальності продавців за невиконання вимог закону [11, с. 112]. Перспективним є створення державою умов для більш широкого залучення страхових механізмів: наприклад, страхування товарів на випадок виробничого браку, що покриватиме витрати на експертизу та компенсацію збитків.

Державні експертні установи часто перевантажені, що призводить до затягування експертних досліджень. Приватні ж експерти працюють швидше, але їхні послуги можуть бути дорогими для пересічного споживача [15]. Вартість лабораторних випробувань інколи співмірна з ціною самого товару, що робить експертизу економічно не вигідною. Перспективою вирішення є або запровадження механізму компенсації таких витрат (наприклад, через фонд

захисту прав споживачів), або розвиток конкуренції на ринку експертних послуг, що сприятиме зниженню цін. Уже сьогодні конкуренція між державними і приватними експертами стимулює підвищення швидкості та якості експертиз [15]. Очікується, що надалі поширення практики залучення приватних експертів (навіть у суді) сприятиме і більшому задоволенню попиту, і оптимізації строків досліджень.

Деякі методики оцінки якості товарів застаріли або не охоплюють новітні види продукції. Виникають питання з експертизи цифрових товарів, програмного забезпечення, складних технічних систем, які стають все більш актуальними для споживачів. Українські фахівці працюють над розробкою нових методичних рекомендацій, зокрема щодо експертиз у сфері електронної комерції, дистанційних послуг тощо. Перспективою є активний обмін досвідом із європейськими експертними установами, адаптація міжнародних стандартів випробувань до української практики. В цьому контексті інтеграція до європейського правового простору, про яку згадується в наукових статтях [7, с. 43], виступає каталізатором прогресу: імплементація норм ЄС вимагає відповідності національної інфраструктури якості (лабораторій, стандартів) європейським вимогам.

Наразі питання експертиз розподілені між різними органами: Мін'юст України відповідає за судову експертизу, Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України – за технічне регулювання, Держпродспоживслужба України – за ринковий нагляд, громадські організації діють самостійно. Це іноді призводить до розрізненості практики, відсутності єдиних підходів. Постає питання про створення, наприклад, Національного реєстру незалежних експертних установ у сфері захисту прав споживачів або про координаційну раду, яка б узагальнювала практику експертиз, давала роз'яснення тощо. У перспективі цифровізації можливо також впровадження Єдиного державного веб-порталу для споживачів, де, зокрема, буде модуль про експертизу: з переліком акредитованих лабораторій, порядком звернення, типових запитань і відповідей. До речі, новий Закон України «Про захист прав

споживачів» №3153-IX вже передбачає створення такого portalу («е-покупець») для електронної комерції, що міститиме систему перевірених продавців [130]; його можна розширити і компонентом щодо експертиз, що було б корисно для споживачів.

І споживачі, і продавці повинні краще розуміти значення експертизи. Споживачам необхідно знати, що вони мають право вимагати експертної перевірки якості товару і що висновок експерта – це їхній захист. Продавцям важливо усвідомлювати, що співпраця з експертами на ранніх етапах вигідніша, ніж судові втрати у майбутньому. Вирішенню цього сприяє широка просвітницька робота: публікації, роз'яснення, кейси з судової практики. Зокрема, видання на кшталт «Юридичної газети» публікують матеріали, де експерти і юристи пояснюють плюси своєчасного залучення експертів [179]. Формування довіри до інституту експертизи – ще один перспективний напрям, адже без довіри жодні висновки не будуть сприйматися сторонами як істина.

Підсумовуючи, перспективи розвитку експертизи у механізмі захисту прав споживачів пов'язані з подальшим удосконаленням законодавства (після набрання чинності новим законом очікується розробка підзаконних актів для його реалізації, зокрема щодо експертиз), посиленням інституційної спроможності (оснащення лабораторій, підготовка кадрів експертів), а також із впровадженням найкращих практик ЄС. Українські фахівці вже напрацювали певні рішення: наприклад, у фаховій літературі запропоновано шляхи визначення оптимального місця судово-товарознавчої експертизи у справах про захист прав споживачів та вдосконалення методів оцінки якості [110]. Реалізація цих рекомендацій буде сприяти тому, що експертиза як інструмент захисту споживачів стане ще більш оперативною, доступною і авторитетною.

Експертиза займає центральне місце у механізмі забезпечення прав споживачів та контролю якості. Вона є зв'язком між нормативними вимогами до якості продукції і фактичним станом товарів, які отримує споживач. Українське законодавство виробило комплекс норм, що гарантують право споживача на експертизу товару неналежної якості та визначають порядок її

проведення, а правозастосовна практика підтверджує високу доказову силу експертних висновків при вирішенні спорів. Інституційно держава забезпечує функціонування мережі експертних установ і лабораторій, інтегрованих у систему стандартів і технічного регулювання. Попри окремі проблеми (процедурні, фінансові, організаційні), роль експертизи безумовно зростає, що відображено і в наукових підходах українських дослідників, і в новітніх реформах законодавства.

Підсумовуючи, експертиза товарів і послуг є ключовим елементом системи захисту прав споживачів і контролю якості. Вона поєднує превентивну функцію – відсіювання небезпечної або неякісної продукції під час стандартизації та сертифікації – з відновною роллю у спорах, де експертні дослідження дають об'єктивну доказову базу. Нормативно-інституційна основа (закони, процедури відбору зразків, акредитація лабораторій, ринковий нагляд) створює передумови для проведення експертиз, але ефективність залежить від доступності акредитованих установ, оперативності досліджень і прозорості процедур. На досудовому етапі експертиза сприяє позасудовому врегулюванню спорів і економії ресурсів, а в суді її висновок, за умови дотримання методики та кваліфікації експерта, має значну доказову силу. Серед головних проблем – висока вартість і тривалість досліджень, застарілі методики для нових товарів, ризики конфлікту інтересів та фрагментарність інституційних підходів, що обмежує доступ споживачів до незалежних експертиз. Шлях удосконалення лежить через імплементацію нового законодавства, посилення акредитації й атестації експертів, модернізацію методик (зокрема для цифрових та складних технічних виробів), розбудову лабораторної інфраструктури й створення єдиного інформпорталу для споживачів. Запровадження механізмів компенсації витрат на експертизи, розвиток конкуренції на ринку експертних послуг та системна просвітницька робота підвищать доступність і довіру до експертних висновків. Особливу роль відіграє координація між державними та приватними установами та підвищення прозорості процедур, що зміцнить суспільну довіру до інституту

експертизи. Отже, посилення інституту експертизи сприятиме більш ефективному захисту споживачів, підвищенню якості ринку та наближенню української практики до європейських стандартів.

Висновки до розділу 1

1. У ході дослідження визначено та систематизовано правову й економічну природу експертизи товарів і послуг, підтверджено її статус як міждисциплінарного інституту, що поєднує наукові методи товарознавства, економічного аналізу та процесуально-правових механізмів. У роботі описано основні складові інституту: предмет і об'єкт експертизи, її цілі, функції, структуру процедур та суб'єктний склад. Встановлено, що експертиза виступає не лише технічним засобом верифікації фізичних характеристик товарів, але й ключовим елементом доказової системи, котрий забезпечує правову визначеність у господарських і адміністративних спорах, митних і податкових процедурах, справах захисту прав споживачів.

Аналіз нормативно-процесуальної бази показав, що судово-товарознавча експертиза є законодавчо врегульованою формою доказування, яка реалізується через спеціалізовані органи, атестованих експертів та встановлені процесуальні процедури. Водночас виявлено низку концептуальних і процедурних прогалин: термінологічну неоднорідність, недостатню нормативну конкретизацію предмета експертизи послуг, відсутність уніфікованих методик оцінювання нематеріальних характеристик, а також дефіцит механізмів доступу експертів до цифрових і сервісних даних. Такі неспівпадіння, зафіксовані у практиці, підривають відтворюваність висновків і знижують їхню доказову вагу.

Особливу увагу присвячено сутнісній диференціації між товаром і послугою як об'єктами дослідження. Показано, що нематеріальна природа послуг, процесна складова їх надання, залежність якості від людського чинника та цифрового сліду вимагають специфічних методик і процедур,

відмінних від товарознавчих. Тому визначено необхідність розширення предметного поля експертизи: включення послуг як самостійного об'єкта судово-експертного дослідження, що обґрунтоване економічною реальністю – зростанням частки сектору послуг у ВВП та у структурі спорів – і процесуальною доцільністю – потребою повноти доказування у сучасних адміністративних і господарських провадженнях.

Методологічно використано системно-процесуальний підхід, який дозволив виокремити три основні етапи експертного дослідження: підготовчий (формулювання завдання, збір матеріалів), аналітичний (комплексне дослідження з використанням спеціальних методик, кореляційний і факторний аналіз) і підсумковий (оформлення висновку, деталізація розрахунків і меж застосування висновку). Для дослідження послуг необхідно інтегрувати додаткові інструменти: алгоритми оцінювання за показниками рівня надання послуг і ключовими показниками ефективності, методики аналізу журналів реєстрації подій і системних записів, шкали оцінки якості обслуговування (адаптовані до національних умов) та норми обробки персональних і комерційних даних.

Підсумовуючи, сформульовано тезу про те, що експертиза товарів і послуг є невід'ємним елементом сучасного механізму правового та економічного регулювання ринку. Її розвиток має базуватися на гармонізації процесуальних стандартів, методичної уніфікації та інституційного зміцнення. Лише поєднання правової визначеності, науково-методичної забезпеченості і технологічної готовності експертних установ дозволить підвищити доказову силу експертних висновків, посилити захист публічних і приватних інтересів та адаптувати систему судово-експертної діяльності до викликів сучасної сервісної економіки.

2. Використано системний підхід до аналізу багаторівневої нормативно-правової архітектури судово-експертної діяльності України, що охоплює конституційний, законодавчий, процесуальний, підзаконний і правозастосовний рівні. Встановлено, що базисом регулювання є поєднання

принципів верховенства права, незалежності суду та наукової обґрунтованості з процесуальними гарантіями неупередженості й компетентності експерта. На цій основі описано взаємодію між об'єктами експертного дослідження (матеріальні та нематеріальні носії доказової інформації), суб'єктами (суд, сторони процесу, державні спеціалізовані установи й атестовані приватні експерти) та їхніми функціями (доказова, методична, гарантійна, організаційна, превентивна).

Конституційні положення формують ідеологічний і нормативний фундамент інституту: вони трансформуються у чіткі вимоги до незалежності експерта та допустимості/належності його висновку. На рівні Законів України встановлено інституційні гарантії (Закон України «Про судову експертизу»), етичні та антикорупційні запобіжники (Закон України «Про запобігання корупції»), наукові передумови (Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»), а також процесуальні рамки використання експертного знання, що деталізуються у КПК України, ЦПК України, ГПК України і КАС України. Водночас кримінально-правові норми щодо відповідальності за завідомо неправдивий висновок виконують превентивну функцію, підсилюючи довіру до результатів дослідження.

Підзаконний рівень забезпечує «тонке налаштування» механізмів: описано порядок атестації та державної реєстрації методик, ведення реєстрів експертів і методик, рецензування висновків, фінансування та оплати праці, компенсації витрат і взаємодії установ. Постанови КМУ та накази Мін'юсту утворюють цілісний операційний контур— від кадрових вимог і тарифікації до науково-методичної підтримки та координації через дорадчі органи. Практика Верховного Суду, узагальнена в постановках пленумів, виконує інтеграційну роль: уточнює межі спеціальних знань, підстави для додаткових і повторних експертиз, стандарти мотивування судових рішень у випадку прийняття або відхилення експертного висновку.

У межах об'єкта, суб'єктів та функцій експертизи встановлено такі ключові закономірності. По-перше, об'єктом є не лише річ або документ, а

будь-який носій релевантної інформації— у тому числі цифрові сліди, технологічні процеси, послуги як нематеріальні результати діяльності. По-друге, суб'єктний склад збалансований системою атестації, контролю якості та відповідальності, що забезпечує єдність стандартів для державного і приватного секторів. По-третє, функції експертизи виходять за межі доказування: вони охоплюють методологічне оновлення, уніфікацію підходів, превенцію зловживань, а також сприяють доступності правосуддя через механізми компенсації витрат.

Особливу увагу приділено адаптивності системи: описано нормативні рішення, що забезпечили безперервність експертиз в умовах воєнного стану (дистанційні формати, спрощена координація, збереження матеріалів). Це підтверджує спроможність регуляторної моделі оперативно реагувати на зовнішні виклики, не втрачаючи вимог до наукової валідації й процесуальної доброчесності.

Поряд із сильними сторонами встановлено зони розвитку. Насамперед ідеться про цифровізацію: потрібні уніфіковані електронні реєстри, прозорий розподіл доручень, відслідковуваність ланцюга збереження (chain of custody), інтегровані інструменти перевірки методик і кваліфікацій. Другий напрям – прискорена валідація методик для нових об'єктів (кібердокази, великі дані, штучний інтелект), узгоджена з міжнародними стандартами. Третій – посилення інституційних гарантій незалежності через стабільне тарифоутворення, недопущення конфлікту інтересів і розширення практики рецензування. Четвертий – подальша професіоналізація приватної експертизи за умов єдиних вимог до якості.

Загалом, використано доказову, методологічну та організаційну оптику, щоб показати: українська модель уже забезпечує базові критерії законності, об'єктивності та наукової обґрунтованості експертної діяльності. Її ефективність зростатиме зі стандартизацією методик, інституційним зміцненням незалежності експертів і глибокою цифровою трансформацією

процесів. Сукупність цих кроків підвищить доказову спроможність експертних висновків, якість судових рішень і довіру суспільства до правосуддя.

3. Описано результати аналізу впливу міжнародних стандартів і зарубіжних регуляторних моделей на організацію експертизи товарів і послуг в Україні. Досліджено основні чинники трансформації національного правового поля, зокрема роль СОТ (угоди ТВТ і SPS), правових інструментів Європейського Союзу та галузевих підходів Сполучених Штатів Америки. Для побудови висновків використано компаративно-правовий аналіз нормативних актів, порівняльний огляд законодавчих реформ України та узагальнення практик ринкового нагляду й оцінки відповідності.

У роботі описано такі ключові тенденції. По-перше, відзначено, що європейська модель регулювання виявилася найістотнішим джерелом впливу на українське право: імплементація директив і регламентів ЄС, впровадження механізмів оцінки відповідності, створення інституцій для ринкового нагляду і запровадження відповідальності виробника стали базовими чинниками гармонізації. По-друге, досліджено вплив американської моделі, що проявляється через приватну стандартизацію, судову відповідальність і механізми добровільної сертифікації, які функціонально доповнюють європейський підхід. По-третє, використано дані щодо національних реформ (зокрема змін у законодавстві про стандартизацію, метрологію, акредитацію й технічні регламенти), щоб аргументовано показати, що модернізація української системи оцінки відповідності відбувалася синхронно із зобов'язаннями в рамках Угоди про асоціацію з ЄС та членством у СОТ.

У процесі аналізу описано також ключові проблемні аспекти практичної імплементації. Зокрема, досліджено інституційну слабкість органів ринкового нагляду, недостатнє технічне забезпечення акредитованих лабораторій у пріоритетних секторах, а також дефіцит кадрового потенціалу. Окремо використано доказову базу щодо викликів цифрової торгівлі та необхідності оперативного оновлення національного законодавства відповідно до динамічного аспис ЄС (зокрема в контексті нових регламентів про загальну

безпеку продукції та ринковий нагляд). У висновку описано низький рівень поінформованості бізнесу і споживачів як додатковий бар'єр для ефективного застосування норм.

На підставі проведеного аналізу досліджено практичні напрями політики, які мають пріоритетне значення для подальшого розвитку системи експертизи в Україні. Рекомендовано посилити ринковий нагляд через адекватне фінансування, цифровізацію процедур та інтеграцію з європейськими інформаційними системами (RAPEX, ICSMS). Також використано аргументи на користь розвитку інфраструктури якості: розширення акредитації лабораторій за ISO/IEC 17025, стимулювання інвестицій у випробувальні можливості та сприяння міжнародному визнанню результатів оцінки відповідності. Правове оновлення має здійснюватися оперативно: у роботі описано необхідність систематичного моніторингу змін acquis ЄС та адаптації національних норм з урахуванням цифрових ризиків і нових форм відповідальності виробників.

Досліджено взаємозв'язок між міжнародними стандартами і внутрішньою політикою: трансформація українського законодавства є багатовимірним процесом, що поєднує імплементацію європейських норм, врахування американських практик і адаптацію до положень СОТ. На основі проведеного аналізу використано аргументи, що подальша євроінтеграція у сфері технічного регулювання й оцінки відповідності, посилення інституційної спроможності та підвищення правової обізнаності учасників ринку є ключовими умовами для забезпечення сталого розвитку системи експертизи товарів і послуг в Україні.

4. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, визначено ключову роль експертизи товарів та послуг як фундаментального інструмента забезпечення прав споживачів і контролю якості продукції. У роботі описано подвійний функціонал експертизи: превентивний – як елемент допуску продукції на ринок через стандартизацію та сертифікацію, та відновний – у вигляді процесуального й досудового засобу захисту прав споживачів при

виникненні спорів щодо якості товарів чи послуг. Досліджено нормативно-інституційне підґрунтя експертної діяльності, зокрема положення Закону України «Про захист прав споживачів» та Закону України «Про судову експертизу», де чітко визначено порядок ініціювання, проведення та оформлення результатів експертиз, а також права та обов'язки сторін у відповідних процедурах.

В роботі використано аналіз судової практики та наукових джерел, що дозволило виявити практичні аспекти застосування експертних висновків у цивільних, господарських та кримінальних провадженнях. Описано механізми розподілу тягаря доказування під час спорів про якість продукції та встановлено, що експертиза часто виступає вирішальним елементом для доведення фактів виробничого браку або протилежно – вини споживача. Досліджено особливості проведення товарознавчих, комплексних та спеціалізованих судових експертиз, а також їхню доказову вагу і необхідність дотримання методичних рекомендацій і стандартів для забезпечення достовірності висновків.

У роботі визначено основні проблемні напрями, що обмежують ефективність експертизи як інструмента захисту споживачів. Описано питання недостатньої доступності незалежних експертиз, високу вартість та тривалість досліджень, фрагментарність інституційних підходів і відсутність єдиного координаційного центру. Досліджено ризики конфлікту інтересів при організації експертиз з ініціативи продавця та проблеми застарілої методичної бази, яка не завжди адекватно охоплює новітні види товарів – цифрові продукти і складні технічні системи. Використано порівняльний підхід для обґрунтування необхідності імплементації європейських стандартів та гармонізації національних процедур.

На підставі проведеного аналізу визначено пріоритетні заходи для підвищення ефективності інституту експертизи. По-перше, рекомендовано посилити систему акредитації лабораторій та атестації судових експертів з метою гарантування технічної компетентності й неупередженості висновків.

По-друге, описано необхідність модернізації методик і внесення нових методичних рекомендацій, зокрема для експертиз програмного забезпечення та електронної комерції. По-третє, запропоновано створення єдиного інформаційного порталу з переліком акредитованих установ, типовими процедурами та інструкціями для споживачів, що забезпечить прозорість і доступність інформації. Досліджено також можливість запровадження механізмів компенсації витрат на експертизи (фонди, страхування) та стимулювання конкуренції на ринку експертних послуг як засобів зниження цін і скорочення строків проведення досліджень.

У роботі використано конкретні приклади взаємодії органів ринкового нагляду та експертних установ, що дозволило визначити ефективні моделі співпраці для оперативного реагування на виявлені порушення. Описано роль громадських організацій і споживчих центрів як додаткового механізму контролю і інформування населення, що підвищує рівень правосвідомості та сприяє виявленню системних проблем на ринку. Досліджено міжнародний досвід і перекладено його на національні рекомендації щодо адаптації європейських підходів у сфері акредитації і методик випробувань.

Підсумовуючи, визначено, що зміцнення інституту експертизи є критично необхідним для забезпечення реального захисту прав споживачів та підвищення якості ринку. Використано комплексний підхід – законодавчий, інституційний і методичний – для формулювання рекомендацій, спрямованих на підвищення доступності, оперативності та авторитетності експертних висновків. Описано конкретні кроки, реалізація яких сприятиме наближенню української практики до європейських стандартів, підвищенню довіри суспільства до інституту експертизи та забезпеченню балансу інтересів споживачів і бізнесу. Дослідження підтверджує, що лише за умови системного підходу та координації зусиль державних і приватних суб'єктів експертиза зможе повною мірою виконувати функцію ефективного гаранта якості і законних прав споживачів.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

2.1 Повноваження органів публічної влади у сфері контролю якості та безпеки товарів і послуг

Функціональне значення органів державної влади у сфері забезпечення проведення експертизи товарів та послуг полягає в створенні цілісної, правової, методичної та інституційної основи, яка гарантує об'єктивність, достовірність і доступність експертних досліджень як для захисту прав споживачів, так і для підтримки безпечного функціонування ринку.

По-перше, органи влади виконують нормативно-правову функцію: вони визначають правові рамки проведення експертиз, встановлюють обов'язкові правила відбору зразків, порядок призначення експертиз, вимоги до методик і процедури оформлення висновків. Через закони, підзаконні акти та методичні рекомендації формулюються критерії допустимості експертних доказів і підстави для їх використання у досудовому та судовому процесі. Така нормативна база гарантує правову силу результатів експертизи і мінімізує ризики довільного тлумачення висновків.

По-друге, державні інституції виконують методичну та стандартизуючу функцію. Вони організовують розроблення і впровадження національних стандартів, методик випробувань і процедур оцінки відповідності, що забезпечує відтворюваність і сумісність результатів досліджень у різних лабораторіях. Це дозволяє експертним висновкам мати однакову науково-методологічну основу й підвищує довіру до їхніх результатів у судах, ринковому нагляді та в суспільстві.

По-третє, органи влади здійснюють організаційно-координаційну функцію: визначають перелік уповноважених установ, механізм їх взаємодії,

створюють реєстри акредитованих лабораторій та атестованих судових експертів, забезпечують міжвідомчу координацію при ринкових загрозах. Координація сприяє швидкому і скоординованому реагуванню на виявлені ризики, дозволяє уникати дублювання досліджень і оптимізувати витрати ресурсів на експертизи.

По-четверте, держава забезпечує контроль якості і компетентності через систему акредитації, атестації та нагляду. Національний орган акредитації визначає вимоги до лабораторій і органів сертифікації, проводить їх оцінювання, моніторинг та переатестацію. ЦООВ здійснюють нагляд за дотриманням стандартів і процедур [147]. Така система гарантує, що експертизи проводять технічно оснащені та кадрово підготовлені суб'єкти, результати яких можна вважати надійними [172].

По-п'яте, органи влади виконують контрольно-наглядову функцію у межах ринкового нагляду: вони ініціюють відбір зразків, призначають лабораторні дослідження, використовують їхні висновки для вжиття заходів – від приписів до вилучення продукції та штрафних санкцій. Результати експертиз стають підставою для оперативного захисту масових інтересів споживачів та запобігання шкоді.

По-шосте, державні інституції здійснюють кадрово-освітню та науково-методичну функцію: формують вимоги до підготовки експертів, підтримують навчальні програми, фінансують наукові дослідження і розробку нових методик. Це забезпечує сталий розвиток експертної спільноти, оновлення методик для дослідження інноваційних товарів і цифрових продуктів, а також підвищення професійного рівня експертів.

По-сьоме, органи влади виконують процесуально-правову функцію в судочинстві: суди, на підставі процесуального законодавства, призначають експертизи, ставлять питання експертам і оцінюють їхні висновки. Держава через судову систему забезпечує, щоб експертні дослідження були належним доказом у вирішенні спорів, а також гарантує механізми оскарження і призначення повторних досліджень при сумнівах у їхній об'єктивності.

По-восьме, державні органи виконують інформаційно-просвітницьку функцію: забезпечують доступ споживачів і бізнесу до інформації про акредитовані лабораторії, порядок звернення за експертизою та права сторін у процесі експертних досліджень. Підвищення правосвідомості і прозорість процедур сприяють своєчасному використанню експертиз для захисту прав споживачів і запобіганню зловживань.

Нарешті, органи влади відіграють стратегічну функцію у розвитку інфраструктури якості: формують політику модернізації лабораторного обладнання, інтеграції у міжнародні системи акредитації, імплементації європейських норм. Це забезпечує довгострокову відповідність національної системи експертизи міжнародним стандартам і полегшує взаємне визнання результатів на зовнішніх ринках.

Отже, функціональне значення органів державної влади полягає у забезпеченні системності, достовірності та доступності експертизи товарів і послуг через поєднання правового регулювання, методичного керівництва, акредитації, нагляду, кадрового і наукового забезпечення та просвітницької діяльності. Саме такий набір функцій робить експертизу дієвим інструментом захисту прав споживачів і підтримки якості національного ринку.

У сфері експертизи товарів і послуг КМ України здійснює загальне керівництво та координацію. Як вищий орган у системі виконавчої влади, КМ України забезпечує формування і реалізацію державної політики, видає обов'язкові для виконання постанови і розпорядження (ст. 113, 116 Конституції України). Зокрема, Кабінет Міністрів України затверджує положення про центральні органи виконавчої влади та спеціалізовані служби, визначаючи їхні завдання у сфері експертної діяльності. Наприклад, Постановою КМ України від 02.09.2015 року №667 затверджено Положення про Держпродспоживслужбу України, де закріплено, що ця Служба реалізує політику у сфері державного контролю за дотриманням законодавства про захист прав споживачів та здійснює ринковий нагляд у межах своєї відповідальності [114]. Крім того, уряд затверджує нормативні акти, які

встановлюють порядок проведення окремих видів експертиз. Так, Кабінет Міністрів України Постановою №767 від 15.07.1997 затвердив Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю, визначивши процедури експертного оцінювання товарів військового призначення і подвійного використання [121]. Таким чином, Кабінет Міністрів України організаційно та нормативно забезпечує функціонування системи експертизи товарів і послуг, створюючи правові рамки та координуючи діяльність профільних органів.

Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України [21] відіграє провідну роль у формуванні та реалізації державної політики у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології, сертифікації та захисту прав споживачів – усіх цих напрямів, що безпосередньо впливають на проведення експертизи товарів і послуг. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, утворене шляхом об'єднання декількох ЦОВВ 21 липня 2025 року (раніше – Міністерство економіки України[74]) визначено законом як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері технічного регулювання діяльності із захисту прав споживачів [21]. Відповідно до ст.6 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України формує пріоритетні напрями розвитку технічного регулювання проведення експертизи товарів та послуг, забезпечує нормативно-правове регулювання у цій сфері, координує розроблення і перегляд технічних регламентів та процедур оцінки відповідності, затверджує плани розроблення технічних регламентів, а також здійснює методичне забезпечення цієї діяльності [144;85]. Фактично Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України відповідає за оновлення та гармонізацію технічних вимог до продукції (товарів) і послуг, що утворюють основу для експертиз їхньої якості та безпечності.

Окрім формування політики, Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України безпосередньо виконує і окремі регуляторні

та контрольні функції у сфері експертизи товарів. Законодавство визначає його як орган, що реалізує державну політику у сфері технічного регулювання (за відсутності окремого агентства) і наділяє повноваженнями призначати органи з оцінки відповідності (органи сертифікації, випробувальні лабораторії тощо) [90].

Згідно зі ст.7 Закону «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України як призначений орган проводить оцінювання претендентів на призначення (кандидатів у органи сертифікації) разом з іншими держорганами, здійснює моніторинг вже призначених органів щодо їх відповідності вимогам та виконання обов'язків [133]. Таким чином, Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України організаційно контролює діяльність органів, що безпосередньо проводять експертизу товарів (сертифікаційні й випробувальні установи), гарантує їх компетентність та належний рівень роботи. Також Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України виконує функції національного координаційного центру з питань технічних бар'єрів у торгівлі, забезпечуючи комунікацію з СОТ та ЄС щодо технічних вимог до товарів [140]. Окремо варто відзначити роль Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України у сфері метрології: відповідно до Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність» воно формує політику у цій сфері, визначає національні еталони та координує діяльність повірочних і калібрувальних служб, що забезпечує єдність вимірювань при експертизах товарів, адже результати будь-яких лабораторних досліджень повинні ґрунтуватися на простежуваних до державних еталонів вимірюваннях.

Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується Кабінетом Міністрів України через Міністра економіки, довкілля та сільського господарства України. Держпродспоживслужба утворена в результаті реформи 2014–2016

років, що об'єднала функції декількох органів (санітарно-епідеміологічної служби, ветеринарної служби, служби захисту прав споживачів, держінспекції з питань сільського господарства тощо) з метою створення єдиної системи контролю якості та безпечності продукції [138].

В контексті експертизи товарів і послуг Держпродспоживслужба України виконує контрольні-наглядові та організаційні функції. Відповідно до її Положення, затвердженого Постановою КМ України від 9 листопада 2016 р. № 794[138], Держпродспоживслужба реалізує державну політику у сфері: санітарного та епідемічного благополуччя; безпечності харчових продуктів, ветеринарної медицини; захисту прав споживачів; державного ринкового нагляду щодо нехарчової продукції; насінництва та фітосанітарного контролю тощо. Для забезпечення належної експертизи товарів на ринку Служба здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням вимог стандартів і технічних регламентів. Зокрема, вона перевіряє продукцію на споживчому ринку та може відбирати зразки товарів для експертизи в акредитованих лабораторіях.

Одним з основних завдань Держпродспоживслужби України є контроль за тим, щоб продукція, яка реалізується, відповідала встановленим вимогам щодо безпечності та якості [114]. Наприклад, при виявленні неякісного або небезпечного товару (іграшки, електроприлади, текстиль тощо) інспектори Держпродспоживслужби України в рамках ринкового нагляду проводять розслідування, призначають лабораторні випробування (експертизу зразків) і за їх результатами можуть вилучити продукцію з обігу чи застосувати санкції. Правові основи такого нагляду закладені у Законі України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції», який визначає повноваження органів ринкового нагляду. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції», Держпродспоживслужба України є одним з основних органів ринкового нагляду, що контролює широкий спектр продукції (від машин і електричного обладнання до предметів побуту) на відповідність вимогам технічних

регламентів. Держпродспоживслужба України уповноважена видавати рішення про заборону реалізації продукції, оприлюднювати повідомлення про небезпечні товари, а також надавати методичні рекомендації суб'єктам господарювання щодо усунення невідповідностей. Таким чином, Держпродспоживслужба України впливає на проведення експертиз товарів насамперед через контролюючу діяльність: вона ініціює експертні дослідження продукції, організовує їх проведення (у власних випробувальних центрах або залучаючи інші лабораторії) та застосовує висновки експертизи для захисту споживачів.

Також Держпродспоживслужба України виконує функції органу захисту прав споживачів, передбачені Законом України «Про захист прав споживачів». Вона розглядає звернення громадян щодо якості товарів і послуг, перевіряє суб'єктів господарювання та може призначати експертизу продукції за скаргами споживачів. Наприклад, якщо споживач оскаржує якість придбаного товару, Служба має право вимагати проведення незалежної товарознавчої експертизи та за її результатами зобов'язати продавця задовольнити вимогу споживача (обміняти товар, повернути кошти тощо). Таким чином, Держпродспоживслужба України діє як посередник між споживачем і виробником/продавцем, забезпечуючи реалізацію права споживача на належну експертизу товару у разі виникнення сумнівів у його якості чи безпечності.

Міністерство юстиції України є головним органом, що відповідає за формування політики у сфері судово-експертної діяльності та організаційне забезпечення роботи державних спеціалізованих експертних установ. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про судову експертизу», на Міністерство юстиції України покладено науково-методичне і організаційно-управлінське забезпечення судово-експертної діяльності [140] (у частині, що не стосується судово-медичних і психіатричних експертиз, які координує МОЗ України), що означає, що Міністерство юстиції України визначає загальні засади розвитку судової експертизи, затверджує нормативні акти та методики проведення експертиз, організовує підготовку і атестацію судових експертів. Зокрема, при

Міністерстві юстиції діє Координаційна рада з проблем судової експертизи – міжвідомчий орган, покликаний розглядати ключові питання розвитку експертної діяльності та узгоджувати дії різних відомств [140].

Найважливішою функцією Міністерства юстиції України є управління системою державних спеціалізованих установ судових експертиз. До сфери управління Міністерства юстиції України належать науково-дослідні установи судових експертиз (НДУСЕ) – зокрема, Київський НДУСЕ[35], Харківський НДУСЕ, Одеський НДУСЕ та інші регіональні центри. Закон «Про судову експертизу» прямо відносить ці установи до числа державних спеціалізованих, що здійснюють судово-експертну діяльність [140]. Міністерство юстиції України затверджує положення про такі установи, визначає їх спеціалізацію (роди експертиз, які вони проводять), контролює дотримання ними методик та стандартів. Крім того, Міністерство юстиції України організовує атестацію судових експертів – працівників державних установ і незалежних фахівців. Відповідно до закону, особи, які бажають отримати кваліфікацію судового експерта, проходять підготовку у державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, складають кваліфікаційний іспит перед експертно-кваліфікаційною комісією та отримують свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта [78]. Після цього Міністерство юстиції України вносить їх до Державного реєстру атестованих судових експертів, який він же веде [124]. Наявність експерта в цьому Реєстрі є передумовою для його залучення до проведення судових експертиз у більшості випадків []. Отже, через процедури атестації і ведення Реєстру Міністерство юстиції України фактично визначає коло осіб, які мають право офіційно проводити судові експертизи в Україні.

Міністерство юстиції України також здійснює нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності. На підставі ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» воно видає накази, що визначають спеціальності судових експертів та їхню кваліфікацію, затверджує переліки методик проведення експертиз. Наприклад, наказом Міністерства юстиції України

№53/5 від 08.10.1998 затверджено Перелік №1 видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими можуть присвоюватися кваліфікації судових експертів [104]. Також Міністерство юстиції України спільно з іншими зацікавленими відомствами розробляє міжвідомчі інструкції – зокрема, Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (наказ Міністерства юстиції України, МВС України, МОЗ України, СБУ, МОН України №53/5/28/68/108 від 08.10.1998) [104], яка є базовим документом для практики призначення експертиз.

Окремо слід підкреслити компетенцію Міністерства юстиції України у сфері контролю якості та дотримання законності під час проведення експертиз. Міністерство юстиції України уповноважене розглядати скарги на дії або висновки судових експертів. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про судову експертизу», при Міністерстві юстиції України створюється Центральна експертно-кваліфікаційна комісія, яка не лише атестує експертів, а й може позбавити їх права проводити експертизи у разі порушень. Також Міністерство юстиції України через Науково-дослідний інститут судових експертиз може здійснювати рецензування висновків експертиз (наприклад, за зверненням суду чи сторін у процесі для оцінки обґрунтованості та повноти висновку іншого експерта). Таким чином, Міністерство юстиції України впливає на експертизу товарів і послуг переважно методично та кадрово – встановлюючи правила і стандарти проведення судових експертиз, забезпечуючи підготовку кваліфікованих кадрів та контроль за їх діяльністю.

МВС України бере участь у забезпеченні експертної діяльності здебільшого в контексті криміналістичних (кримінальних) експертиз. У структурі МВС функціонує Експертна служба МВС – система спеціалізованих підрозділів (науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів, НДЕКЦ), які здійснюють експертне забезпечення досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності поліції. Згідно із Законом України «Про судову експертизу», експертні служби МВС України віднесені до державних спеціалізованих установ, що здійснюють судово-експертну діяльність [140].

МВС як центральний орган виконавчої влади організовує діяльність Експертної служби, затверджує положення про неї, визначає структуру та штат цих підрозділів. Нормативну основу становить, зокрема, наказ МВС №685 від 03.08.2018 «Про затвердження Положення про Експертну службу МВС України», де деталізовано завдання та права цієї служби [116].

До компетенції Експертної служби МВ України С належить проведення широкого спектру криміналістичних експертиз: трасологічних, балістичних, почеркознавчих, технічної експертизи документів, дактилоскопічних, хімічних, біологічних, товарознавчих (у кримінальних провадженнях) та багатьох інших. Фахівці НДЕКЦ МВС України проводять дослідження вилучених речових доказів, товарів, матеріалів, що фігурують у кримінальних справах – від наркотичних засобів чи зброї до підроблених товарів або документів. МВС України забезпечує матеріально-технічне оснащення цих лабораторій сучасними приладами і методиками, що дає змогу отримувати достовірні експертні висновки. Крім того, МВС України через свою Експертну службу бере участь у підготовці експертних кадрів: при центральному апараті служби діє навчально-методичний центр, де підвищують кваліфікацію експерти-криміналісти.

Важливо, що повноваження експертних підрозділів МВС України у сфері експертизи обмежуються переважно кримінальними розслідуваннями (криміналістичні, вибухотехнічні та інші експертизи, пов'язані зі злочинами). Проведення експертиз у цивільних чи господарських справах покладається переважно на установи системи Мін'юсту України. Водночас, МВС України бере участь у міжвідомчій координації експертної діяльності: представники Експертної служби входять до згаданої Координаційної ради з проблем судової експертизи при Мін'юсті України [140]. Таким чином, МВС України впливає на забезпечення експертизи товарів і послуг шляхом власне проведення експертиз (через Експертну службу) у межах компетенції МВС України – насамперед для цілей правосуддя у кримінальних провадженнях, зокрема щодо товарознавчих досліджень речових доказів (наприклад, встановлення

вартості викраденого майна, визначення категорії товарів при контрабанді тощо) [43, с. 23].

Окремо під юрисдикцією МВС України діє Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України (ДНДЕКЦ) [19] – головна установа, що методично керує всіма регіональними НДЕКЦ. МВС затверджує для них методики та стандарти. За останні роки (2020–2022) МВС оновило нормативну базу діяльності Експертної служби, привівши її у відповідність із сучасними вимогами та частково гармонізувавши з європейськими стандартами (зокрема, впровадження стандарту ISO/IEC 17025 в лабораторіях Експертної служби), що підвищує якість та міжнародну визнаність висновків експертиз, проведених у системі МВС України.

МОЗ України виконує специфічні функції у сфері експертизи, що стосуються судово-медичної та судово-психіатричної експертизи, а також експертизи якості та безпеки медичних товарів і послуг [118]. По-перше, МОЗ України є головним органом, що забезпечує діяльність судово-медичних та судово-психіатричних установ. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», до державних спеціалізованих установ, що здійснюють судово-експертну діяльність, належать судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України [66]. Це бюро судово-медичної експертизи (в кожній області та в містах Києві, Харкові тощо) і заклади судово-психіатричної експертизи. МОЗ України організаційно керує ними: затверджує положення про бюро СМЕ, нормативи штатів, відповідає за підготовку судових медиків та судових психіатрів. Методичне керівництво здійснюється через Український науково-дослідний інститут судово-медичної експертизи МОЗ України та Центр судово-психіатричної експертизи. Таким чином, МОЗ України впливає на експертизу послуг медичного характеру та стану здоров'я – наприклад, проводить експертизу причин смерті, встановлює ступінь тяжкості тілесних ушкоджень (судово-медична експертиза), визначає осудність чи дієздатність особи (судово-психіатрична експертиза) тощо. Зазначені експертизи є невід'ємною частиною судового процесу

(кримінального, цивільного), а МОЗ України гарантує їх проведення кваліфікованими спеціалістами за уніфікованими методиками. На відміну від інших методик, методики судово-медичних та психіатричних експертиз затверджуються не через Мін'юст України, а власними актами МОЗ України, враховуючи специфіку медицини.

По-друге, МОЗ України опікується експертизою лікарських засобів та медичних виробів. Для цього при МОЗ України діє Державний експертний центр [17] (ДЕЦ) – державне підприємство, уповноважене здійснювати експертизу матеріалів на лікарські засоби. Відповідно до Закону України «Про лікарські засоби», новий препарат не може бути зареєстрований (допущений до використання), доки не пройде державну експертизу щодо ефективності, безпечності та якості. Таку експертизу проводить ДЕЦ МОЗ України: його фахівці аналізують досвід виробника, результати доклінічних досліджень, клінічних випробувань, здійснюють лабораторний аналіз зразків лікарського засобу. За наслідками готується висновок експертизи – рекомендація МОЗ України щодо реєстрації або відмови в реєстрації препарату. На підставі позитивного висновку МОЗ України видає наказ про державну реєстрацію лікарського засобу. Таким чином, експертиза товарів медичного призначення (ліків, вакцин, медичних виробів) відбувається під контролем МОЗ України і має нормативне закріплення (наказ МОЗ №426 від 26.08.2005 «Про затвердження Порядку проведення експертизи матеріалів на лікарські засоби», що діяв із змінами, та нові регламенти, ухвалені після 2020 року на виконання Закону України «Про лікарські засоби» в новій редакції[127]). Отже, МОЗ України у цій царині виконує регуляторно-експертну функцію: забезпечує, щоб на ринок потрапляли тільки перевірені якісні лікарські товари.

Крім того, МОЗ України здійснює експертизу у сфері послуг охорони здоров'я – наприклад, акредитацію закладів охорони здоров'я, оцінку якості надання медичних послуг. При МОЗ України функціонують комісії з акредитації лікарень, які фактично проводять експертне оцінювання відповідності медичного закладу встановленим критеріям (наявність

належного обладнання, кваліфікація персоналу, дотримання протоколів лікування). Хоча така акредитація носить скоріше адміністративно-контрольний характер, її можна розглядати як різновид експертного забезпечення якості послуг.

МОН України впливає на сферу експертизи товарів і послуг переважно шляхом забезпечення підготовки кадрів та розвитку наукового і нормативного підґрунтя експертної діяльності. По-перше, саме МОН України встановлює стандарти вищої освіти для спеціальностей, пов'язаних з експертною діяльністю. Наприклад, у системі вищої освіти існують освітні програми за спеціалізаціями «Товарознавство та експертиза в митній справі», «Судова експертиза», «Оцінка та експертиза» тощо. МОН України через Науково-методичну раду затверджує стандарти таких програм, визначаючи вимоги до компетентностей випускників, що означає, що майбутні експерти (товарознавці, криміналісти, оцінювачі, фахівці з технічної або економічної експертизи) отримують знання за програмами, узгодженими з державними вимогами. По-друге, МОН України до 2019 року безпосередньо опікувалося акредитацією освітніх програм і атестацією наукових кадрів, які займаються експертною діяльністю. До реформування системи (створення НАЗЯВО) МОН України через Державну акредитаційну комісію проводило акредитацію спеціальностей у ВНЗ, а через Вищу атестаційну комісію (ВАК) присуджувало наукові ступені експертам-науковцям. Після 2019 р. ці функції перейшли до нових органів (НАЗЯВО – про нього нижче), але МОН України залишається відповідальним за нормативне забезпечення: розробляє проєкти законів і постанов у сфері освіти експертів, формує політику розвитку наук криміналістики, товарознавства тощо у системі наукових досліджень [146].

Також Міністерство освіти і науки України бере участь у науково-експертній діяльності через систему своїх наукових установ та закладів вищої освіти. При МОН України діють науково-дослідні інститути, що проводять наукові експертизи, наприклад, державні наукові експертизи інноваційних проєктів, технологій, програм (у минулому це координував Державний

інститут науково-технічної експертизи). І хоча Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [135] дещо застарів, МОН України продовжує виконувати покладені на нього функції з організації наукової експертизи – зокрема, формує експертні ради для оцінювання наукових проєктів, дисертацій (через Атестаційну колегію), присудження премій та грантів. В контексті товарів і послуг це менш актуально, однак демонструє загальну роль МОН України: методичне керівництво експертною діяльністю через науку й освіту.

Міністерство цифрової трансформації України прямо не згадується серед традиційних регуляторів експертної діяльності, в сучасних умовах його роль стрімко зростає у частині цифровізації процесів експертизи. Міністерство цифрової трансформації України відповідає за впровадження електронних реєстрів, інформаційних систем і онлайн-сервісів, які дедалі частіше застосовуються і в сфері експертного забезпечення [75]. Так, Мінцифри України спільно з іншими органами працює над створенням електронних кабінетів та реєстрів для експертів. Прикладом є запуск у 2021–2022 роках онлайн-реєстру атестованих судових експертів, доступного через Єдиний державний реєстр (відповідальне Мін'юст України, але технічне забезпечення – ДП «Національні інформаційні системи» за сприяння Мінцифри), що спрощує судам процедуру перевірки повноважень експерта. Також Мінцифри України впроваджує системи електронного документообігу, які використовуються при призначенні та проведенні експертиз. Наприклад, в межах системи «Електронний суд» передбачена можливість направлення матеріалів експерту в електронній формі, а також отримання висновку експерта з електронним підписом [122]. Це стало можливим завдяки розвитку інфраструктури електронної ідентифікації, за яку відповідає Мінцифри України.

Крім того, Мінцифри України разом з Мін'юстом України та іншими відомствами реалізує проєкти із створення єдиних баз даних у сфері експертиз, наприклад, планується інтегрована база методик судових експертиз з відкритим доступом для експертів. Також варто зазначити компетенцію

Мінцифри України у нормативному забезпеченні використання цифрових доказів та цифрової експертизи. З розвитком ІТ-технологій виник новий напрям – комп’ютерно-технічна (цифрова) експертиза, яка досліджує програмне забезпечення, дані з мобільних пристроїв, мереж тощо. Мінцифри України, хоча й опосередковано, але долучене до цього процесу через розроблення законодавства про електронні докази, кібербезпеку, електронні довірчі послуги. Наприклад, Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [96] та «Про електронні довірчі послуги» [95](куратором яких є Мінцифри) створюють підґрунтя для визнання електронних документів об’єктами експертного дослідження, встановлюють вимоги до їх перевірки (наприклад, дійсності електронного підпису). Отже, хоча Мінцифри України не здійснює експертиз товарів безпосередньо, його компетенція проявляється у організаційно-технічному забезпеченні експертної діяльності: цифрових платформах, реєстрах, стандартах електронної інформації, що в кінцевому рахунку підвищує ефективність і прозорість процесів експертизи.

Державна митна служба України, хоча і підпорядковується Міністерству фінансів України, винесена в запиті окремо, оскільки відіграє значну роль у проведенні експертизи товарів, що переміщуються через митний кордон [91]. Компетенція Держмитслужби України у цій сфері полягає у митній експертизі – дослідженні товарів з метою правильної класифікації, визначення митної вартості, країни походження, а також для виявлення можливих заборонених чи небезпечних речовин.

При Держмитслужбі України функціонує спеціалізований підрозділ – Центральне митне управління лабораторних досліджень та експертної роботи (ЦМУДЕР), відоме як Центральна митна лабораторія, а також мережа регіональних митних лабораторій. Правові основи роботи цих підрозділів закріплені у Митному кодексі України та відомчих актах. Зокрема, ст. 356 нового Митного кодексу України передбачає, що для визначення коду товару, його характеристик чи вартості митниця може призначити проведення

дослідження (експертизи) залучивши фахівців. Наказами Держмитслужби України регламентовано порядок взаємодії митних органів з лабораторіями при проведенні контролю [56].

Митна експертиза товарів охоплює дуже широкий спектр питань. По-перше, ідентифікація товару і класифікація за УКТЗЕД: лабораторія визначає матеріальний склад, хімічні, фізичні властивості товару, щоб віднести його до правильного класифікаційного коду. Від цього залежить розмір мита, застосування квот чи заборон. Наприклад, при імпорті полімерних матеріалів експерт митної лабораторії проводить аналіз, щоб встановити тип пластмаси, вміст добавок – це дозволяє класифікувати товар у відповідну товарну позицію [60]. По-друге, перевірка митної вартості: якщо задекларована вартість викликає сумнів, митниця може залучити експерта-товарознавця для визначення ринкової вартості партії товару (товарознавча експертиза в митній справі). По-третє, контроль за дотриманням заходів нетарифного регулювання: митні лабораторії досліджують товари на предмет вмісту заборонених речовин (наприклад, озоноруйнівних, наркотичних, прекурсорів), проводять радіологічний контроль, встановлюють чи не підпадає товар під санкційні чи інші обмеження. Наприклад, при експорті металобрухту експертиза може визначати вміст дорогоцінних металів або радіоактивність вантажу.

Компетенція Державної митної служби України включає право призначати обов'язкове експертне дослідження для окремих категорій товарів. Наказом Державної митної служби України (який погоджується з Мінфіном України) затверджуються переліки випадків, коли товар підлягає обов'язковому лабораторному дослідженню [129] – наприклад, харчові продукти, лікарські засоби, паливо тощо, при переміщенні яких митниця вимагає експертизу на відповідність безпечності або акцизному маркуванню. Результати експертизи оформлюються у вигляді експертного висновку, що має доказове значення у митних справах. Якщо експертиза виявить невідповідність декларованих відомостей (скажімо, товар за кодом має вищу ставку мита або взагалі заборонений до ввезення), митний орган може застосувати заходи:

коригування митної вартості, перекласифікацію, конфіскацію товару чи направлення матеріалів до правоохоронних органів.

Таким чином, Держмитслужба України своїми контрольно-експертними повноваженнями забезпечує дотримання законності при переміщенні товарів і одночасно захищає внутрішній ринок від небезпечної чи неякісної продукції. Митні лабораторії мають акредитацію за міжнародними стандартами і тісно співпрацюють з іншими відомствами (екологічною інспекцією, Держпродспоживслужбою України) при здійсненні санітарного, екологічного контролю на кордоні. Отже, митна служба організаційно впливає на проведення експертизи товарів, виступаючи замовником цих експертиз та споживачем їх результатів для прийняття владних рішень на кордоні.

Судові органи (суди) відіграють ключову роль у процесі судової експертизи товарів і послуг, реалізуючи свої повноваження щодо призначення експертиз та оцінки висновків експертів у ході судового розгляду. Компетенція судів у цій сфері визначена процесуальним законодавством – Кримінальним процесуальним кодексом України[45], Цивільним процесуальним кодексом України[174], Господарським процесуальним кодексом України[14] та Кодексом адміністративного судочинства України [38]. У кожному із цих кодексів передбачені глави, що регулюють порядок призначення судової експертизи.

Суд (а на стадії досудового розслідування – слідчий суддя або прокурор у кримінальному процесі) уповноважений своєю ухвалою (постановою) призначити проведення експертизи, якщо виникають питання, що потребують спеціальних знань. Наприклад, у цивільній справі про неналежну якість товару суд може призначити товарознавчу експертизу для визначення дефектів і причин їх виникнення; у кримінальній справі про контрабанду – мистецтвознавчу або гемологічну експертизу для автентифікації товарів; у господарській – будівельно-технічну експертизу щодо якості виконаних послуг тощо. Суд визначає питання для експерта, об'єкти дослідження (предмети,

документи), а також обирає експерта або експертну установу, якій доручає проведення експертизи.

При виборі експерта суд керується вимогами закону, що експертизу повинна проводити компетентна і неупереджена особа. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», судово-експертну діяльність здійснюють переважно атестовані судові експерти державних спеціалізованих установ, а в окремих випадках – інші фахівці з відповідних галузей знань [140]. Практично це означає, що суд зазвичай доручає експертизу державній експертній установі (наприклад, НДУСЕ Мін'юсту України, НДЕКЦ МВС України чи бюро СМЕ МОЗ України – залежно від виду експертизи), або конкретному атестованому експерту з Реєстру Мін'юсту України [140]. Закон України «Про судову експертизу» також дозволяє залучати незалежних фахівців (не атестованих як судові експерти), якщо експертиза не належить до виключної компетенції державних установ [10]. В такому разі суд має обґрунтувати свій вибір, і такий фахівець зобов'язаний надати відповідну заяву про обізнаність з кримінальною відповідальністю за неправдивий висновок, тобто набуває статусу судового експерта *ad hoc*.

Судові органи в особі суддів здійснюють також процесуальне керівництво проведенням експертизи: суддя визначає строк виконання експертизи, може роз'яснювати експерту його права та обов'язки, вирішує питання про оплату експертизи (чи авансування стороною). Якщо обставини справи змінюються (наприклад, з'являються нові факти), суд може призначити додаткову або повторну експертизу: додаткову – коли потрібні роз'яснення чи дослідження нових аспектів у доповнення до первинної, повторну – коли первинний висновок викликає сумніви щодо правильності. Повторна експертиза доручається вже іншому експерту чи установі, що підкреслює змагальний механізм отримання найбільш об'єктивного висновку.

Після отримання висновку експерта суд зобов'язаний оцінити його як доказ у справі. Відповідно до принципу вільної оцінки доказів, закріпленого в процесуальних кодексах, жоден доказ не має наперед встановленої сили для

суду, що прямо визначено, наприклад, у ст. 110 ЦПК України: «Висновок експерта для суду не має наперед встановленої сили і оцінюється судом разом з іншими доказами...»[174]. Аналогічні норми містяться у ст. 102 ГПК України, ст. 99 КАС України. У кримінальному процесі (ч. 5 ст. 101 КПК України) зазначено, що висновок експерта оцінюється за загальними правилами оцінки доказів, тобто з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність доказів – достатності для висновків. Суд досліджує висновок експерта у судовому засіданні: експерт, як правило, викликається для роз'яснення висновку, сторони можуть поставити йому додаткові запитання.

Суддя повинен переконатися, що експертизу проведено компетентно: чи відповідає експерт кваліфікаційним вимогам, чи не перевищив він своїх повноважень, чи повно досліджені надані матеріали, чи обґрунтовані та логічні отримані висновки. Якщо в справі є кілька висновків (наприклад, первинний і повторний або від різних експертів від сторін), суд порівнює їх і оцінює кожен з точки зору доказової сили. Жоден висновок автоматично не має пріоритету лише через свій офіційний статус – навіть висновок державної установи може бути відхилений судом, якщо він суперечить іншим зібраним доказам або недостатньо обґрунтований.

Важливо, що процесуальний закон зобов'язує суд обґрунтувати у рішенні, чому він той чи інший висновок приймає або відхиляє. Як вимагає ч. 1 ст. 110 ЦПК України, відхилення судом висновку експерта повинно бути мотивованим у судовому рішенні [174], що спрямовано на запобігання свавільному ігноруванню експертних доказів. Суд має навести конкретні причини: наприклад, експерт вийшов за межі поставлених питань, або його висновки суперечать встановленим фактам, або методика не відповідає науковим засадам, чи експерт виявив необ'єктивність.

Судова практика напрацювала критерії оцінки експертного висновку: суд перевіряє достатність досліджених об'єктів, наукову обґрунтованість методів, повноту викладення ходу дослідження у висновку, відповідність поставленим питанням. Якщо експертний висновок нечіткий чи неповний, суд може

вимагати від експерта додаткових пояснень, або ж призначити додаткову експертизу. У деяких випадках (особливо у кримінальних справах) сторони залучають висновки спеціалістів на спростування офіційного експертного висновку – такі висновки не є судовою експертизою, але можуть враховуватися судом як письмові докази або як аргументи сторін.

Таким чином, судові органи здійснюють контроль якості експертизи через механізм оцінки доказів. Результати експертного дослідження товарів чи послуг набувають правового значення тільки після їх оцінки судом у сукупності з іншими матеріалами справи. Суд, ураховуючи принцип незалежності експерта, не втручається у процес дослідження, але має остаточне слово щодо переконливості й достатності експертного висновку для вирішення спору. Фактично суд виконує роль гаранта об'єктивності: якщо експертиза товару чи послуги проведена недобросовісно або непрофесійно, суд своїм рішенням не допустить використання такого висновку як підстави для рішення (або призначить нову експертизу). З іншого боку, коли експертний висновок є науково обґрунтованим і достовірним, суд посиляється на нього при обґрунтуванні судового рішення – зазвичай у мотивувальній частині судового рішення окремо викладаються основні висновки експерта і оцінка їх значення для справи.

Отже, компетенція судів у сфері експертизи товарів і послуг полягає у процесуальному забезпеченні: судами визначаються об'єкти і питання експертизи, суб'єкти її проведення, а результати експертного дослідження одержують юридичну значимість лише після належної оцінки судом. Така система гарантує, що експертиза, як засіб доказування, здійснюється у законний спосіб, а її висновки використовуються для ухвалення справедливих судових рішень.

У забезпеченні належного рівня експертиз товарів і послуг значну роль відіграють спеціальні інституції в системі технічного регулювання, які відповідають за стандарти, акредитацію та якість освіти експертів. Серед них ключовими є національний орган стандартизації, Національне агентство з

акредитації України та Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

Стандартизація створює нормативну базу для оцінювання якості товарів і послуг, адже саме стандарти встановлюють критерії, методи випробувань, терміни та визначення, якими керуються експерти. Закон України «Про стандартизацію» запровадив сучасну модель стандартизації, згідно з якою функції національного органу стандартизації виконує державне підприємство, утворене центральним органом виконавчої влади у сфері технічного регулювання [139]. На сьогодні таким органом є державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр з питань стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ»), яке було визначено НОС Наказом Мінекономрозвитку України у 2015 році [63].

Компетенція національного органу стандартизації включає: організацію розроблення, експертизи проектів та прийняття національних стандартів; створення і координацію роботи технічних комітетів стандартизації; представлення інтересів України в міжнародних і регіональних організаціях стандартизації (ISO, IEC, CEN, CENELEC тощо) [42]. Національний орган стандартизації ДП «УкрНДНЦ» забезпечує, щоб національні стандарти відповідали сучасному рівню науки і техніки та були гармонізовані з міжнародними, оскільки значна частина експертиз товарів базується саме на вимогах стандартів. Наприклад, при сертифікації продукції на відповідність технічним регламентам часто застосовується доказова база у вигляді випробувань за методиками, викладеними в DSTU ISO, EN тощо. Національний орган стандартизації України формує програму робіт зі стандартизації, погоджує тематику стандартів з усіма зацікавленими сторонами (промисловістю, органами влади, науковцями) і організовує їх публікацію.

Особливо важливо, що Національний орган стандартизації України уповноважений приймати стандарти, ідентичні міжнародним та європейським, надаючи їм статус національних. Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС та

зобов'язань перед СОТ, Україна активно впроваджує стандарти ISO, ІЕС, EN – і саме Національний орган стандартизації України проводить їх експертизу, переклад, розгляд технічними комітетами і затвердження. Така діяльність безпосередньо впливає на експертизу товарів, адже гармонізовані стандарти забезпечують презумпцію відповідності продукції вимогам технічних регламентів [144]. Простими словами, якщо товар виготовлено згідно з національним стандартом, включеним до переліку для цілей технічного регламенту, експерт при оцінці відповідності може підтвердити безпечність товару на підставі відповідності цьому стандарту. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» уповноважує Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України затверджувати такі переліки стандартів, а Національний орган стандартизації України – розробляти й актуалізувати самі стандарти. У 2020–2023 роках Національний орган стандартизації України прийняв сотні стандартів на методи випробувань харчової продукції, електротехнічних виробів, засобів індивідуального захисту тощо, що дозволило експертним лабораторіям користуватися сучасними методиками.

Крім того, Національний орган стандартизації України встановлює правила створення технічних комітетів та може виконувати функції секретаріатів ТК. Самі технічні комітети – це колеги експертів від промисловості, науки, органів влади – проводять фахову експертизу проектів стандартів. Національний орган стандартизації України затверджує положення про ТК, координує їх діяльність, щоб уникнути дублювання робіт [139]. Тобто НОС по суті організовує експертизу нормативних документів, які регулюють якість товарів і послуг.

Отже, компетенція національного органу стандартизації впливає на проведення експертизи товарів і послуг нормативно-методично. Через систему стандартів, які розробляються та впроваджуються НОС, встановлюються єдині критерії якості та методи випробувань. Експерти, оцінюючи товар чи послугу, мають змогу спиратися на стандартизовані вимоги та процедури, що

забезпечує об'єктивність і відтворюваність експертиз. НОС також репрезентує Україну у міжнародній стандартизації, тим самим залучаючи українських експертів до міжнародних технічних комітетів та тримаючи національну експертизу на рівні світових трендів.

Важливе місце у системі суб'єктів із здійснення регулювання експертизи товарів та послуг відіграє Національне агентство з акредитації України (далі – НААУ). Акредитація є фундаментальним механізмом забезпечення компетентності тих організацій, які проводять експертизи товарів і послуг – випробувальних лабораторій, органів сертифікації, інспекційних органів. НААУ – єдиний національний орган з акредитації, що діє в Україні на підставі Закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» [85]. Статус НААУ – це національний орган України з акредитації органів з оцінки відповідності, і він є підзвітним Кабінету Міністрів України, де координація здійснюється через Мінекономіки України.

Основні функції НААУ можна підсумувати так: оцінювання та визнання компетентності. НААУ проводить процедури акредитації органів з оцінки відповідності (далі – ООВ), що включає експертний аудит цих органів на відповідність вимогам стандартів (насамперед серії ДСТУ EN ISO/IEC 17000). Зокрема, акредитуються випробувальні лабораторії – на відповідність ISO/IEC 17025, органи сертифікації продукції – ISO/IEC 17065, органи інспектування – ISO/IEC 17020 тощо [1]. Під час акредитації НААУ залучає компетентних оцінювачів, які перевіряють, чи має заявник необхідне обладнання, кваліфікований персонал, валідовані методики випробувань, систему менеджменту якості. Якщо всі критерії виконано, НААУ видає атестат акредитації – офіційне свідоцтво того, що орган здатний проводити певні види діяльності професійно і неупереджено.

Таким чином, через акредитацію НААУ фактично проводить мета-експертизу експертів. Тобто експертні лабораторії самі проходять оцінку – свого роду експертизу їх компетентності. Це забезпечує високий рівень довіри до результатів випробувань і сертифікації: тільки акредитовані лабораторії

мають право офіційно проводити випробування для цілей оцінки відповідності технічним регламентам, тільки акредитовані органи сертифікації можуть видавати сертифікати відповідності, визнані державою. На міжнародному рівні акредитація НААУ теж є запорукою взаємного визнання результатів експертиз. Україна є підписантом багатосторонніх угод з Європейською співпрацею з акредитації (EA MLA) щодо визнання акредитації [108], що означає, що висновки акредитованих НААУ лабораторій визнаються в ЄС, і навпаки – що особливо важливо для експертизи товарів, що експортуються чи імпортуються.

НААУ також здійснює моніторинг акредитованих органів: проводить регулярні нагляди, переакредитації, розглядає скарги на дії акредитованих осіб. Якщо лабораторія порушує вимоги – наприклад, результати її випробувань ненадійні – НААУ може призупинити або скасувати акредитацію. Таким чином, підтримується контроль якості робіт з оцінки відповідності.

Для управління системою акредитації при НААУ створено Раду з акредитації – колегіальний орган з представників зацікавлених сторін, а також технічні комітети з акредитації та апеляційна комісія [108]. Це забезпечує прозорість і врахування думки фахової спільноти. Роль цих органів – консультувати НААУ щодо політики в певних сферах (наприклад, хімічні лабораторії, калібрування, менеджмент) та вирішувати спори (апеляції заявників на рішення про відмову чи скасування акредитації).

Отже, компетентність НААУ – акредитувати і наглядати за експертними організаціями – має вирішальне значення для якості експертиз товарів і послуг. Саме завдяки акредитації держава може бути впевнена, що, скажімо, лабораторія яка випробовує харчові продукти на безпечність, справді здатна отримати правильні результати (бо перевірено НААУ), або що орган з сертифікації електроприладів має кваліфікованих інженерів і дотримується процедур. НААУ, по суті, ставить печатку довіри на діяльності експертних установ. Без цієї інституції результати експертиз не мали б тієї ваги і визнання, ні всередині країни, ні тим паче за її межами [108].

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО). Це відносно нова інституція (створена у 2015 р., активно діє з 2019 р.), яка має колегіальний статус і незалежність від міністерств. НАЗЯВО перебрало на себе ряд функцій МОН України у частині акредитації освітніх програм та контролю якості освітніх послуг [108]. Його компетенція включає також акредитацію освітніх програм з підготовки фахівців, що здійснюють експертну діяльність, тим самим опосередковано впливаючи на якість майбутніх експертиз товарів і послуг.

НАЗЯВО проводить акредитацію освітніх програм закладів вищої освіти за критеріями якості, передбаченими законом та затвердженими самим Нацагентством, що стосується усіх спеціальностей, у тому числі тих, що готують експертів: судових експертів, товарознавців, метрологів, оцінювачів, екологічних аудиторів тощо. Процедура акредитації передбачає виїзд експертної групи (до якої, до речі, входять освітні експерти, студенти і роботодавці) до університету, оцінювання освітньої програми за низкою критеріїв (цілі програми, структура, кваліфікація викладачів, практика, матеріальна база тощо) [178]. За результатами оцінювання НАЗЯВО приймає рішення: акредитувати програму (на 5 років або умовно на 1 рік) чи відмовити. Якщо програма акредитована, це означає, що рівень підготовки здобувачів відповідає вимогам ринку праці і стандарту освіти.

У контексті експертизи товарів і послуг це дуже важливо, оскільки забезпечує високий рівень освіти експертів. Наприклад, магістерська програма з товарознавства та експертизи в певному університеті пройшла акредитацію НАЗЯВО – отже, можна очікувати, що її випускники отримали сучасні знання про методи випробувань товарів, нормативні акти, що регулюють якість продукції, навички роботи з лабораторним обладнанням тощо. Так само акредитація програми з криміналістики гарантує, що майбутні судові експерти матимуть належну базову підготовку. НАЗЯВО перевіряє і залучення роботодавців та професійних спільнот до освітнього процесу, і наявність у програмах компонентів академічної доброчесності, практико-орієнтованості,

науки. Таким чином, через механізм акредитації освітніх програм НАЗЯВО здійснює контроль якості “входу” в професію експерта.

Окрім акредитації програм, НАЗЯВО має повноваження формувати вимоги до системи забезпечення якості освіти в університетах. Воно розробило критерії оцінювання, які стали фактично стандартом: ці критерії стимулюють університети покращувати навчальні плани, матеріальне забезпечення, зворотний зв'язок з роботодавцями. Для спеціальностей, пов'язаних з експертизою, це означає тісніший контакт з практикуючими експертами, оновлення лабораторій при університетах, впровадження елементів реальних експертиз в навчання. Наприклад, в деяких університетах на кафедрах товарознавства відкрито навчальні лабораторії експертизи продовольчих товарів, з обладнанням, подібним до акредитованих лабораторій – завдяки вимогам акредитації наявність такого обладнання стала перевагою при оцінці програми.

Таким чином, компетенція НАЗЯВО впливає на сферу експертизи товарів і послуг через призму освіти і науки. Забезпечуючи якість підготовки фахівців-експертів та розвиток наукових досліджень у цій галузі, НАЗЯВО закладає фундамент для високого рівня майбутніх експертиз. Іншими словами, роль НАЗЯВО – превентивна: гарантувати, що випускники, які стануть експертами, мають належні компетентності, а отже, і сам процес експертизи в країні буде проводитись кваліфіковано та відповідно до міжнародних стандартів.

Органи у сфері метрології, акредитації, сертифікації та ринкового нагляду частково перетинаються з уже розглянутими, але сфокусуємось на їх спеціальних повноваженнях, що безпосередньо впливають на процес експертизи товарів і послуг [49]. Забезпечення єдності вимірювань – критично важлива умова достовірності будь-яких експертиз товарів. В Україні функціонує розгалужена система метрології, на чолі якої стоїть центральний орган виконавчої влади у сфері метрології (Мінекономіки України, що формує політику) та центральний орган, що реалізує політику (через підрозділи

Мінекономіки або уповноважені установи). Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» визначає[133], що Кабінет Міністрів України призначає національні наукові метрологічні центри – установи, відповідальні за зберігання й удосконалення еталонів одиниць вимірювання. Такими центрами є, наприклад, Національний науковий центр «Інститут метрології» (Харків) [62], ДП «Укрметртестстандарт» (м. Київ), Львівський науково-дослідний інститут метрології та ін.. Зазначені установи проводять фундаментальні метрологічні дослідження, забезпечують передачу розміру одиниць від державних еталонів до робочих еталонів лабораторій.

Для експертної діяльності метрологічні органи важливі тим, що повіряють та калібрують засоби вимірювальної техніки, які застосовуються під час експертиз. Зокрема, метрологічні центри та територіальні органи (обласні центри стандартизації, метрології та сертифікації) здійснюють державну перевірку ваг, гир, термометрів, приладів тиску, електровимірювальної апаратури та іншого обладнання, яке використовується лабораторіями і експертами. Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» зобов'язує, щоб засоби вимірювальної техніки, які впливають на результати контрольних заходів (а експертиза – це контрольний захід), були повірені. Наприклад, лабораторія, що проводить хімічний аналіз харчового продукту, повинна використовувати тільки повірені ваги, піпетки, терези тощо, інакше результати експертизи можуть бути визнані недійсними. Таким чином, органи метрології забезпечують технічну достовірність експертиз.

Крім того, центральний метрологічний орган затверджує технічні регламенти та документи Міжнародної організації законодавчої метрології (OIML), яких повинні дотримуватися виробники та експерти при вимірюваннях [144]. Наприклад, введено технічний регламент щодо фасованих товарів у упаковках – він гарантує, що написи “500 г” на упаковці відповідають дійсності, і контроль за цим здійснюють метрологи. Якщо експертиза встановить систематичне недовкладання продукції в упаковки, саме метрологічний орган може застосувати заходи впливу.

Отже, компетенція органів метрології в експертній сфері – універсальна, спрямована на забезпечення технічних стандартів. Вони не проводять самих експертиз товарів, але створюють передумови для того, щоб результати будь-яких вимірювань в ході експертиз були точними, єдиними по всій країні і відповідали міжнародним стандартам. Без метрологічного забезпечення експерти різних лабораторій не могли б отримувати порівнянних результатів, а отже експертизи втрачали б об'єктивність.

Варто додати, що акредитація має значення не тільки для обов'язкової сертифікації (за технічними регламентами), а й для добровільної експертизи та сертифікації. Багато виробників самі замовляють експертизу своєї продукції в акредитованих лабораторіях, щоб переконатися у якості або отримати сертифікат для споживачів (наприклад, сертифікат ISO 22000 для харчових виробництв або екологічний сертифікат). У суспільстві склалася довіра: якщо висновок виданий акредитованою лабораторією, він вважається більш надійним. Тому функція НААУ поширюється і на сферу добровільних експертиз – стимулюючи підвищення професійності навіть там, де закон не вимагає обов'язкової акредитації.

Треба зазначити також про реформу 2018–2022 рр., коли за наполяганням європейських партнерів було усунуто дублювання функцій: раніше поряд з НААУ існували відомчі системи акредитації (наприклад, відомча акредитація Мінагрополітики ветеринарних лабораторій). Тепер законодавчо визнано, що НААУ – єдиний орган акредитації, і всі галузеві лабораторії також проходять акредитацію в НААУ. Це забезпечило єдність підходів: один стандарт оцінки (ISO/IEC 17025) для всіх лабораторій, незалежно від відомчого підпорядкування. Отже, компетенція НААУ закріплена як монопольна у державі, що відповідає регламенту (ЄС) №765/2008.

Органи сертифікації та оцінки відповідності. Органи з оцінки відповідності (ООВ) – це безпосередні виконавці експертиз товарів і послуг у системі технічного регулювання. Вони можуть бути як державними підприємствами, так і приватними структурами, але всі вони підконтрольні

державі через механізми призначення та акредитації. Наприклад, в сфері сертифікації автотранспорту діє державне підприємство «ДержтрансНДІ» – призначений орган з сертифікації, а поруч – приватні сертифікаційні центри, акредитовані НААУ і призначені Міністерством розвитку громад та територій України. Ці органи виконують оцінку відповідності продукції вимогам технічних регламентів. Форми оцінки можуть включати випробування зразків, аудит виробництва, огляд технічної документації, розрахунки та інші експертні дії. Завершується процедура видачею документу – сертифіката відповідності або декларації про відповідність.

Державне регулювання діяльності органів сертифікації здійснюється таким чином: по-перше, через процедуру призначення (нотифікації). Як уже зазначалося, центральний орган (Мінекономіки України через департаменти чи уповноважені органи) призначає органи з оцінки відповідності за певними технічними регламентами, на основі їхньої акредитації та оцінки технічної компетентності галузевими органами.

Органи сертифікації та випробувальні лабораторії, як суб'єкти проведення експертиз, мають у своїй компетенції вузькі сектори, але їх сукупність покриває майже всі товари на ринку: від електромагнітної сумісності обладнання до органічного виробництва харчів, від ліфтів і котлів до іграшок і текстилю. Тому держава через їх регулювання фактично опосередковано регулює процес експертизи кожного товару: задає критерії, кому довірити оцінку певного виду продукції.

Важливим є визначити коло суб'єктів, уповноважених на здійснення функцій державного ринкового нагляду, якими є система органів, що контролюють продукцію, вже випущену на ринок, щодо відповідності встановленим вимогам та відсутності загроз [90]. Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» визначає перелік органів ринкового нагляду та їх секторальну належність. Окрім згаданої Держпродспоживслужби України, до цієї системи входять: Держслужба з питань праці (що здійснює нагляд за машинобудівною продукцією, засобами

індивідуального захисту – в частині охорони праці) [115], Держслужба з питань енергетичного нагляду (що здійснює нагляд за використанням технічних приладів на енергоустановках) [20], Держінспекція України з ядерного регулювання (що здійснює нагляд за використанням джерел іонізуючого випромінювання у продукції) [111], органи Держспецзв'язку України (що здійснюють нагляд за використанням джерел телекомунікаційне обладнання, радіообладнання) [92], Укртрансбезпека (що здійснюють нагляд за використанням колісних транспортних засобів, їх компонентів) [112], Державна служба з лікарських засобів та контролю за наркотиками (що здійснюють нагляд за обігом медичних виробів та лікарських засобів) та деякі інші. Кожен з цих органів уповноважений перевіряти продукцію на ринку в межах своєї компетенції.

Ринковий нагляд функціонує як складна процедура, що включає в собі безпосереднє експертне дослідження продукції «на місцях». У межах таких заходів уповноважені інспектори мають повноваження без попередження проводити інспекційні відвідування торговельних об'єктів або виробничих майданчиків, відбирати репрезентативні зразки продукції та направляти їх для лабораторних випробувань. Так, наприклад, інспектор Державної служби України з питань праці може ініціювати відбір зразка будівельної каски для визначення її удароміцності, а фахівець Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації – відбір зразка Wi-Fi роутера для вимірювання рівня випромінювання в радіочастотному спектрі. Випробування виконують акредитовані випробувальні лабораторії, методологічна база яких зазвичай збігається з тими ж стандартами та методиками, що застосовуються на етапі сертифікації продукції. Отримані в результаті експертиз дані використовуються як документальна підстава для прийняття рішення органом ринкового нагляду; у разі встановлення невідповідності вимогам законодавства ці рішення можуть включати обмеження або заборону реалізації продукції, її вилучення з обігу та застосування адміністративно-правових санкцій до відповідальних суб'єктів господарювання.

Координацію діяльності органів державного ринкового нагляду здійснює Міністерство економіки України через відповідний департамент та міжвідомчу координаційну раду. Значним інституційним нововведенням останніх років стало впровадження інформаційної системи взаємодії – національної платформи відстеження небезпечної продукції (tracking), інтегрованої із механізмами оперативного обміну інформацією в межах Європейського Союзу (зокрема з мережею RAPEX / Safety Gate). Запровадження такої платформи забезпечує можливість швидкого міжвідомчого обміну результатами експертиз і випробувань, уніфікацію процедур сповіщення та координацію заходів реагування у випадках виявлення ризикової продукції.

Практичний ефект цієї кооперації виявляється в оперативному повідомленні іноземних партнерів та ініціюванні комплексних заходів захисту споживачів. Наприклад, у разі виявлення Держпродспоживслужбою іграшки з відокремлюваними дрібними деталями відповідна інформація передається до Мінекономіки, яке, за потреби, ініціює її розповсюдження через національну платформу та міжнародні канали. Така процедура не лише сприяє негайному вжиттю заходів усередині держави (обмеження обігу, вилучення продукції, застосування санкцій), а й забезпечує взаємне визнання результатів експертиз у межах міжнародних зобов'язань, закріплених, зокрема, в Угоді про асоціацію з ЄС.

Система державного ринкового нагляду виступає завершальною ланкою механізму регулювання якості та безпеки продукції, оскільки вона виконує функцію перевірки ефективності превентивних заходів – стандартизації, метрологічного забезпечення та оцінки відповідності (сертифікації). Компетенція органів нагляду полягає у здійсненні контрольних заходів за допомогою експертиз, які встановлюють, чи відповідає товар, виставлений на полиці або пропонується для реалізації, заявленим технічним характеристикам та нормативним вимогам. Відтак ринковий нагляд виступає важливим інструментом зворотного зв'язку між практикою обігу продукції та нормативно-правовою базою.

Ключовим елементом цього зворотного зв'язку є можливість ініціювати корекційні заходи на рівні нормотворення та технічного регулювання. Систематичне виявлення випадків, коли сертифікована продукція не відповідає фактичним показникам безпеки чи якості, може слугувати підставою для ініціювання Мінекономіки перегляду технічних регламентів або національних стандартів і посилення вимог до оцінки відповідності. Таким чином, контрольні функції органів ринкового нагляду не лише забезпечують захист споживачів у конкретних випадках, але й сприяють підвищенню загальної ефективності системи забезпечення якості.

У сукупності компетенції в областях метрології, стандартизації, акредитації, сертифікації та ринкового нагляду утворюють єдину інфраструктуру якості. Кожна ланка цієї інфраструктури визначає процедурні та методичні засади проведення експертиз: метрологія – встановлює єдині одиниці та повірочні процедури; стандартизація – задає нормативні вимоги; акредитація – забезпечує компетентність лабораторій; сертифікація – підтверджує відповідність на етапі допуску на ринок; ринковий нагляд – контролює відповідність у процесі експлуатації та реалізації. Інтегроване функціонування зазначених інститутів гарантує, що результати експертиз мають процедурну обґрунтованість, юридичну силу та практичну спроможність застосовуватися для захисту суспільних інтересів – безпеки споживачів, якості продукції та добросовісної конкуренції [149;150; 152].

За 2020–2025 роки в цій сфері відбулися суттєві зміни (реформи), спрямовані на наближення до європейських практик: оновлено закони про технічні регламенти та метрологію, імплементовано регламент ЄС 2019/1020 щодо ринкового нагляду, здійснено реструктуризацію Держпродспоживслужби для підвищення ефективності контролю. У 2022 році, попри воєнний стан, органи якості продовжували роботу, і навіть було запроваджено «інститут віддаленої оцінки» – коли аудит акредитації чи інспекція нагляду здійснювалися з використанням відеозв'язку через неможливість виїзду (тимчасовий захід, узгоджений з ЕА). Ці зміни

демонструють гнучкість системи технічного регулювання та здатність забезпечувати експертну підтримку економіки навіть у складних умовах.

Окрім вищерозглянутих органів влади, важливу роль у проведенні експертиз товарів та послуг відіграють спеціалізовані державні установи і деякі інші інституції галузевого спрямування. Вони безпосередньо здійснюють експертну та дослідницьку діяльність, надаючи висновки, які потім використовуються органами влади чи судами. Серед них можна виділити: державні спеціалізовані установи судових експертиз (у системах Мін'юсту, МВС, МОЗ, СБУ, Міноборони, Держприкордонслужби), науково-дослідні установи технічного профілю, галузеві центри сертифікації та лабораторії, а також саморегульвні організації експертів.

Державні спеціалізовані установи судових експертиз становлять конституційну й функціональну основу судово-експертної інфраструктури в Україні та виконують критично важливу роль у процесі встановлення обставин, що потребують спеціальних знань. До цієї мережі належать науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції (зокрема сім регіональних НДУ), науково-дослідні експертно-криміналістичні центри Міністерства внутрішніх справ (центральный підрозділ і територіальні центри в областях), бюро судово-медичної та судово-психіатричної експертизи Міністерства охорони здоров'я, експертні підрозділи Служби безпеки України і Державної прикордонної служби, а також спеціалізовані військові лабораторії у структурі Міністерства оборони України (наприклад, центральні військово-наукові лабораторії) [53].

Кожна з названих установ реалізує власну спеціалізацію та методичну експертизу: службові підрозділи СБУ зосереджені на питаннях, пов'язаних із державною безпекою (включно з почеркознавчими дослідженнями у справах про шпигунство та технічною експертизою засобів прослуховування), експертні центри МВС здійснюють широкий спектр криміналістичних досліджень, лабораторії Держприкордонслужби – насамперед ідентифікацію документів і дослідження наркотичних/психотропних речовин, а медичні бюро

МОЗ –судово-медичну та судово-психіатричну оцінку. Така функціональна диференціація забезпечує відповідність виду експертизи спеціалізації установи та гарантує застосування профільних методик й обладнання.

Юридичною основою діяльності цих установ є законодавство про судову експертизу, яке закріплює їх статус як незалежних від сторін процесу суб'єктів, встановлює порядок призначення та виконання експертиз і визначає відповідні процесуальні гарантії. Фінансування державних експертних установ здійснюється за рахунок державного бюджету, що забезпечує їх матеріальну і технічну спроможність та зменшує ризики конфлікту інтересів, пов'язані з комерційною залежністю. Відповідно до процесуальних норм, такі установи зобов'язані приймати до виконання експертизи, призначені судами й органами досудового розслідування, що гарантує безперервність функціонування судово-експертної системи.

Нормативно закріплені механізми захисту незалежності експертів включають соціально-матеріальні гарантії, процедури атестації й контролю якості експертної діяльності, а також кримінально-правову відповідальність за тиск на експерта, незаконне втручання або підкуп. У сукупності ці правові, організаційні та фінансові інструменти спрямовані на забезпечення об'єктивності, належності та достовірності експертних висновків, що підвищує їхню доказову вагу у судовій практиці та зміцнює довіру суспільства до інституту судової експертизи [140], що зроблено для того, щоб висновки експертиз були об'єктивними.

Державні спеціалізовані установи судових експертиз відіграють не лише функціонально-процесуальну, а й науково-методичну роль у національній системі експертної діяльності. Більшість таких установ має статус науково-дослідних центрів, що визначає їх подвійний функціонал: з одного боку – проведення експертиз у процесуальному або адміністративному порядку, з іншого –розробка, апробація та впровадження нових методик досліджень, підготовка наукових кадрів та методичне забезпечення експертної практики. Приклади такої поєднаної діяльності демонструють, зокрема, провідні

науково-дослідні установи судових експертиз (наприклад, Київський НДУСЕ ім. М. Бокаріуса, Харківський НДІСЕ), що мають багатовікову традицію розвитку криміналістичної науки й упродовж десятиліть формували методологічну базу сучасної експертної практики (методики дактилоскопічних досліджень, почеркознавчі методи, техніко-криміналістичні підходи до дослідження технічних засобів тощо). Така наукова складова забезпечує постійне вдосконалення експертних процедур та підвищення професійного рівня експертів, багато з яких поєднують практичну діяльність із викладацькою та науковою роботою.

Поза межами суто судово-експертної мережі функціонують численні галузеві науково-дослідні установи й центри[84], що виконують експертно-аналітичні функції у відповідних секторах економіки та публічної політики. У сфері ветеринарії та санітарії це регіональні державні ветеринарні лабораторії і відповідні наукові інституції (наприклад, державні науково-дослідні інститути лабораторної діагностики), які здійснюють дослідження зразків харчових продуктів тваринного походження, проводять ветсанекспертизу продукції на ринках та у точках реалізації. Їхня компетенція регламентується профільним законодавством і координується через органи державного нагляду (наприклад, Держпродспоживслужбу), що гарантує відповідність методик державним вимогам безпеки харчових продуктів.

У будівельному секторі функцію експертної оцінки здійснюють державні інститути типу ДП «Укрдержбудекспертиза» та її територіальні філії, які проводять державну експертизу проектної документації. Хоча предмет їхньої діяльності стосується, з огляду на класифікацію, експертизи проектної документації та обґрунтування технічної та економічної складової, результуючі висновки мають безумовне відношення до якості та безпечності об'єктів і, як правило, є обов'язковою умовою для прийняття рішень про реалізацію масштабних будівельних проектів. Варто зазначити, що реформування галузі відкриває можливості акредитації приватних суб'єктів

для проведення замовних експертиз, водночас залишаючи державним інституціям повноваження щодо найскладніших категорій об'єктів.

У паливно-енергетичній сфері діють відомчі лабораторії та випробувальні центри (зокрема, у системі Держгеонадр, великих промислових гравців та Державної інспекції енергетичного нагляду), які забезпечують експертні дослідження якості ресурсів і технічного стану обладнання. Їхні висновки часто виступають технічною та доказовою основою у галузевих спорах та регуляторних процедурах, зокрема у випадках розбіжностей щодо якості поставок або відповідності експлуатаційним стандартам.

Сфера інтелектуальної власності й мистецтва також передбачає спеціалізовані експертні підходи: державні установи, що здійснюють експертизу на предмет новизни винаходів, охороноздатності промислових зразків, а також мистецтвознавчі експертизи творів мистецтва та культурних цінностей. Такі дослідження мають специфічний методичний апарат і правове підґрунтя, пов'язані з митними, культурними та інтелектуально-правовими процедурами.

Окрему роль у системі експертної діяльності відіграють саморегулівні організації (СРО) та професійні об'єднання. У деяких галузях держава делегує або координує завдання через такі інституції: прикладом є сфера оціночної діяльності, де суб'єкти оціночної діяльності сертифікуються та контролюються державними органами (наприклад, Фонд державного майна), але ключові елементи регулювання та методичного забезпечення здійснюються із залученням СРО оцінювачів. Подібна модель реалізована і в аудиторській сфері: самоврядні органи професійного самоврядування у взаємодії з органами державного нагляду відповідають за підготовку, сертифікацію та професійні стандарти, а їхні висновки приймаються державними інституціями у контексті контролю фінансової звітності.

Торгово-промислові палати та товарні біржі становлять ще одну групу суб'єктів, які надають експертні послуги в економічній сфері. Експертні служби при цих інституціях виконують незалежні оцінки якості, кількості та

комплектності товарних партій, готують сертифікати походження та акти експертизи, що часто використовуються при зовнішньоекономічних операціях, митному оформленні та врегулюванні торговельних спорів.

У сукупності державні науково-дослідні установи, галузеві центри та саморегулівні структури формують багаторівневу, функціонально диференційовану систему експертної діяльності. Вона поєднує процесуальні гарантії незалежності державних експертних органів із гнучкістю та специфічністю галузевого знання, притаманною профільним науковим установам і професійним об'єднанням. Така архітектура забезпечує методичну стійкість, оперативну спроможність і доказову надійність експертних висновків у різних сферах публічного та приватного регулювання.

Отже, сфера експертизи товарів і послуг в Україні характеризується міждисциплінарністю та багаторівневістю інституційної організації. Компетенція органів державної влади в цій сфері розподілена таким чином, щоб забезпечити повноцінний життєвий цикл експертної діяльності: від нормативного встановлення вимог і методів (закони, технічні регламенти, національні стандарти) – до організації та контролю роботи експертних інституцій (акредитація, атестація, призначення експертиз, нагляд) і безпосереднього проведення досліджень уповноваженими установами з подальшим використанням їхніх результатів у правозастосовній практиці (судові рішення, адміністративні акти). Кожен рівень публічної влади – від Кабінету Міністрів до регіональних лабораторій – виконує чітко визначену функцію у загальній системі. Законодавче й нормативне регулювання встановлюють критерії та процедури, метрологічне та стандартизуюче забезпечення формулює методичну основу, органи акредитації й атестації гарантують технічну та кадрову спроможність суб'єктів, а органи ринкового нагляду і правоохоронні інституції здійснюють контроль за відповідністю продукції встановленим вимогам та реагують у разі виявлення ризиків для споживачів.

Без ефективної координації та правового забезпечення діяльність у сфері експертизи була б піддана ризику процедурної фрагментації й невизначеності результатів. Натомість проведені в попередні роки реформи сприяли формуванню цілісної державної політики у сфері експертної діяльності, яка поєднує суспільні інтереси (захист життя й здоров'я, охорона прав споживачів, забезпечення справедливого судочинства) з економічними пріоритетами (сприяння експорту через гармонізацію стандартів, підвищення інвестиційної привабливості шляхом упровадження надійної інфраструктури якості).

Отже, державні органи, реалізуючи організаційно-методичне керівництво та практичний контроль за проведенням експертиз, створюють передумови для підвищення довіри суспільства до експертних висновків і рішень, що на них ґрунтуються. Така системна інтеграція нормативно-правових, методичних і інституційних елементів забезпечує не лише оперативну діагностику ризиків, а й зворотний зв'язок для вдосконалення нормативної бази та підвищення якості обороту товарів і послуг.

2.2 Адміністративні процедури та інструменти державного нагляду у сфері забезпечення експертизи якості й безпеки товарів і послуг

Експертиза товарів і послуг виступає ключовим інструментом аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств у ході судового провадження. Вона сприяє встановленню наявності чи відсутності правопорушень, об'єктивній оцінці платоспроможності та фінансового стану суб'єктів господарювання, а також визначенню розмірів заподіяної матеріальної шкоди, що робить її необхідним елементом суспільних відносин і підкреслює потребу в належній організації цієї діяльності. Під організацією (фр. organization) розуміється побудова та впорядкування певного процесу або явища; механізм організації включає конкретні правила й принципи, які регламентують порядок здійснення відповідного процесу. Без адекватних організаційних засад

неможливе ефективне функціонування ні суспільства в цілому, ні його окремих інституцій.

Координацію судово-експертної діяльності в Україні здійснює Міністерство юстиції України. Отже, при розгляді процесуальних і організаційних засад призначення та проведення судових економічних експертиз фінансово-господарської діяльності підприємств необхідно виходити з того, що внутрішнє середовище в системі Міністерства юстиції та система експертного забезпечення правосуддя ґрунтуються на чинних нормативно-правових актах і організаційно-розпорядчих документах. Ці документи визначають, зокрема[50; 51; 52]:

- мету (місію) та стратегічні пріоритети діяльності з проведення судових експертиз;
- завдання, пов'язані із формуванням і реалізацією державної політики в межах компетенції щодо експертного забезпечення правосуддя;
- організаційну структуру системи судово-експертної діяльності;
- розподіл завдань, функцій, повноважень та відповідальності між виконавцями та суб'єктами внутрішнього контролю;
- порядок планування діяльності судово-експертних установ;
- правила й принципи управління людськими ресурсами, бюджетними коштами, об'єктами державної власності та іншими ресурсами у сфері судової експертизи;
- забезпечення функціонування інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних та інформаційно-комунікаційних систем у судово-експертних установах;
- організацію документообігу, а також бюджетну та облікову політику в галузі судово-експертної діяльності;
- порядок реалізації функцій та опис процесів (операцій) проведення судових експертиз;

- систему відповідальності й контролю керівництва в межах їх повноважень за дотримання вимог законодавства та організаційно-розпорядчих актів, зокрема регламентів судово-експертної діяльності;

- порядки складання та подання звітності про результати судово-експертної діяльності (включно з механізмами управлінської відповідальності й підзвітності, показниками виконання завдань і заходів, напрями, видами, формами та строками звітування);

- заходи, спрямовані на забезпечення додержання працівниками судово-експертних установ вимог антикорупційного законодавства, законодавства про захист персональних даних, а також норм етичної поведінки [162;163; 165;166;167; 170 ;171].

Такий комплексний підхід до організації судово-експертної діяльності забезпечує системність, підзвітність і прозорість процесів експертного забезпечення правосуддя, що є запорукою їхньої ефективності та законності. [29].

Процесуальні засади призначення й проведення судових експертиз в Україні, зокрема експертиз товарів та послуг, сформовано на підставі комплексу нормативно-правових актів, які регламентують як саму судову експертну діяльність, так і порядок провадження судових процесів. До такого нормативного комплексу належать, зокрема, Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс адміністративного судочинства України, Закон України «Про судову експертизу», Закон України «Про виконавче провадження», а також інші акти, що регулюють окремі аспекти експертної практики.

Окрім названих кодексів і законів, організаційно-процедурне забезпечення судових експертиз деталізується в підзаконних актах та методичних документах, серед яких – Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні

рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [105]; спеціалізовані інструкції у системах окремих відомств (зокрема, Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень у системі Служби безпеки України [106], Інструкція про проведення судово-медичної експертизи [32], Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України [29], інструкція щодо порядку проведення судових експертиз та експертних досліджень документів Головним експертно-криміналістичним центром Державної прикордонної служби України [102]) – які уточнюють процедурні, організаційні та методичні аспекти діяльності експертних установ.

Відповідно до статті 242 Кримінального процесуального кодексу України, призначення експертизи обґрунтовується наявністю потреби в спеціальних знаннях у сфері економіки, бухгалтерського обліку, фінансів або аудиту. У кримінальному судочинстві експертиза, як правило, призначається в межах порушеного кримінального провадження; у справах, що ініціюються виключно за скаргою потерпілого, рішення про призначення експертизи може бути ухвалене суддею як на стадії порушення провадження, так і в ході судового розгляду шляхом винесення відповідної постанови [141].

Порядок залучення експерта регламентовано статтею 243 Кримінального процесуального кодексу України. Відповідно до цієї норми, судовий експерт залучається при наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони у кримінальному провадженні. Законом також закріплено право сторони захисту самостійно залучати експертів на договірних засадах для здійснення експертних досліджень, включно з проведенням експертизи, яка є обов'язковою у провадженні.

Разом із тим стаття визначає випадки, за яких слідчий суддя може залучити судового експерта за клопотанням сторони захисту, зокрема коли:

для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідна участь експерта, але сторона обвинувачення не

залучила такого фахівця; або коли у висновку експерта, залученого стороною обвинувачення, поставлені запитання або наведені обставини, які не дають змоги дати повний і належний висновок з питань, що підлягають експертному дослідженню, або коли існують достатні підстави вважати, що експерт, залучений стороною обвинувачення, через брак необхідних знань, упередженість чи з інших причин може надати або вже надав неповний чи неправильний висновок;

сторона захисту не в змозі самотійно залучити експерта з огляду на відсутність фінансових ресурсів чи з інших об'єктивних причин [45].

У Господарському процесуальному кодексі України процесуальні засади призначення судової експертизи врегульовано статтею 99. Згідно з цією нормою, суд наділений правом ініціювати проведення експертизи у випадках, коли:

для встановлення обставин, що мають значення для розгляду справи, необхідні спеціальні знання у сфері, відмінній від права, без застосування яких з'ясування таких обставин є неможливим;

жодною зі сторін не надано експертного висновку з відповідних питань, або коли надані сторонами висновки викликають обґрунтовані сумніви щодо їх достовірності;

учасник справи заявив клопотання, обґрунтоване неможливістю подання експертного висновку в установлені для подання доказів строки з причин, визнаних судом поважними, зокрема у зв'язку з об'єктивною неможливістю отримати матеріали, необхідні для проведення експертного дослідження [14].

Призначення судової економічної експертизи у господарських справах є важливим процесуальним механізмом забезпечення повного, об'єктивного та всебічного дослідження обставин спорів, що виникають у сфері фінансово-господарської діяльності. Господарське процесуальне законодавство передбачає, що ініціатором призначення експертизи може виступати як суд, так і учасник справи, якщо таке дослідження є необхідним для належного встановлення фактичних обставин спору.

При постановленні ухвали про проведення економічної експертизи суд формулює перелік питань, що підлягають експертному дослідженню. У межах господарського провадження предметом експертного аналізу можуть бути, зокрема, питання, пов'язані з: визначенням вартості активів суб'єкта господарювання; встановленням розміру матеріальних збитків або упущеної вигоди; оцінкою фінансово-господарського стану та результатів господарювання; перевіркою правильності ведення бухгалтерського обліку та достовірності фінансової звітності; встановленням фактів неправомірного використання бюджетних коштів; перевіркою відповідності здійснених фінансових операцій вимогам чинного законодавства.

Учасники провадження мають право ініціювати перед судом перелік питань, які, на їх думку, потребують роз'яснення експертом. У разі відхилення або зміни таких питань суд зобов'язаний належним чином мотивувати відповідне рішення. Окрім того, відповідно до статті 101 ГПК України, учасник справи наділений правом подати до суду експертний висновок, отриманий на його замовлення [14].

Згідно зі статтею 100 ГПК України, судові рішення про призначення експертизи оформлюється ухвалою, яка повинна містити: правові та фактичні підстави для її проведення; перелік питань, поставлених перед експертом; відомості про експерта або експертну установу, якій доручається проведення дослідження; перелік матеріалів, наданих для експертного аналізу; а також інші дані, що мають значення для організації та проведення експертизи. У разі доручення дослідження декільком експертам або установам суд визначає провідного експерта чи установу. Ухвала направляється як виконавцю експертного дослідження, так і всім учасникам справи, а матеріали та об'єкти дослідження передаються експерту (провідному експерту чи установі) у встановленому законом порядку [14].

Процесуальний порядок призначення та проведення судової експертизи у справах, що стосуються фінансових, майнових та господарських правовідносин, також врегульований нормами Цивільного процесуального

кодексу України, зокрема положеннями статей 103–106. Законодавець встановлює змішану модель визначення суб'єкта проведення експертного дослідження, в якій пріоритет надається волевиявленню сторін судового процесу. Так, учасникам справи надається право узгодити між собою кандидатуру експерта або обрати відповідну експертну установу. У випадку відсутності досягнення такої згоди у встановлений судом строк, право визначення суб'єкта експертної діяльності переходить до суду.

Суд також наділений дискреційними повноваженнями самостійно визначити експерта чи експертну установу з огляду на характер, складність справи, необхідний рівень спеціальних знань чи інші обставини, що мають значення для всебічного та об'єктивного розгляду. За потреби допускається призначення одразу декількох експертів для підготовки спільного висновку, що реалізується у формах комісійної або комплексної експертизи.

Процесуальні гарантії достовірності та належності експертного висновку забезпечуються, зокрема, шляхом обов'язкового попередження експерта судом про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивих даних або безпідставну відмову від виконання професійних обов'язків. Така вимога фіксується в ухвалі про призначення експертизи.

У межах цивільного судочинства експертиза може призначатися як на стадії підготовчого провадження, так і під час основного судового розгляду. Разом із тим, якщо необхідність у спеціальних знаннях є очевидною вже зі змісту позовної заяви чи доданих до неї доказів, пріоритетним є призначення експертного дослідження саме на підготовчому етапі. При ухваленні такого процесуального рішення суд зобов'язаний враховувати позицію учасників справи, дотримуючись засад змагальності та диспозитивності цивільного процесу [174].

Процесуальні положення, що регулюють питання призначення та проведення судової експертизи в адміністративному судочинстві, закріплені в Кодексі адміністративного судочинства України (ст. 102, 103, 104, 106). Ці норми за своєю правовою природою відповідають положенням ГПК та ЦПК і

поширюють застосування експертного інституту на категорії справ, пов'язані з фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання, зокрема на податкові спори, оскарження рішень органів державної влади в частині економічних відносин та інші адміністративні спори, де вирішення спірних питань вимагає спеціальних знань або професійної експертизи. Суд має повноваження призначати економічну експертизу для перевірки правомірності нарахувань податків, аналізу фінансових операцій, оцінювання вартості активів і пасивів підприємств тощо [38].

Відповідно до положень статті 106 КАС України, експертиза може здійснюватися як безпосередньо в процесі судового засідання, так і поза його межами – залежно від об'єктивних особливостей дослідження (наприклад, коли за характером робіт проведення дослідження на місці є необхідним, коли об'єкт дослідження не може бути доставлений до зали суду, або коли експертиза виконується на замовлення учасника справи) [38].

Якщо суд доручає проведення експертизи експертній установі, керівник установи визначає одного або кількох конкретних експертів, які виконують дослідження та підписують висновок від свого імені, некуючи при цьому особисту відповідальність за його достовірність. Експерт також зобов'язаний забезпечити належне збереження об'єкта експертизи. У разі, коли експертне дослідження неминуче пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта або з його якісною зміною, законодавець встановлює додаткові процесуальні гарантії: 1) у випадку призначення експертизи судом, експерту необхідно отримати відповідний дозвіл суду на проведення таких дій, який оформлюється окремою ухвалою; 2) у випадку залучення експерта учасником процесу, такий експерт зобов'язаний повідомити замовника про правові наслідки проведення дослідження і отримати від нього письмову згоду на виконання робіт, що призведуть до пошкодження або знищення об'єкта [38].

Такі процесуальні встановлення спрямовані на балансування інтересів сторін, захист процесуальних прав учасників провадження та забезпечення

достовірності експертних висновків, що мають істотне значення для правильного та об'єктивного вирішення адміністративних спорів [38].

Відповідно до положень статті 251 Кодексу України про адміністративні правопорушення, висновок експерта-економіста може бути залучений як доказовий елемент при розгляді справ у фінансово-економічній сфері. Такий експертний висновок має спеціалізований характер і використовується для встановлення обставин, що потребують професійних економічних знань, зокрема щодо оцінки фінансових операцій, обчислення збитків чи верифікації податкових нарахувань [38].

Позицію І. І. Комарницької щодо системного характеру правопорушень у сфері виробництва товарів та надання послуг вважаємо виправданою: авторка трактує цю систему як цілісний, чітко структурований комплекс деліктів, що охоплюють створення, розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів і активів держави з метою забезпечення господарських потреб, реалізації публічно-правових послуг економічного характеру та виконання державних функцій у сфері організації суспільного виробництва й розподілу продуктів праці. Така дефініція підкреслює як економічно-правовий, так і публічно-адміністративний виміри феномену правопорушень у фінансовій сфері [39, с. 125].

З огляду на об'єкт посягання, І. І. Комарницька пропонує диференціацію адміністративних правопорушень у фінансово-економічній сфері за низкою груп: 1) правопорушення, спрямовані на економічну безпеку держави; 2) посягання на права фізичних та юридичних осіб у фінансово-економічній площині; 3) порушення у бюджетних правовідносинах; 4) порушення у податкових правовідносинах; 5) порушення у митних та банківських правовідносинах; 6) правопорушення у сферах промисловості, будівництва та використання паливно-енергетичних ресурсів; 7) правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфери послуг та підприємницької діяльності; 8) правопорушення, пов'язані з обігом і збереженням об'єктів права власності та реалізацією власницьких прав; 9) правопорушення щодо

порядку ведення сільського господарства тощо. Така класифікація дозволяє систематизувати предмет адміністративно-правового регулювання і визначити коло правоохоронних і експертних втручань у різних секторах економіки [39, с. 127].

Крім того, практика свідчить, що адміністративні проступки у фінансовій сфері часто пов'язані з протиправною поведінкою платників податків, податкових агентів, відповідальних посадових осіб контролюючих органів, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, фондів, бюджетних установ, банків та підприємств. Такі діяння спричиняють невиконання або неналежне виконання норм фінансово-економічного законодавства і за своєю природою тягнуть за собою матеріальні та/або формальні наслідки. Матеріальні наслідки виражаються в реальних збитках (наприклад, потрава посівів, псування або знищення врожаю, пошкодження насаджень у сільськогосподарських підприємствах), тоді як формальні збитки стосуються суспільно небезпечних діянь, що породжують правову відповідальність незалежно від безпосереднього настання матеріальної шкоди (наприклад, порушення правил безпечного ведення робіт у промисловості) [39, с. 127].

Застосування спеціальних економічних знань у процесі проведення експертиз товарів та послуг є актуальним не лише для кримінальних проваджень, а й для інших процесуальних форм провадження. Такі знання необхідні, зокрема, при встановленні розміру заподіяної шкоди; документальній перевірці правильності відображення фінансово-господарських операцій у бухгалтерському обліку; аналізі фінансових операцій та звітності суб'єктів підприємницької діяльності; а також при дослідженні фактів можливого ухилення від сплати податків та відповідності виявлених обставин вимогам чинного законодавства.

З практики випливає, що значна частина експертиз товарів та послуг, у тому числі за другою економічною спеціальністю (11.2), пов'язаною з дослідженням документів економічної діяльності підприємств і організацій,

призначається та виконуються у державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України. До переліку державних спеціалізованих установ належать, зокрема: науково-дослідні установи судових експертиз Мін'юсту; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи МОЗ України; експертні служби МВС, МО, СБУ та Державної прикордонної служби України [142].

Водночас законодавство підкреслює, що виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність у сферах криміналістики, судово-медицини та судово-психіатрії; натомість до переліку таких виключних функцій не належать експертизи товарів і послуг або судово-економічні дослідження діяльності підприємств, тому їх проведення може здійснюватися також атестованими судовими експертами, які не є штатними працівниками державних установ [142].

Експертиза, виконана атестованим судовим експертом, регламентується спеціальною інструкцією про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими експертами, які не працюють у державних спеціалізованих установах, та має здійснюватися з урахуванням обмежень, передбачених статтею 7 Закону України «Про судову експертизу» [30;105]. Згідно з цією інструкцією обов'язковою умовою провадження судово-експертної діяльності судовими експертами-економістами, що не працюють у державних установах, є наявність свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта-економіста, виданого Міністерством юстиції України за рішенням Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Мін'юсті, яке надає право виконувати конкретні види експертиз [30].

Судовими експертами-економістами державних спеціалізованих установ, які виконують судові економічні експертизи фінансово-господарської діяльності підприємств, можуть бути лише фахівці з вищою економічною освітою не нижче освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст». До додаткових вимог належать проходження спеціальної підготовки та присвоєння кваліфікації судового експерта за спеціальністю 11.2 –

«Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій», що визначає право на проведення відповідних видів експертиз.

Нормативно встановлені також категорії заборон та обмежень, які виключають залучення особи як експерта або зобов'язують її самостійно відмовитися від участі (самовідвід). До таких підстав належать, зокрема: наявність у експерта особистої, прямої чи опосередкованої зацікавленості в результатах справи; родинні стосунки з учасниками процесу; наявність особливих (дружніх, ділових чи інших) стосунків з учасниками справи; участь експерта в ревізії чи іншому дослідженні, матеріали якого стали підставою для порушення провадження; відсутність компетентності у питаннях, що поставлені для експертного дослідження; або виникнення інших обставин, які викликають обґрунтовані сумніви у неупередженості експерта.

Крім того, до проведення судово-економічних експертиз за спеціальністю 11.2 не допускаються особи, визнані недієздатними в установленому порядку, а також ті, проти кого є непогашена або незнята судимість. Забороняється залучення експерта, щодо якого протягом останнього року було застосовано адміністративне стягнення у вигляді позбавлення права на проведення судової експертизи за зазначеною спеціальністю. Також не можуть бути допущені до виконання експертних досліджень особи, що перебувають у службовій або іншій залежності від сторін провадження або потерпілого. Усі перелічені обмеження мають на меті гарантувати об'єктивність, неупередженість та професійну якість експертного висновку [142;45].

Організація та проведення судових експертиз загалом, та судово-економічної експертизи фінансово-господарської діяльності зокрема, повинні здійснюватися в установах судових експертиз, які функціонально й організаційно незалежні від органів оперативно-розшукової діяльності, органів досудового розслідування та судової влади. Така модель забезпечує реалізацію принципу незалежності судового експерта й сприяє формуванню об'єктивного та належно обґрунтованого експертного висновку. Аналогічні

вимоги щодо неупередженості та незалежності застосовуються також до атестованих судових експертів-економістів, котрі не є штатними працівниками державних спеціалізованих установ.

Суб'єктами, уповноваженими на ініціювання призначення експертизи, є: суд (суддя) у процесі розгляду справи; слідчий або прокурор – у межах досудового розслідування; а також сторони процесу за умови погодження з судом.

Необхідність призначення експертизи підлягає суворій процесуальній фільтрації: експертиза має призначатися лише за реальною потребою у спеціальних знаннях для встановлення фактичних даних, що належать до предмета доказування, тобто у випадках, коли експертний висновок є єдиною або необхідною формою доказування й не може бути замінений іншими доказовими засобами. За наявності суперечливих доказів суд має повноваження забезпечити їх всебічну оцінку шляхом залучення судової економічної експертизи [5, с. 61].

Водночас законодавець передбачив обов'язкове призначення експертиз у низці кримінально-процесуальних ситуацій, зокрема для: встановлення причин смерті; визначення тяжкості й характеру тілесних ушкоджень; з'ясування психічного стану підозрюваного у разі наявності даних, що викликають сумнів у його осудності або обмеженій осудності; встановлення віку особи, коли це необхідно для вирішення питання про її кримінальну відповідальність і коли інші способи отримання відповідної інформації відсутні. Примусове залучення особи до медичної або психіатричної експертизи допускається за ухвалою слідчого судді або суду [45].

Хоча законодавець не відносить проведення експертиз товарів та послуг до обов'язкових заходів процесуального характеру, слідчий або прокурор зобов'язані ініціювати та забезпечити їх проведення у разі потреби для з'ясування конкретних обставин справи. Зокрема це стосується визначення розміру матеріальних збитків – у випадках, коли потерпілий не може самостійно визначити розмір шкоди або не надав документального

підтвердження її розміру – та встановлення розміру немайнової шкоди або шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням, які належать до предмета дослідження судово-економічної експертизи за спеціальністю 11.2 «Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій». При цьому встановлення таких параметрів має здійснюватися в межах професійної компетенції судового експерта-економіста і обмежуватись документальною та арифметичною перевіркою наданих розрахунків відповідних збитків. Неприпустимою є постановка перед експертом правових питань, які за законом віднесені до компетенції суду (наприклад, питання вини), оскільки це виходить за межі експертної спеціалізації та порушує розподіл ролей у процесі доказування [45].

Процесуальним підставою для проведення судової економічної експертизи фінансово-господарської діяльності підприємств визнається документ про її призначення, який оформлюється уповноваженою особою або органом, або ж договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням уповноваженої особи у випадках, передбачених законом. У такому процесуальному документі (або договорі) обов'язково мають міститися реквізити ініціатора, номер справи або кримінального провадження (або правове підґрунтя – посилення на відповідну статтю закону), чітко сформульований перелік питань, що підлягають вирішенню, а також опис об'єктів і матеріалів, переданих для дослідження. Дотримання зазначених формальних вимог є необхідним елементом законності та організованості експертного провадження [5, с. 61; 105; 16, с. 1305-1311].

Отримання висновку спеціаліста у ході з'ясування обставин вчинення кримінального проступку здійснюється на підставі запиту відповідного службовця підрозділу дізнання органу Національної поліції, уповноваженого підрозділу органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України або іншої уповноваженої особи відповідного підрозділу. Такий запит є процесуальною основою

залучення фахівця для формування спеціалізованого висновку в межах досудового розслідування [142;16, с. 1309].

У разі, якщо питання про необхідність проведення судової економічної експертизи фінансово-господарської діяльності підприємств постає вже під час судового розгляду, суд повинен попередньо з'ясувати можливість виконання відповідного дослідження в межах судового засідання. За наявності експертизи, проведеної на стадії досудового розслідування, до судового провадження доцільно залучити того самого експерта; якщо ж попередня експертиза не проводилась, слід призначити іншого фахівця, який має необхідні спеціальні знання. При цьому експерт, який брав участь у дослідженні на стадії попереднього слідства, долучається до процесу з початку судового розгляду, тоді як експерт, залучений уперше, може почати виконання експертного завдання лише після офіційного призначення шляхом ухвали (постанови) суду [141].

Організація проведення експертизи в суді має відбуватися з урахуванням процесуальних вимог, визначених відповідними положеннями КПК та ЦПК України (зокрема ст.ст. 310, 311 КПК України, ст.ст. 57–61, 190 ЦПК України). У практичній площині суд здійснює такі процесуальні дії: встановлює обставини, що є значущими для формулювання експертного висновку; пропонує учасникам судового провадження в письмовій формі подавати питання, які вони вважають за доцільне поставити експерту; оголошує подані питання разом із питаннями, ініційованими судом; заслуховує думки учасників провадження щодо цих питань; у нарадчій кімнаті аналізує перелік питань, відкидає ті, що виходять за межі компетенції експерта або не мають відношення до предмета доказування, формулює власні питання для експертизи, остаточно встановлює коло питань, що підлягають дослідженню, та ухвалює рішення про призначення експертизи; офіційно оголошує та вручає ухвалу (постанову) про призначення експертизи відповідному експерту; після виконання дослідження та складання експертного висновку долучає його до

матеріалів справи; а також допитує експерта з метою роз'яснення чи доповнення висновку. [37]

Судам слід враховувати, що визначення методики й організаційних підходів до виконання експертного дослідження належить до компетенції самого експерта. Це положення законодавчо наділяє експерта правом самостійно планувати та організовувати процес проведення експертизи, з урахуванням характеру поставлених питань та специфіки об'єкта дослідження. [37]

У випадках, передбачених нормативними актами, експертна установа здійснює виставлення рахунка на оплату робіт з проведення експертних досліджень. Перелік платних послуг, що надаються науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції, затверджено у додатку до постанови Кабінету Міністрів України від 27 липня 2011 р. № 804 [23].

Організаційне та матеріально-технічне забезпечення проведення експертиз у межах експертної установи, а також контроль за своєчасністю виконання робіт і додержанням вимог законодавства покладаються на керівника відповідної установи. У разі якщо експерт здійснює судово-експертну діяльність у складі юридичної особи, яка не є державною спеціалізованою установою, аналогічні обов'язки щодо забезпечення та контролю покладаються на керівника цієї юридичної особи [105].

Керівник експертної установи (або його заступник чи керівник відповідного структурного підрозділу) визначає строк виконання експертизи, який за загальним правилом не має перевищувати 90 календарних днів. У випадку значного навантаження окремого експерта можливе встановлення більш тривалого, але розумного строку за письмовою угодою між експертом та органом (особою), що призначила або залучила експерта, після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів; тривалість попереднього вивчення не повинна перевищувати п'ятнадцяти робочих днів. [105].

Законодавче визначено також порядок обчислення строку проведення експертизи: він починається з наступного робочого дня після надходження матеріалів до експертної установи та закінчується у день складання експертного висновку або винесення повідомлення про неможливість його надання. Якщо останній день встановленого строку припадає на неробочий день, завершення строку переноситься на перший подальший робочий день. До строку проведення експертизи не включається час виконання клопотань експерта та усунення недоліків, допущених органом (особою), яка призначила або залучила експерта [105].

Проведення експертизи товарів та послуг доцільно розглядати як послідовна сукупність стадій, що включає три інтегровані етапи:

I) підготовчий етап, де виділяються такі підетапи, як:

1.1) формулювання предмета й обсягу експертного завдання: уточнення суті питання, поставленого перед судовою (судово-економічною) експертизою фінансово-господарської діяльності суб'єкта;

1.2) первинне вивчення матеріалів: аналіз наданих документів, визначення їх релевантності та достатності для вирішення поставлених питань; ідентифікація прогалин у доказовій базі;

1.3) планування дослідження: розроблення загальної схеми експертного дослідження, виокремлення окремих дослідницьких завдань і методів їх розв'язання;

II) аналітичний (дослідницький) етап, де виділяються такі підетапи:

2.1) формальна та фактична перевірка документів: вивчення представлених матеріалів у частині їх оформлення, структурних реквізитів та змістовної відповідності;

2.2) застосування методів дослідження: виконання арифметичних, бухгалтерських, економіко-статистичних та інших фахових процедур згідно з обраною методикою; використання порівняльних, кореляційних, факторних та інших аналітичних прийомів;

2.3) системний аналіз об'єктів дослідження: зіставлення даних, встановлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків між показниками, виявлення закономірностей та невідповідностей;

III) підсумковий етап:

3.1) оформлення результатів: інвентаризація отриманих даних, систематизація доказової інформації та опис виявлених фактів;

3.2) формулювання висновку експерта: надання вичерпних відповідей на поставлені питання з обґрунтуванням методів, вихідних даних і проміжних розрахунків; зазначення меж застосовності висновку та його надійності.

За результатами проведеного дослідження експертний висновок може набувати таких форм:

- категоричний (позитивний або негативний) висновок, який дає однозначну відповідь на поставлене питання в повному обсязі;

- частково категоричний висновок (позитивний або негативний) із вмотивованим зазначенням причин, через які повне вирішення питання є неможливим;

- ймовірнісний висновок, коли через обмеження даних або непридатність об'єктів дослідження дається ймовірнісна оцінка;

- повідомлення про неможливість надання висновку з детальним обґрунтуванням причин (наприклад, відсутність необхідних матеріалів, істотне пошкодження об'єкта, технічна непридатність документів).

Така структура процесуального порядку проведення експертизи товарів та послуг забезпечує процедурну послідовність і методологічну прозорість судово-експертного дослідження, дозволяє чітко окреслити межі компетенції експерта та підвищує доказову цінність експертного висновку в процесуальному провадженні [159].

2.3 Напрями вдосконалення публічного управління у сфері забезпечення експертизи якості та безпеки товарів і послуг в Україні

У сучасних умовах розвитку економіки та ускладнення цивільно-правових, господарських і адміністративних відносин особливого значення набуває якісне експертне забезпечення судочинства й інших публічно-правових процедур. Висновки судових експертів з питань оцінки товарів і послуг, а також з питань, що стосуються економічної діяльності суб'єктів господарювання, виступають ключовим елементом доказової бази, яка визначає результати розгляду спорів, притягнення до відповідальності або відновлення порушених прав. У цьому контексті вкрай важливо врахувати не лише вже усталені підходи до регулювання експертиз товарів, а й узяти під основу системного розширення об'єкта експертизи шляхом чіткої та послідовної інкорпорації послуг як самостійного предмета дослідження.

Метою даного підрозділу є теоретично-прикладний аналіз перспектив вдосконалення адміністративно-правових засад регулювання експертизи товарів та послуг, визначення основних прогалин чинного регулювання, опис запропонованих механізмів реформування та використання конкретних алгоритмів інтеграції послуг до існуючої нормативно-організаційної системи експертної діяльності. Особливу увагу приділено аргументації необхідності розширити об'єкт експертизи не лише на товари, а й на послуги, з урахуванням їх економічної ваги, специфіки доказування і процесуальних особливостей.

Економічна трансформація сучасних суспільств зумовлює істотне зростання питомої ваги сектора послуг у ВВП, у загальному обсязі зайнятості та в господарських відносинах між державою, бізнесом і громадянами. Послуги охоплюють широкий спектр економічної активності – від банківських, страхових, аудиторських і консалтингових послуг до сервісних послуг у сфері торгівлі, транспорту, охорони здоров'я, освіти та інформаційних технологій. Водночас багато спорів у сфері адміністративного права та у провадженнях контролюючих органів стосуються якості, вартості,

обсягу, строки надання послуг, правомірності нарахувань і відповідності послуг нормативним вимогам [13, с. 145].

Процесуальною проблемою є те, що традиційна нормативна орієнтація на «товари» як основний об'єкт експертизи не дозволяє повною мірою врахувати специфіку послуг – їхню нематеріальну природу, ліквідність об'єкта дослідження, залежність якості від суб'єктивних факторів (компетентність, професійна поведінка виконавця), а також необхідність застосування спеціалізованих методик оцінки вартості, обсягу виконаних робіт, шкоди немайнового характеру, недопоставки або неналежної якості сервісу.

Отже, розширення об'єкта експертизи на послуги є не тільки логічним продовженням відповідного правового інституту[68], але й гарантією адекватного захисту прав учасників публічних процедур, що визначено потребою забезпечення повноти доказування, підвищенням якості експертних висновків та усуненням процедурних прогалин, що ускладнюють відновлення порушених прав чи встановлення юридично значущих фактів [8, с. 33-36].

Аналіз чинної практики та процесуального регулювання виявляє декілька ключових проблем, що стримують ефективне використання експертиз у справах, пов'язаних із послугами: нечітке законодавче визначення «послуги» в процедурному контексті експертизи, де у багатьох нормах домінує термінологія, орієнтована на матеріальні об'єкти (товари), що ускладнює застосування типових процедур до нематеріальних об'єктів; відсутність типових методик оцінки якості та вартості послуг, які б отримали офіційне визнання як методичні рекомендації для експертів, де брак уніфікованих підходів підвищує ризик невідтворюваності результатів та заперечує стандарти доказовості; кадрова та кваліфікаційна невідповідність, що проявляється у наявній спеціалізації експертів (наприклад, у сфері дослідження документів про економічну діяльність) не завжди охоплюють компетенцію, необхідну для оцінки специфічних послуг (ІТ-послуги, послуги з надання медичної допомоги, інтелектуальні послуги); процедурні труднощі доступу до інформації, де оцінка послуг часто потребує доступу до сервісних журналів,

баз даних, комерційних договорів і персональних даних, що вимагає чіткішого регулювання процедур забезпечення матеріалів та захисту інформації; фіскальні та фінансові бар'єри, де нерегульованість оплати експертиз, зокрема у сфері послуг, може ускладнювати участь позаштатних експертів та створювати ризики для незалежності висновків.

Реформа адміністративно-правового регулювання експертизи товарів та послуг має базуватися на таких принципах: принцип технологічної та предметної нейтральності: законодавство має забезпечити можливість застосування експертних процедур як до матеріальних, так і до нематеріальних об'єктів (послуг), з урахуванням специфіки останніх; принцип професійної спеціалізації: розширення спектра експертиз повинно супроводжуватися введенням нових спеціальностей експертів та визнанням міждисциплінарних кваліфікацій; принцип методичної стандартизації: упровадження типових методик та шаблонів розрахунків для основних видів послуг; принцип прозорості та захисту конфіденційних даних: баланс між оперативністю доступу до необхідної інформації та захистом персональних/комерційних секретів; принцип економічної доступності: забезпечення механізмів фінансування експертиз у публічних провадженнях для гарантування рівного доступу сторін до професійної експертизи.

Орієнтовні очікувані ефекти реформ системи експертиз товарів та послуг: підвищення якості доказової бази, скорочення тривалості проваджень через зменшення кількості додаткових доказових процедур, зниження ризиків помилкового вирішення справ та посилення довіри до експертної інституції.

З врахуванням зазначеного пропонується внести до Наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України [від 26.12.2012 № 1950/5](#) «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» у процедурному контексті експертизи та переліченням їхніх ознак (нематеріальна природа, часовий

аспект надання, залежність якості від людського фактору тощо) шляхом викладення пункту 1.2.4 у такій редакції:

«Товарознавча: машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння, а також послуг, під якою контексті судової (експертної) діяльності розуміється результат діяльності суб'єкта господарювання або фізичної особи – підприємця, що полягає у наданні нематеріального (інформаційного, організаційного, сервісного, професійного) блага чи дії, які мають економічну цінність, підлягають оцінці з точки зору якості, обсягу, строків та вартості і можуть бути предметом експертного дослідження» (додаток Б) [104].

Крім того є необхідним визначити та впровадити додаткові кваліфікаційні спеціальності: «Оцінка якості та вартості послуг у сфері ІТ», «Оцінка сервісних договорів і виконання послуг у сфері транспорту та логістики», «Оцінка медичних послуг», «Аудит послуг у сфері освіти та консалтингу» тощо. Для кожної спеціальності слід розробити вимоги до освіти, практики та методичних знань.

Отже, необхідним є : запровадження спеціального механізму процесуального доступу експертів до сервісних журналів, логів, електронних баз даних та комерційних договорів з чітко визначеними гарантіями конфіденційності (наприклад, підписання експертом угоди про не розголошення, визначення кола інформації, що може бути оприлюднено лише в узагальненому вигляді тощо); створення окремих реєстрів спеціалістів з експертиз у сфері послуг та розширити систему акредитації експертних установ, включивши критерії технічної бази, наявності доступу до відповідних інформаційних ресурсів і внутрішніх процедур контролю якості; запровадження державного або місцевого фінансування експертиз у випадках, коли сторона не має коштів, та механізм відшкодування витрат через бюджетні процедури у разі, якщо висновок експерта підтверджує підстави позову чи пред'явлених вимог; розробка програм підвищення кваліфікації для судових експертів та атестаційні модулі з оцінки послуг, методик аналізу сервісних

контрактів, основ цифрової судово-експертної діяльності (для ІТ-послуг) та специфіки формування й представлення висновків.

Для оперативної імплементації запропонованих змін доцільно визначити у процесуальному регламенті окремий алгоритм дій у справах, що стосуються послуг, що полягає у : формулюванні експертного завдання із зазначенням виду послуги, періоду надання, контрактних умов та очікуваних показників якості/обсягу/вартості; забезпеченні експерта матеріалами: договорами, актами прийому-передачі послуг, журналами обліку робіт/послуг, електронними логами, звітами замовника/виконавця; попередньому вивченні матеріалів експертом (визначення необхідних додаткових даних, термінів, експертних методик); застосуванні методики: бухгалтерсько-фінансового контролю, аналізу відповідності умовам договору, порівнянні з ринковими стандартами, експертної оцінки якості наданої послуги (за показниками SLA, KPI); оформленні висновку зі структурованим описом вихідних даних, застосованих методик, проміжних розрахунків та обґрунтувань щодо нарахування компенсацій чи визначення розміру збитків.

Успіх реформування залежить від активної взаємодії між Міністерством юстиції України, Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України, профільними регуляторами (банк, податкова служба, агентства у сферах охорони здоров'я та освіти), судовою владою та професійними асоціаціями. Крім того, бажано ініціювати адаптацію кращих міжнародних практик у сфері експертизи послуг (стандарти аудиту послуг, методики визначення вартості інтелектуальної праці тощо), а також створити механізм обміну досвідом у рамках двосторонніх або багатосторонніх проєктів технічної допомоги.

Розширення об'єкта товарознавчої експертизи у частині визначення її об'єктом не лише товарів, але і послуг, не позбавлене ризиків: можливе зростання витрат часу й ресурсів, ризик надмірної формалізації судочинства, загроза витоку конфіденційної інформації та виникнення конфлікту інтересів у зв'язку з імплікаціями галузевих зв'язків експертів. Для мінімізації ризиків

розширення об'єкта товарознавчої експертизи у частині визначення її об'єктом не лише товарів, але і послуг пропонуються такі заходи: чітка система реєстрації та аудиту експертних висновків; механізми відновлення доступу до інформації; обов'язкова ротація експертів у довготривалих справах; встановлення кримінально-процесуальних та адміністративних санкцій за розголошення та неналежне використання конфіденційних даних.

Імплементація запропонованих змін сприятиме підвищенню якості правосуддя у спорах економічного характеру, збільшить довіру до експертних висновків у сфері обігу товарів та надання послуг, знизить ймовірність неправосудних рішень через недостатню доказову базу та полегшить відновлення порушених майнових і немайнових прав. У довгостроковій перспективі стандартизація методик і посилення кваліфікації експертів підвищать інвестиційну привабливість ринку послуг та сприятимуть конкурентності українських сервісних операторів.

Реформування адміністративно-правового регулювання експертизи товарів та послуг з обов'язковим запровадженням інституту експертизи послуг є нагальною та обґрунтованою потребою, що пов'язується із запровадженням таких заходів, як: унормування нормативної термінології, розширення кваліфікаційних спеціальностей експертів, уніфікація методики, забезпечення доступу до даних із гарантій конфіденційності, розробкою механізмів фінансування та підвищення кваліфікації; опису процедурних алгоритмів від формулювання завдання до оформлення висновку, що мають бути адаптовані до специфіки послуг як нематеріальних об'єктів правовідносин [154].

Висновки до розділу 2

1. Визначено, що сфера експертизи товарів і послуг в Україні характеризується міждисциплінарністю та багаторівневістю організаційної структури. Компетенції органів державної влади вибудовані таким чином, щоб

охоплювати повний цикл регулювання: від формування нормативно-правових вимог до безпосереднього здійснення експертних досліджень та використання їх результатів у правозастосовній діяльності. На першому етапі держава забезпечує встановлення правил і критеріїв через ухвалення законів, підзаконних актів, стандартів, технічних регламентів, методик проведення випробувань та оцінки відповідності. Наступним елементом є інституційне забезпечення – організація системи експертних установ, їх акредитація, атестація й уповноваження на здійснення експертної діяльності, а також подальший нагляд за дотриманням встановлених процедур і вимог.

Встановлено, що безпосередня реалізація експертиз здійснюється уповноваженими установами державного та недержавного секторів, які функціонують у межах визначених законом повноважень. Результати експертних досліджень мають юридичну силу та використовуються органами державної влади і судами при прийнятті управлінських чи процесуальних рішень. Таким чином, держава не лише формує нормативні засади функціонування системи експертиз, але й забезпечує її практичну реалізацію та контроль ефективності.

Аргументовано, що ключовою передумовою дієвості системи є взаємодія різних рівнів державного управління. Від Кабінету Міністрів України, який визначає загальну політику та затверджує технічні регламенти, до регіональних лабораторій, які здійснюють конкретні експертизи, – кожен орган виконує чітко окреслену функцію в єдиному механізмі державного регулювання. Наявність встановлених процедур та чіткої координації між залученими інституціями запобігає хаотичності, довільності або дублюванню функцій, що могло б знизити достовірність і правову значущість експертних висновків.

Зроблено висновок, що сучасна модель державного управління у сфері експертизи товарів і послуг є результатом довготривалих реформ, спрямованих на гармонізацію національного законодавства з європейськими підходами у сфері ринкового нагляду, сертифікації та оцінки відповідності. Відповідна

система сьогодні забезпечує не лише захист публічних інтересів (безпеку продукції, захист прав споживачів, гарантування справедливого судочинства), але й сприяє розвитку економіки, зокрема шляхом розширення можливостей експорту через взаємне визнання сертифікатів, підвищення прозорості ринку та формування сприятливого інвестиційного середовища.

Встановлено, що державні органи влади в межах своєї компетенції у сфері регулювання експертизи товарів та послуг виконують як організаційно-координаційні, так і контрольні функції, забезпечуючи системність, ефективність та довіру до експертних висновків. Інституційна взаємодія та нормативно забезпечена процедура проведення експертиз формують підґрунтя для прийняття обґрунтованих рішень на всіх рівнях державного управління, що, врешті, сприяє підвищенню якості державної політики у галузі контролю товарів та послуг.

2. У роботі використано комплексний підхід до аналізу процесуального й організаційного регулювання судових експертиз товарів та послуг. На підставі аналізу нормативно-правових актів, методичних рекомендацій та процесуальної практики визначено основні інституційні суб'єкти, процесуальні підстави та процедурні механізми, що забезпечують законність, об'єктивність і доказову релевантність експертних висновків у різних видах проваджень (кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному та в справах про адміністративні правопорушення). У роботі описано структурну модель організації експертного забезпечення правосуддя, яка включає Міністерство юстиції України як координуючий орган, державні спеціалізовані установи, атестованих позаштатних експертів, а також міжвідомчі методичні документи, що регламентують процедуру призначення, проведення, строків та оформлення результатів експертизи.

Аналітичний розгляд процесуальних норм дозволив визначити чіткі критерії доцільності призначення експертизи товарів та послуг: наявність питань, що потребують спеціальних знань; відсутність або сумнівність наданих сторонами експертних висновків; технічна або фактична

неможливість встановлення певних фактів іншим речовим чи документальним доказом. Описано механізм формулювання експертного завдання й порядок подання матеріалів, а також процесуальні гарантії – обов’язкове попередження експерта про кримінальну відповідальність, регламентація строків, вимоги щодо збереження об’єктів дослідження та порядок дій у разі необхідності часткового чи повного руйнування об’єкта. Виокремлено також заборони та підстави для самовідводу експерта з метою забезпечення неупередженості й професійної компетентності.

У частині методології використано поділ експертного процесу у сфері товарів та послуг на підготовчий, аналітичний та підсумковий етапи. На підготовчому етапі визначено предмет і обсяг дослідження, оцінено достатність вхідних матеріалів і сформований план дослідження. Аналітичний етап описано як послідовність формальної та фактичної перевірки документів, застосування бухгалтерсько-арифметичних, економіко-статистичних і інших спеціалізованих методик, а також системного зіставлення показників. Підсумковий етап передбачає формування висновку з чіткою вказівкою методів, вихідних даних та меж застосування результатів; окремо визначено можливі форми представлених висновків (категоричні, частково категоричні, ймовірнісні або повідомлення про неможливість надання висновку).

Практичне значення дослідження відображено в рекомендаціях щодо підвищення процесуальної чіткості й інституційної відповідальності: використано пропозиції щодо уніфікації формулювання експертних завдань, стандартизації процедур прийому та обробки матеріалів, посилення контролю за строками виконання та визначення чітких критеріїв відбору експертів за спеціальностями. Також описано потребу в удосконаленні методичного супроводу експертних досліджень у сфері послуг та товарів, зокрема створення типових методик для розрахунку збитків, алгоритмів перевірки бухгалтерських операцій і шаблонів оформлення проміжних розрахунків.

Висновком дослідження є постулат про те, що забезпечення ефективності судових експертиз товарів та послуг залежить не лише від

професійного рівня експерта, а й від якісної організації процесуального порядку та інституційних механізмів контролю. У роботі визначено комплекс заходів, спрямованих на підвищення доказової цінності експертних висновків, зокрема: посилення вимог до кваліфікації експертів, удосконалення строкового регулювання та чітка регламентація взаємодії між судом, слідством і експертною інституцією. Загалом, використано системно-інституційний і процесуально-методичний підхід, що забезпечує практичну придатність отриманих результатів для вдосконалення експертного забезпечення правосуддя.

3. Узагальнюючи проведені дослідження, слід підкреслити, що адміністративно-правове регулювання експертизи товарів та послуг вимагає системної трансформації, орієнтованої на інституційне визнання послуг як самостійного об'єкта експертного дослідження. У роботі визначено ключові причинно-наслідкові чинники, які обґрунтовують необхідність розширення предмета експертизи: зростання питомої ваги сектора послуг у національній економіці, ускладнення технологічних і договірних відносин у сервісній сфері, а також посилення ролі нематеріальних компонентів у формуванні економічного результату. На підставі аналізу нормативної бази й судової практики описано наявні прогалини з питань адміністративно-правового регулювання проведення експертизи товарів та послуг визначено наявну проблему термінологічної невизначеності, браку методик експертної оцінки діяльності із надання послуг, кадрову невідповідність та процесуальні перешкоди доступу до цифрових і комерційних даних, які зменшують доказову силу експертних висновків у справах щодо послуг.

У роботі використано системно-процесуальний підхід для формулювання практичних рекомендацій. Зокрема, запропоновано законодавчо закріпити поняття «експертиза послуг», уніфікувати класифікацію експертних спеціальностей і впровадити окремі методичні стандарти для основних категорій послуг (ІТ, медичні, транспортно-логістичні, освітні, консалтингові тощо). Такі заходи сприятимуть

підвищенню відтворюваності висновків, зменшенню суб'єктивізму та уніфікації підходів у судово-експертній практиці.

Особливу увагу приділено процесуальним механізмам: визначено потребу в регламентації процедурного доступу експертів до сервісних журналів, логів, електронних баз даних і комерційних договорів з одночасним запровадженням гарантій конфіденційності й режимів обробки чутливої інформації. Запропоновано створення окремих реєстрів і механізмів акредитації експертів та установ, а також запровадження державних і місцевих механізмів фінансування експертиз у випадках недостатніх ресурсів сторін – це підвищить доступність незалежної експертної допомоги і зменшить ризики залежності висновків від платоспроможності сторін.

Водночас визначено і потенційні ризики розширення об'єкта експертизи: зростання часових і фінансових витрат, ризик надмірної технократизації судочинства, загроза витоку конфіденційної інформації, а також можливі конфлікти інтересів через міжгалузеві зв'язки експертів. Для їх мінімізації запропоновано комплекс запобіжних заходів: впровадження системи реєстрації й аудиту висновків, обов'язкову ротацію експертів у довготривалих справах, жорсткі правила відповідальності за розголошення і зловживання даними.

Отже, розширення адміністративно-правового регулювання експертизи на послуги є необхідним кроком для забезпечення ефективності правосуддя в умовах сервісної економіки. Імплементация запропонованих змін – від унормування термінології та створення методичного банку до вдосконалення процедур доступу до даних і фінансування експертиз – дозволить підвищити якість доказової бази, сприятиме оперативності розгляду спорів і зміцнить довіру до інституту судово-експертної діяльності в адміністративних провадженнях, економічні реалії, де послуги становлять вагомую частину суспільного виробництва.

ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення та авторські пропозиції до законодавства України щодо забезпечення публічно-управлінських аспектів проведення експертизи товарів та послуг в Україні. У висновках викладено результати і підсумки роботи, які були отримані в ході дослідження.

1. Обґрунтовано наявність сутнісної диференціації між товаром і послугою як об'єктами дослідження. Показано, що нематеріальна природа послуг, процесна складова їх надання, залежність якості від людського чинника та цифрового сліду вимагають специфічних методик і процедур, відмінних від товарознавчих.

На основі використання системно-процесуального підходу визначено такі етапи експертного дослідження: підготовчий (формулювання завдання, збір матеріалів), аналітичний (комплексне дослідження з використанням спеціальних методик, кореляційний і факторний аналіз) і підсумковий (оформлення висновку, деталізація розрахунків і меж застосування висновку). Обґрунтовано, що здійснення дослідження проведення експертиз товарів та послуг вимагає інтеграції таких додаткових інструментів, як: алгоритми оцінювання за показниками рівня надання послуг і ключовими показниками ефективності, методики аналізу журналів реєстрації подій і системних записів, шкали оцінки якості обслуговування (адаптовані до національних умов) та норми обробки персональних і комерційних даних.

2. Встановлено, що судово-експертна система України має цілісну багаторівневу нормативно-правову архітектуру, в якій основу регулювання складають принципи верховенства права, незалежності та наукової обґрунтованості, поєднані з процесуальними гарантіями неупередженості й компетентності експерта. Визначено взаємозв'язок між об'єктами експертного дослідження (включно з цифровими носіями й нематеріальними результатами діяльності), суб'єктами системи та їхніми функціями, що виходять за межі суто

доказової діяльності й охоплюють методичну уніфікацію, організаційне забезпечення й превенцію зловживань. Використано аналіз законодавчих, підзаконних і судових джерел для виявлення сильних сторін регуляторної моделі та зон її розвитку у сфері виробництва товарів та надання послуг, що полягають у: цифровізації реєстрів і ланок збереження баз даних, валідації методик для нових об'єктів, посилення інституційних гарантій незалежності й уніфікація якості приватної експертизи.

Зроблено висновок, що подальша стандартизація методик з питань здійснення експертизи товарів та послуг, інституційне зміцнення незалежності та глибинна цифрова трансформація суттєво підвищать доказову спроможність експертних висновків, якість судових рішень і суспільну довіру до правосуддя.

3. У роботі досліджено, що трансформація системи експертизи товарів і послуг в Україні є структурною модернізацією, зумовленою не лише міжнародними зобов'язаннями, а й внутрішньою потребою побудови дієвої інфраструктури якості. На підставі використання порівняльного підходу для підтвердження домінантної ролі європейської моделі, що визначає логіку технічного регулювання, оцінювання відповідності та ринкового нагляду, що дозволило описати американські інструменти ринкової відповідальності та добровільної стандартизації виступають функціональним доповненням, посилюючи саморегуляцію бізнесу, але не змінюючи проєвропейський вектор реформи.

Визначено, що ключовими бар'єрами до забезпечення ефективності проведення експертиз товарів та послуг є інституційна слабкість нагляду, дефіцит лабораторних спроможностей, динамічні зміни *acquis* та низька правова поінформованість ринку, що обґрунтовує стратегічну пріоритетність забезпечення цифровізації нагляду в досліджуваній сфері, інтеграції в європейську систему швидкого обміну інформацією про небезпечну продукцію та систему інформаційної підтримки ринкового нагляду, гармонізації зі стандартами ЄС і зміцнення інфраструктури якості, що є

передумовою укладення Угоди про оцінку відповідності та прийняття промислових товарів та сталого захисту споживачів.

4. Описано подвійний функціонал експертизи: превентивний – як елемент допуску продукції на ринок через стандартизацію та сертифікацію, та відновний – у вигляді процесуального й досудового засобу захисту прав споживачів при виникненні спорів щодо якості товарів чи послуг.

Визначено, що превентивна функція експертизи товарів та послуг полягає в систематичному запобіганні появі на ринку небезпечної або неякісної продукції. Вона реалізується через встановлення стандартів і технічних регламентів, впровадження систем менеджменту якості (наприклад, ISO 9001), процедури оцінки відповідності (випробування, сертифікація, декларації відповідності), а також через акредитацію лабораторій та органів з оцінки відповідності.

Аргументовано, що відновна (реактивна) функція експертизи товарів та послуг активується тоді, коли незважаючи на превентивні заходи, виникає спір або виявляється дефект.

Зроблено висновки, що до практичних викликів для реалізації обох функцій відноситься те, що: превентивна її складова вимагає постійної модернізації методик, адаптації до нових технологій (цифрові продукти, програмне забезпечення, складні технічні системи) та зміцнення акредитаційних механізмів; тоді як відновна спрямована на забезпечення доступності незалежних експертиз для споживачів, стандартизації процедури відбору й зберігання зразків, скорочення строків досліджень і механізмів компенсації витрат, що вимагає впровадження інтегрованого підходу до правозастосування через поєднання прозорості превентивної політики з ефективними відновними процедурами та зворотним зв'язком між ними, що є гарантією створення реальних умов для високого рівня захисту прав споживачів і підвищення якості ринку товарів та послуг загалом.

5. Визначено, що сфера експертизи товарів і послуг в Україні відзначається міждисциплінарною природою та багаторівневою

інституційною організацією. Компетенції органів державної влади в цій сфері структуровано таким чином, щоб гарантувати реалізацію повного регуляторного циклу: від формування нормативно-правових вимог та методологічних підходів до безпосереднього проведення експертних досліджень і застосування їх результатів у процесах правозастосування. На початковому етапі державне регулювання забезпечує кодифікацію правил і критеріїв через законодавчі акти, технічні регламенти, національні стандарти та методичні вказівки щодо проведення випробувань і оцінки відповідності; ці нормативно-методичні інструменти є базисом для уніфікації процедур і забезпечення відтворюваності результатів експертиз.

Зроблено висновок, що сучасна модель публічного управління в сфері експертизи товарів та послуг є результатом багаторівневих реформ, що орієнтовані на гармонізацію національного регулювання з європейськими практиками у сфері ринкового нагляду, оцінки відповідності й сертифікації, що сприяють не лише захисту суспільних інтересів (безпеки продукції, захисту прав споживачів, забезпечення справедливого судочинства), а й економічним цілям: підвищенню прозорості ринку, сприянню експорту через взаємне визнання документів відповідності та формуванню передумов для інвестиційної привабливості.

6. Констатовано, що процедурне регулювання експертизи товарів та послуг в Україні формує цілісний та багаторівневий механізм забезпечення доказової діяльності в кримінальному, цивільному, господарському та адміністративному провадженнях. Визначено, що процесуальна модель експертизи товарів та послуг базується на встановлених правових нормах і чітко регламентованих процедурах, створює передумови для підвищення доказової цінності експертних висновків; подальша її ефективність залежить від уніфікації методик, цифрової модернізації й посилення інституційних гарантій незалежності та якості експертної діяльності.

7. Доведено, що чинна система публічного управління експертизи товарів та послуг в Україні не відповідає сучасній структурі економіки, у якій

домінуючою стає сфера послуг. Виявлено, що нормативно-правова база, методичне забезпечення та інституційна організація експертної діяльності орієнтовані переважно на товарний сегмент, що породжує дефіцит доказових механізмів для оцінювання якості, вартості й відповідності послуг договірним та нормативним вимогам, що обмежує об'єктивність експертних висновків, ускладнює захист прав споживачів і суб'єктів господарювання та створює прогалини у правозастосуванні.

Уперше обґрунтовано концептуальну модель публічного управління у сфері експертизи, у якій послугу визначено самостійним і нормативно рівноправним об'єктом експертного дослідження поряд із товаром, із запровадженням спеціального методичного підходу до її оцінювання на основі поєднання правових, економічних та цифрово-доказових параметрів (договірних умов, показників виконання, електронних журналів, сервісних даних), що формує нові доктринальні та прикладні засади здійснення експертизи в адміністративному провадженні.

Обґрунтовано необхідність комплексного реформування системи публічного управління у сфері експертизи товарів та послуг шляхом закріплення послуги як повноцінного об'єкта експертизи, уніфікації методик оцінювання, створення спеціалізованих стандартів для окремих сфер послуг, забезпечення доступу експертів до цифрових та договірних даних і посилення інституційної спроможності експертних установ, що сприятиме підвищенню якості експертних досліджень, посиленню довіри до їхніх результатів та ефективності адміністративної юрисдикції в умовах сервісної економіки, що пов'язується із внесенням змін до п. 1.2.4 Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету. Міжнарод. благод. Фонд “Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики”; за заг. ред. Т.В.Фінікова, А.Є.Артюхова. К.; Таксон, 2016. 234 с.
2. Аксьонов В.В., Юрчик О.М. Правовий статус судового експерта-автотехніка під час досудового розслідування в судовому процесі. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 2. С. 234-239.
3. Артюх Т.М., Григоренко І.В. Теоретичні основи товарознавства: навчальний посібник. Київ : НУХТ, 2014. 263 с.
4. Архіпов В. В. Зміст предмету судово-товарознавчої експертизи. *Форум права*. 2007. № 1. С. 9–13.
5. Бандурко Д., Зоц М. Організаційні засади призначення і проведення судово-економічних експертиз. *Розвиток обліку, аудиту та оподаткування в умовах інноваційної трансформації соціально-економічних систем* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 30 листоп. 2023 р.). Кропивницький : ЦНТУ, 2023. С. 60–62
6. Безпека товарів в Україні: як працює ринковий нагляд. URL: <https://7eminar.ua/news/11541-bezpeka-tovariv-v-ukrayini-yak-pracyuje-rinkovii-naglyad>
7. Бичкова О.О. Актуальні проблеми захисту прав споживачів у цивільному праві. *ОЛЬВІЙСЬКИЙ ФОРУМ – 2024: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі*. (20–23 червня 2024 р., м. Миколаїв). Львів. 2025. С. 43–46.
8. Бочкарьов Д.О. Особливості проведення дослідження судово-економічних експертиз визнання доходу за оцінкою результату операції з надання послуг. *Актуальні питання та перспективи розвитку судової експертизи та криміналістики*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 3 вересня 2021 року). відп. ред. А. І. Черемнова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 33-39

9. Вербовий А.О., Менів Л.Д. Актуальні питання захисту прав споживачів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 85. частина 1. С. 249-254.
10. Верховний Суд пояснив, які судові експерти можуть залучатися до проведення судових експертиз. URL: <https://gd.lv.court.gov.ua/sud1307/pres-centr/news/1576272>
11. Верхола Ю.В. Права споживача при придбанні товару належної якості *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія: Право. гол. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 37. Т. 1. С. 110–112.
12. Гавриш Г.О. Сутність та особливості послуги з економічної експертизи. URL: <https://nndes.org.ua/news/item/53-.html>
13. Галуцько В.В., Тополя Р.В., Єщук О.М., Саунін Р.Д. А 313 Адміністративно-правове регулювання експертно-криміналістичних досліджень транспортних засобів : монографія. Галуцько В.В., Тополя Р.В., Єщук О.М., Саунін Р.Д. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 180 с.
14. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
15. Григоренко Ю. Судова експертиза: державна vs приватна. *Юридична газета*. 2025. 14 травня. URL: <https://unba.org.ua/publications/10268-sudova-ekspertiza-derzhavna-vs-privatna.html>
16. Губанова І. В. Роль судової економічної експертизи фінансово господарської діяльності підприємств у забезпеченні економічної безпеки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 02. С. 1305–1311.
17. Державний експертний центр МОЗ України. URL: <https://www.dec.gov.ua>
18. Державний класифікатор України. Класифікатор відходів ДК 005-96 : наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 29.02.1996 р. № 89. URL: <http://plast.vn.ua/DK005-96.html>

19. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL: <https://dndeksc.mvs.gov.ua>
20. Деякі питання Державної інспекції енергетичного нагляду України: постанова Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2018 р. № 77. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2018-п#Text>
21. Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства: постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2025 р. № 903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-п#Text>
22. Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-п#Text>
23. Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції : постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.2011 р. № 804. *Офіційний вісник України*. 2011. № 57. Ст. 2296.
24. Директива Європейського Парламенту і Ради 2005/36/ЄС від 7 вересня 2005 року про визнання професійних кваліфікацій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-05#Text
25. Дудла І.О. Д 81 Захист прав споживачів: Навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 448 с.
26. Експертиза товарів, робіт і послуг (076 “Підприємництво та торгівля”)/ Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <https://econom.lnu.edu.ua/course/expertyza-tovariv-robit-posluh076>
27. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ: Кондор. 2006. С. 243.
28. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : затв. наказ. Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 р. № 591. *Офіційний вісник України*. 2017 р. № 73. Ст. 2254.

29. Інструкція з організації та здійснення внутрішнього контролю в системі Міністерства юстиції України: затв. наказом Міністерства юстиції України від 25.11.2022 р. № 5252/5 (зі змінами внесеними згідно з наказами Міністерства юстиції України № 229/5 від 13.01.2023, № 3737/5 від 26.12.2024 р.). URL: <https://minjust.gov.ua/m/instruktsiya-z-organizatsii-ta-zdiysnennya-vnutrishnogo-kontrolyu-v-sistemi-ministerstva-yustitsii-ukraini-chinna-potochna-270-redaktsiya>

30. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затверджена наказом Мін'юсту України № 3505/5 від 12 грудня 2011 року: Наказ Міністерства юстиції України від 12.12.2011 № 3505/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 07.09.2015 № 1659/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11#Text>

31. Інструкція про порядок визначення країни походження товарів/послуг, оформлення та засвідчення сертифікатів відповідних форм : рішення Торгово-промислової палати України від 27 лютого 2002 р. № 21(5). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS1988>

32. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи : затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.95 р. № 6 Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text>

33. Канфуї Н.П. Проблеми судових експертиз, що виникають під час реалізації нового КПК України 2012 року. *Національний вісник Академії внутрішніх справ України*. 2014. Випуск 4. С. 141–148. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/669/1/14.pdf>

34. Кафедра експертизи товарів та послуг. Одеський національний економічний університет. URL: <http://oneu.edu.ua/pages/kafedri/expert/>

35. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <https://kndise.gov.ua>

36. Кисельова І.О., Біленко М.С. Захист прав споживачів при купівлі-продажу товарів нена належної якості. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку*: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Частина 1) (Бердянськ, 20-21 квітня 2017 р.) . Бердянськ, 2017. С. 47–49.
37. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 : затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11 жовтня 2010 р. № 457. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN61334>
38. Кодекс адміністративного судочинства України: закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
39. Комарницька І. І. Система правопорушень у фінансово-економічній сфері в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. 7. 2022. С. 125–128.
40. Комаха В.О., Стрілець Г.О. Напрямки діяльності судово-експертних установ в системі Міністерства юстиції України. Збірник наукових праць. *Ізмаїльський інститут водного транспорту*. 2017. Випуск № 2. С. 143–148. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13914>
41. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
42. Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення. URL: <https://www.rrt.ua/govsupport/index/lawsone/lang/uk?id=93>
43. Корнеєва Н. М. Основні положення проведення судово-економічних експертиз: Навчально-методичний посібник. ДНДЕКЦ МВС України. Київ, 2009. 52 с.
44. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

45. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

46. Лабораторії Держпродспоживслужби проводять дослідження у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення. URL <https://broshniv.info/laboratoriyi-derzhprodspozhyvsluzhby-provodyat-doslidzhennya-u-sferi-sanitarnogo-ta-epidemichnogo-blagopoluchchya-naselennya/>

47. Лабораторна діагностика є головним інструментом забезпечення продовольчої безпеки. URL <https://dpss.gov.ua/news/laboratorna-diahnostyka-ie-holovnym-instrumentom-zabezpechennia-prodovolchoi-bezpeky>

48. Лига А.І. Господарсько-правове забезпечення державної політики захисту прав споживачів. К., 2025 333 с.

49. Лідерство та комунікації в організації : навчальний посібник. упорядники: Н. Я. Михаліцька, М. Р. Яцик. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 512 с.

50. Ляшенко Д. О. Інфраструктура геопросторових даних та геоінформаційне забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Д. О. Ляшенко. Київ : Наукова думка, 2019. 230 с. URL: <https://mtp.knuba.edu.ua/article/view/250549> (дата звернення: 11.01.2023).

51. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2009. 254 с.

52. Малиновський В. Я. Територіальна організація влади в Україні: концептуальні засади трансформації : монографія . В. Я. Малиновський. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 456 с.

53. Марухленко О. В. Дискусії щодо поняття “публічне управління”. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Державне управління. Вип. № 4. Том 30(69). С. 9-13. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/4_2019/4.pd

54. Марфинець Н. Послуга як правова категорія: *Advanced Technologies of Science and Education: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції*. URL: <http://intkonf.org/marfinets-n-posluga-yak-pravova-kategoriya/>

55. Мельник Н. В. Термінологічне дослідження поняття «послуга». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 14. Частина 4. 2015. С. 9–13.

56. Митний кодекс України від 06.02.2023 року № 2907-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 59. ст.186. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

57. Моїсєєв О. М. Процесуальне значення допиту експерта. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 120–143.

58. Моргулець О. Б. Розвиток сучасного понятійно-категоріального апарату теорії послуг. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 5. С. 34-41. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/2932> (

59. Мулик Я.І. Нормативно-правове забезпечення економічної експертизи: стан та вдосконалення. *Економіка та суспільство*. Випуск # 28 / 2021.

60. На варті якості: Держмитслужба оснастила лабораторії передовими технологіями. URL: <https://goo.su/c9Qq2H>

61. Науково-практичний коментар нового Кримінального процесуального кодексу України. Харків . А. Гетьман [та ін.]; Право, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Національна академія правових наук України, 2012. 681 с.

62. Національний науковий центр «Інститут метрології» (Харків). URL: <https://www.metrology.kharkov.ua>

63. Національний орган стандартизації ДП “УкрНДНЦ”. URL: <https://uas.gov.ua>

64. Не кількість, а якість: Верховний Суд про стандарти оцінки висновків експертів. URL: <https://nipo.gov.ua/verkhovnyi-sud-otsinka-vysnovkiv-ekspertiv/>

65. Новий закон про держконтроль за міжнародними передачами стратегічних товарів має бути максимально інтегрованим в законодавство ЄС, Ігор Фоменко. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=ce618512-3b6f-4d9a-b446-8ace9ea0f279&title=NoviiZakonProDerzhkontrol>

66. Нормативно-правове регулювання проведення судово-психіатричної експертизи в Україні. URL: <https://unba.org.ua/publications/10584-normativno-pravove-regulyuvannya-provedennya-sudovo-psihiatrichnoi-ekspertizi-v-ukraini.html>

67. Носуля О.Є., Акмен В.О., Сорокіна С.В. Сучасні питання щодо захисту прав споживачів. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку агропродовольчої сфери, індустрії гостинності та торгівлі*: Тези доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Харків, 2 листопада 2022 р.) Харків. 2022. С. 418-419

68. ОГЛЯД судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері містобудування та архітектурної діяльності. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KAS_mistobuduv_2.pdf

69. Омельченко Н., Браїлко А., Беднарчук М. Застосування пошукового сервісу *gerir* під час ідентифікації об'єктів судової товарознавчої експертизи. *Судово-експертна діяльність в умовах повоєнної відбудови України та в контексті європейської інтеграції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 вересня 2023 року). відп. ред. А. Черемнова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 88-93

70. Особливості відбору зразків продукції і проведення їх експертизи (випробування) органом ринкового нагляду. 11 липня 2024 року. URL: <https://kr.consumer.gov.ua/novyny/osoblyvosti-vidboru-zrazkiv-produktsii-i-provedennia-ikh-ekspertyzy-vyprobuvannia-orhanom-rynkovoho-nahliadu>

71. Петрова І. А. Експертні дослідження круп, борошна та хлібобулочних виробів при розкритті економічних злочинів. І. А. Петрова, О. В. Загуменна, Т. С. Дьякова, В. В. Яременко. Х.: Титул, 2008. 72 с.

72. Петрова І. А., Донцова О. С. Сутність категорії «послуга» у судовотоварознавчій експертизі Архів кримінології та судових наук : наук. Журнал. Ред. кол.: О. М. Ключев, В. С. Батиргареева, Г. О. Спіцина [та ін.]; 2020. №. 2. С. 69-76.

73. Питання діяльності Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 06 травня 2025 року № 1224/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0693-25#n11>

74. Питання Міністерства економіки: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-п#Text> (втатила чинність)

75. Питання Міністерства цифрової трансформації: постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-п

76. Питання реалізації та знищення використаних під час проведення експертизи (випробування) зразків нехарчової продукції, що були відібрані в межах здійснення державного ринкового нагляду: постанова Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2011 р. № 1406 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2011-%D0%BF#n13>

77. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 13-14. № 15-16. № 17. ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

78. Порядок проведення Центральною експертно-кваліфікаційною комісією при Міністерстві юстиції України атестації судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України від 06 травня 2025 року № 1224/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0694-25#Text>

79. Постанова Верховного Суду від 06 грудня 2024 р. у справі №753/23491/18 (розподіл тягаря доказування щодо недоліків, роль експертизи. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123567828>

80. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 11 квітня 2024 року у справі № 910/15160/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118417853>

81. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 08 квітня 2025 року у справі № 910/14228/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126500979>

82. Правила надання послуг з технічного обслуговування і ремонту колісних транспортних засобів : наказ Міністерства інфраструктури України від 28.11.2014 р. № 615. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1609-14#Text>

83. Правила побутового обслуговування населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.1994 р. № 313. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/313-94-%D0%BF#Text>

84. Принципи оціночної діяльності. URL: <http://ekon.in.ua/principiocinochnoyi-diyalenosti.htm>

85. Про акредитацію органів з оцінки відповідності: Закон України від 17 травня 2001 року № 2407-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2407-14#Text>

86. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

87. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції: Закон України №3390-VI від 19.05.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3390-17#Text>

88. Про встановлення вартості однієї експертогодина у 2023 році: Наказ Міністерства юстиції України від 16.01.2023 № 230/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0084-23#Text>

89. Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних із розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави: Постанова Кабінету Міністрів України № 590 від 27 квітня 2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2006-п#Text>

90. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції: Закон України від 02.12.2010 року №2735-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17#Text>

91. Про Державну митну службу України: Указ Президента України від 29 листопада 1996 року № 1145/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1145/96#Text>

92. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3475-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text>

93. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану: Наказ Міністерства юстиції України № 1138/5 від 14 березня 2022 року та змінами до нього від 10 червня 2022 року № 2344/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text>

94. Про деякі питання практики призначення судової експертизи: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 23 березня 2012 року № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-12#Text>

95. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. №2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#n294>

96. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

97. Про загальну безпечність нехарчової продукції: Закон України №2736-VI від 02.12.2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2736-17#Text>

98. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

99. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14#Text>

100. Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 19.04.2012 № 611/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12#Text>

101. Про затвердження Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплат винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів: Постанова Кабінету Міністрів України № 710 від 1 липня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-96-п#Text>

102. Про затвердження Інструкції про порядок проведення судових експертиз та експертних досліджень документів Головним експертно криміналістичним центром Державної прикордонної служби України : наказ Міністерства внутрішніх справ України (МВС України) від 18.11.2013 р. № 1109. *Офіційний вісник України*. 2013 р. № 99. Ст. 3650.

103. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

104. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

105. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. *Офіційний вісник України*. 03.12.1998. № 46. Ст. 1715.

106. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України : наказ Служба безпеки України 29.05.2015 р. № 371. *Офіційний вісник України*. 2015. № 56. Ст. 1844.

107. Про затвердження Методики товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів: Наказ Міністерства юстиції України, Фонду державного майна України від 24.11.2003 № 142/5/2092 (у редакції наказу Міністерства юстиції України, Фонду державного майна України від 24.07.2009 № 1335/5/1159). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03#Text>

108. Про затвердження нової редакції Положення про Національне агентство з акредитації України: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 13.07.2020 № 1318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1318915-20#Text>

109. Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз: наказ Міністерства юстиції України від 30.07.2010 № 1722/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1722323-10#Text>

110. Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз: Наказ Міністерства юстиції України від 8 травня 2018 року № 1467/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1722323-10>

111. Про затвердження Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 363. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/363-2014-%D0%BF>

112. Про затвердження Положення про Державну службу України з безпеки на транспорті: постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 103. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103-2015-п#Text>

113. Про затвердження Положення про Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками: постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 647. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-2015-п#Text>

114. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-п#Text>

115. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці: постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-п#Text>

116. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 03 листопада 2015 року № 1343 (у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України від 22 грудня 2021 року № 972) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>

117. Про затвердження Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України : Постанова КМ України № 778 від 16 листопада 1994 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-94-п#Text>

118. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 90). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-п#Text>

119. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України № 228 від 2 липня 2014 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п#Text>

120. Про затвердження Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 27.03.2012 № 470/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0460-12#Text>

121. Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи в галузі державного експортного контролю: постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 1997 р. № 767. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-97-п#Text>

122. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи
Рішення Вищої ради правосуддя
17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>

123. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: Постанова КМ України № 595 від 2 липня 2008 року (зі змінами, внесеними постановою № 814 від 7 листопада 2013 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-п#Text>

124. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України від 29.03.2012 № 492/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12#Text>

125. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз: Наказ Міністерства юстиції України від 02.10.2008 № 1666/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text>

126. Про затвердження Порядку закупівлі товарів, робіт та послуг на залізничному транспорті на тендерній основі, зразка Положення про тендерний комітет з питань закупівлі товарів, робіт, послуг на залізничному транспорті : наказ Державної адміністрації залізничного транспорту України від 12 квітня 2005 р. № 72-Ц. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/FIN15719?an=29>

127. Про затвердження Порядку проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію), а також експертизи матеріалів про внесення змін до реєстраційних матеріалів протягом дії реєстраційного посвідчення: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 26.08.2005 № 426 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України 23.07.2015 № 460). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1069-05#Text>

128. Про затвердження Порядку проведення рецензування висновків судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України 03 лютого 2020 року № 335/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#Text>

129. Про затвердження Тимчасового Положення про експертно-дослідне супроводження товарів, при здійсненні процедур митного контролю та митного оформлення: Наказ Харківської митниці від 17.04.2007 № 255 Про затвердження Тимчасового Пол... | від 17.04.2007 № 255 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XA070014>

130. Про захист прав споживачів: Закон України від 10 червня 2023 р №3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20/ed20230610#n31> (набуває чинності)

131. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 №1023-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 30. ст.380.

132. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>

133. Про метрологію та метрологічну діяльність: Закон України від 05 червня 2014 року №1314-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-18#Text>

134. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

135. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-вр#Text>

136. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр#Text>

137. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

138. Про реорганізацію територіальних органів Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2016 р. № 794 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-2016-п#Text>

139. Про стандартизацію: Закон України від 05 червня 2014 №1315-VII
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>
140. Про судову експертизу : Закон України від 15 грудня 2020. № 1082-IX URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
141. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 8.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>
142. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038–XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232.
143. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
144. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 №124-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text>
145. Про умови оплати праці працівників державних спеціалізованих установ судових експертиз: Постанова Кабінету Міністрів № 314 від 30 березня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2011-п#Text>
146. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: постановою Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23 січня 2024 р. № 71). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-п#Text>
147. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>
148. Проект Закону про захист прав споживачів. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72932
149. Публічне управління та адміністрування в умовах суспільних трансформацій: зб. наук. ст. студ. відп. ред. Н. Л. Новікова. Київ: Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2021. 280 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjkwMjQ=/4de355d9bf44a7371cc0c469974bcc5f.pdf>

150. Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід: матеріали Всеукраїнської наук.практ. конф. за міжнар. участю. 26 жов. 2018 р. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2018. 520 с. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/news/2018/10/24/sbirnuk.pdf>

151. Резнікова В. В. Сутність категорії «послуга»: аналіз існуючих концепцій. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 1 С. 58–68. URL: <http://radnuk.info/statti/230-tsuv-pravo/14859---lr---.html>

152. Розовик І. Формування механізму публічного управління системою судово-медичних експертиз. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. *Політичні науки та публічне управління*. 2024. Вип. № 1 (73). С. 90-94. URL: <file:///C:/Users/1/Downloads/3129%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-3947-1-10-20240626.pdf>

153. Романів Є.М. Аудит адміністративної діяльності в бюджетній сфері. Є.М. Романів, І.Р. Волянський. *Фінанси України*. 2003. № 9. С. 128-132.

154. Романюк І. С. Перспективи вдосконалення публічного управління у сфері експертизи товарів та послуг. *Права людини та публічне врядування* : матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 645–648. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-173>.

155. Романюк І. С. Економіко-правовий зміст експертизи товарів та послуг. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 4. С. 160–164. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.4.22>.

156. Романюк І. С. Нормативно-правові та публічно-управлінські основи експертної діяльності в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 5. С. 149–156. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.5.22>.

157. Романюк І. С. Поняття та сутність експертизи товарів і послуг (товарознавчої експертизи). *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 3. С. 155–159. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.3.23>.

158. Романюк І. С. Поняття та сутність експертизи товарів і послуг: нормативно-правовий та управлінський зміст. *Proceedings of the International scientific conference “Ways to reform public administration and management under martial law in Ukraine”*, Riga, the Republic of Latvia, March 6–7, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 93–96. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-419-1-24>.

159. Романюк І. С. Процедурний та управлінський зміст регулювання експертизи товарів та послуг. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 6. С. 141–150. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.6.21>.

160. Сибірна Р.І., Сибірний А.В. , Хомів О.В. Судова експертиза споживчих товарів під час розслідування кримінальних справ. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2429/vnulpurn201582476.pdf>

161. Споживач має право на експертизу товару неналежної якості. URL: <https://dp.dpss.gov.ua/news/spozhivach-maye-pravo-na-ekspertizu-tovaru-penalezhnoyi-yakosti>

162. Сторонянська І. З. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад: досвід та перспективи. І. З. Сторонянська, А. Р. Дуб. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2019. 54 с.

163. Телешун С. О. Публічна політика та управління: виклики сучасності. *Вісник НАДУ*. 2018. № 1. С. 12–19.

164. Теорія держави та права : навч. посіб. Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць [та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

165. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні : монографія. В. В. Тертичка. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.
166. Тертичка В., Драгомирецька Н. Публічна політика: аналіз та механізми впровадження. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2015. 248 с.
167. Ткачук А. Ф. Стратегічне планування у громаді: крок за кроком. А. Ф. Ткачук. Київ : Легальний статус, 2018. 96 с.
168. Траченко Л. А. Послуга як об'єкт товарознавства: організація та контроль за якістю : навч. посібн. Вид. 2-ге, виправлене та доповнене. Одеса : ОНЕУ, Ротапринт, 2015. 414 с.
169. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
170. Удовиченко К. В. Роль асоціацій органів місцевого самоврядування у формуванні державної регіональної політики. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. № 1. С. 30–38. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/858> (дата звернення: 10.01.2022).
171. Університети та громади: історія співпраці та розвитку в умовах війни : збірка кейсів. Програма «U-LEAD з Європою». Київ, 2023. 68 с. URL: <https://ulead.org.ua/library/1684>
172. Хомів О.В.. Товарознавча експертиза та захист прав споживачів: основні поняття і терміни. Навчальний посібник, Львів : ЛьвДУВС, 2010. 65 с.
173. Центр експертиз «ТЕСТ». URL: <https://test.org.ua>
174. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

175. Чернігівська ТПП. Технічний файл та АСАА – роз’яснення щодо ст.57 Угоди про асоціацію. URL: <https://chamber.cn.ua/technical-file/#:~:text=According%20to%20the%20article%20,trade%20between%20EU%20member%20states>

176. Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії):12.00.09. Київ, 2017. 317 с.

177. Шевченко О.В. Поняття судово-товарознавчої експертизи. *Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень*: збірн. матер. кругл. столу (Київ, 21 листопада 2013 року). Київ: ННІПФЕКП НАВС, 2013. С. 365–370. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/669/1/14.pdf>

178. Шемелиця І. Акредитація освітніх програм: як працює відновлене НАЗЯВО. Фундація DEJURE .URL: <https://dejure.foundation/28f7n01fn1-akreditatsya-osvtnh-program-yak-pratsyu/>

179. Юридична газета. URL: <https://yur-gazeta.com>

180. Consumer Product Safety Act of 1972. Public Law 92-573 (USA). URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-384/pdf/COMPS-384.pdf>

181. Consumer Product Safety Improvement Act of 2008. Public Law 110-314 (USA). URL: <https://www.cpsc.gov/s3fs-public/cpsia.pdf>

182. Council Directive 85/374/EEC of 25 July 1985 on the approximation of laws concerning liability for defective products. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1985/374/oj/eng>

183. Directive (EU) 2015/2302 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on package travel and linked travel arrangements, amending Regulation (EC) No 2006/2004 and Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 90/314/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/2302/oj/eng>

184. Directive (EU) 2018/1972 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 establishing the European Electronic Communications Code (Recast) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1972/oj>

185. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/31/oj/eng>

186. Directive 2001/95/EC of the European Parliament and of the Council of 3 December 2001 on general product safety. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/95/oj/eng>

187. Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2006/123/oj/eng>

188. Directive 2006/42/EC machinery directive. URL: <https://osha.europa.eu/en/legislation/directives/directive-2006-42-ec-of-the-european-parliament-and-of-the-council>

189. Directive 2009/48/EC of the European Parliament and of the Council of 18 June 2009 on the safety of toys (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/48/oj/eng>

190. Directive 2011/24/EU of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 on the application of patients' rights in cross-border healthcare. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/24/oj/eng>

191. Directive 2014/30/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the harmonisation of the laws of the Member States relating to electromagnetic compatibility (recast) Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/30/oj/eng>

192. Directive 2014/35/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the harmonisation of the laws of the Member States relating to the making available on the market of electrical equipment designed for use within certain voltage limits (recast) Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/35/oj/eng>
193. European Commission. The Services Directive Quick guide. URL: <https://goo.su/dCLn>
194. Flammable Fabrics Act, Pub. L. 83-88 (1953) (USA). URL: <https://www.cpsc.gov/Regulations-Laws--Standards/Statutes/Flammable-Fabrics-Act>
195. Guido Kleve New Regulations Reshape the Product Safety Landscape. URL: <https://www.dlapiper.com/en/insights/publications/2025/02/new-regulations-reshape-the-product-safety-landscape>
196. Ivanov O. State market surveillance: another step on the path to European integration URL: <https://voxukraine.org/en/state-market-surveillance-another-step-on-the-path-to-european-integration>
197. Poison Prevention Packaging Act, Pub. L. 91-601 (1970) (USA). URL: <https://www.congress.gov/91/statute/STATUTE-84/STATUTE-84-Pg1670.pdf>
198. Quality infrastructure in Ukraine (standardization, technical regulation, conformity assessment, accreditation, metrology and metrological activity) URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=en-GB&id=09768736-6c01-4a40-8a32-1777586060b4&title>
199. Regulation (EC) № 765/2008 of the European Parliament and of the Council setting out the requirements for accreditation and market surveillance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2008/765/oj/eng>
200. Regulation (EU) №305/2011 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2011 laying down harmonised conditions for the marketing of construction products and repealing Council Directive 89/106/EEC Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2011/305/oj/eng>

201. Speech of Inez Tenenbaum, Chairman of U.S. CPSC, at Fudan University (Shanghai, Oct 27, 2010) International Cooperation on Product Safety
URL: <https://www.cpsc.gov/About-CPSC/Chairman/Speeches/Fudan-University---Center-for-American-Studies---International-Cooperation-On-Product-Safety---Wednesday-October-27-2010-Shanghai-China->

202. Tanja a. Börzel. European Integration and the War in Ukraine: Just Another Crisis? URL: <https://goo.su/bW9ns>

203. Vox Ukraine. State market surveillance: another step on the path to European integration. 2023.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Романюк І. С. Поняття та сутність експертизи товарів і послуг (товарознавчої експертизи). *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 3. С. 155–159. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.3.23>.
2. Романюк І. С. Економіко-правовий зміст експертизи товарів та послуг. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 4. С. 160–164. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.4.22>.
3. Романюк І. С. Нормативно-правові та публічно-управлінські основи експертної діяльності в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 5. С. 149–156. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.5.22>.
4. Романюк І. С. Процедурний та управлінський зміст регулювання експертизи товарів та послуг. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. № 6. С. 141–150. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.6.21>.
5. Романюк І. С. Поняття та сутність експертизи товарів і послуг: нормативно-правовий та управлінський зміст. *Proceedings of the International scientific conference “Ways to reform public administration and management under martial law in Ukraine”*, Riga, the Republic of Latvia, March 6–7, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 93–96. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-419-1-24>.

6. Романюк І. С. Перспективи вдосконалення публічного управління у сфері експертизи товарів та послуг. *Права людини та публічне врядування* : матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 645–648. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-173>.

Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про забезпечення публічного управління у сфері експертизи товарів та послуг в Україні»

Чинна редакція		Запропоновані зміни	Перспективна редакція
Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) [104]			
1.2.4	Товарознавча: машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння.	Пункт 1.2.4 викласти у такій редакції: «Товарознавча: машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння, а також послуг, під якою контексті судової (експертної) діяльності	п. 1.2.4. Товарознавча: машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння, а також послуг, під якою контексті судової (експертної)

	розуміється результат діяльності суб'єкта господарювання або фізичної особи – підприємця, що полягає у наданні нематеріального (інформаційного, організаційного, сервісного, професійного) блага чи дії, які мають економічну цінність, підлягають оцінці з точки зору якості, обсягу, строків та вартості і можуть бути предметом експертного дослідження»	діяльності розуміється результат діяльності суб'єкта господарювання або фізичної особи – підприємця, що полягає у наданні нематеріального (інформаційного, організаційного, сервісного, професійного) блага чи дії, які мають економічну цінність, підлягають оцінці з точки зору якості, обсягу, строків та вартості і можуть бути предметом експертного дослідження.
--	--	---

Проект Закону України
«Про забезпечення ефективності адміністративно-правового
регулювання експертизи товарів та послуг в Україні»

Верховна Рада України постановляє:

- I. Внести зміни до таких нормативно-правових актів України:
- 1.1. До Наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України [від 26.12.2012 № 1950/5](#) «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень»:
- пункт 1.2.4 викласти у такій редакції:
- «Товарознавча: машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння, а також послуг, під якою контексті судової (експертної) діяльності розуміється результат діяльності суб'єкта господарювання або фізичної особи – підприємця, що полягає у наданні нематеріального (інформаційного, організаційного, сервісного, професійного) блага чи дії, які мають економічну цінність, підлягають оцінці з точки зору якості, обсягу, строків та вартості і можуть бути предметом експертного дослідження»
- II. Прикінцеві та перехідні положення.

II. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.